

Vseučiliška ekstenzija in ljudska vseučilišča.¹⁾

Umstveno življenje modernega človeka sega po svojem izvoru in značaju nazaj v osemnajsto stoletje. „Siècle éclairé“ — stoletje prosvete je že razvilo pojma, ki se razumeta za nas sama ob sebi: kritičnost in polimatizem. Racionalistično razmišljanje o bistvu stvari, ki se opira na „čisti“ razum, naj bi osamosvojilo človeka umstveno in nravno. Odtod izvirata Kantova „Kritik der reinen Vernunft“ in njegov kategorični imperativ. Tako kritično pridobljeno znanje pa se ne sme omejiti na malo učenjaško kasto, ampak se mora razširiti med ljudstvom. D' Alembert in Diderot sta hotela to doseči s svojo vseobsežno Enciklopedijo v 28 zvezkih. V tej dobi je pronikla tudi najprej ideja splošne šolske izobrazbe.

Toda splošne gospodarske in kulturne razmere so pa povzročile, da je začela ta ideja ljudske prosvete zmagonosno prodirati šele v drugi polovici devetnajstega stoletja. V tem času se je povzdignilo ljudsko šolstvo in se je vpeljala splošna vojaška služba. Časopisje se je začelo razvijati kot nova in mogočna kulturna sila, ki prodira v vse sloje in stanove.

Silni razvoj moderne industrije je pripomogel delavskemu stanu do veljave in moči in velikanska masa delavstva si je pri-

¹⁾ Viri. Reyer Eduard, Handbuch des Volksbildungswesens, Stuttgart 1896. Schultze Ernst, Volkshochschulen und Universitätsausdehnungs-Bewegung, Leipzig 1897. Pieper, Volksbildungsbestrebungen, ihre Notwendigkeit und ihre Mittel. 1899. Witkop Philipp, Die Organisation der Arbeiterbildung. Berlin 1904.

Razne podatke sem povzel iz teh-le časopisov:

Zentralblatt für Volksbildungswesen, urejuje Lampa, Wien und Leipzig. Comeniusblätter für Volkserziehung. Ur. Keller, Berlin. Der Bildungsverein, organ društva „Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung“; od 1. aprila 1905 pa izhaja ta list pod naslovom: Volksbildung, ur. I. Tews. Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik. Ur. Flügel in Reia, Langensalza.

Posamezni sestavki so pa označeni na dotičnem mestu pod črto.

borila polagoma tolikih političnih pravic, da vpliva zlasti v industrialnih državah (Francoska, Nemčija, Belgija, Angleška) vodilno, često pa tudi odločilno na zakonodajstvo in upravo. Delavec se zaveda tega vpliva in zato se vzbuja skoraj nezavestno v njem teženje, da se povzdigne po izobrazbi na tisto stališče, katero že zavzema buržoazija. Saj je veda po modernem nazoru sploh last vse družbe in namen idej ni, da utonejo v učenjakovi izbi, ampak da se ukoreninijo v življenju. Šele praktična uporaba kaže, koliko je vredno raziskavanje tajnosti narave in življenja. *Cooperation des idées!* Učenjaki priznavajo sami bolj in bolj, da so znanstveni zavodi, akademije in univerze izgubili pravi stik z življenjem in da je treba zato znanost zopet približati ljudstvu, jo popularizirati. To se kaže najbolj v znanstvenih knjigah samih. Dočim so smatrali včasih težko umljiv in zavit slog za privilegij učene knjige, zavisi danes ugled znanstvenega dela tudi od pisateljevega sloga.

Tema dvema činiteljema, stremljenju delavstva za višjo izobrazbo pa poljudnemu razširjevanju znanstvenih rezultatov, je pač treba pripisovati ves uspeh, ki ga je dosegla vseučiliška ekstenzija, „*University Extension*“, in druge podobne naprave, ki jih najboljše označimo kot „*ljudska vseučilišča*“.

Izšlo je to gibanje iz dežele, ki se je industrialno najprej razvila: iz Angleške.¹⁾ Že v začetku preteklega stoletja se je tu začelo delo za ljudsko izobrazbo posebno v Londonu in severni Angleški. Nastala so društva „*Mechanics Institutes*“, ki so prirejala zlasti med delavstvom poljudna predavanja. Leta 1866 se je ustanovilo društvo za žensko izobrazbo, ki je povabilo vseučiliškega docenta J. Stuarta, naj bi imel javna predavanja. Ker so bila predavanja izvrstno obiskana, so se mu pridružili še drugi možje in univerza v *Cambridge*'u je sklenila leta 1873 organizovati taka predavanja pod vodstvom Stuartovim. Odslej je to gibanje, znano pod imenom „*University Extension*“, rastlo bolj in bolj in se razširilo po vsej Angleški. Že drugo leto je znašalo v *Cambridge*'u število udeležencev 11.000, vsled deloma nepraktične organizacije in finančnih ovir je pa nekaj padlo v naslednjih letih. Zato so sledila druga vseučilišča le počasi z organizovanjem te ekstenzije, *London* 1876, *Oxford* 1878. Odslej tekmujeta

¹⁾ Russel-Beyer, *Die Volkshochschulen in England und Amerika*. Leipzig 1895. Rein, *Fortbildungskurse an der Universität* (v zborniku „*Encyklopädi. Handbuch der Pädagogik*“, II. 931–6, 2. izd.)

med seboj zlasti univerzi v Cambridge'u in Oksfordu. Ta je osnovala leta 1893 posebno komisijo, ki določuje predavatelje, jih nadzoruje in daje slušateljem, če napravijo izpite, izpričevala, ki veljajo ravno toliko kakor prava vseučilišča.

Slušateljstvo, ki posluša ta predavanja, je jako raznoliko: moški in ženske, trgovci, obrtniki, učitelji, zlasti pa je zastopano delavstvo. Vpliv kurzov se je začel kazati kmalu; v maso, ki so jo prej zanimale edinole igre in zabave, je zašlo idealno stremljenje. V ljudeh, ki so živeli prej takorekoč samo vegetativno, se je pojavilo resno in samostojno mišljenje. Število slušateljev je jako veliko. V Oksfordu je bilo leta 1903 — 199 vseučiliščnih kurzov (skupaj 1866 predavanj), ki se jih je udeležilo 21.485 rednih slušateljev.

Zanimiva je pa zlasti organizacija vseučiliške ekstenzije na Angleškem. Predavanja ne obravnavajo vsako družega predmeta, ampak več jih (navadno po 12) je združenih v celoto. Ta uredba je jako važna, da ima pouk trajen uspeh. Saj posamezno predavanje slušatelja kvečjemu vzpodbudi, da se začne zanimati za vprašanja, za katera se prej ni zmenil; trajna in temeljita izobrazba je pa mogoča le v daljših kurzih, kjer se obravnavajo predmeti temeljito in z raznih stališč. Seveda niso posamezna predavanja brez vrednosti zlasti kot agitacijsko sredstvo za kurze, ki jim sledijo. V angleških kurzih je vsak teden eno predavanje, tako da zavzema posamezni kurz tri mesece. Za vsak kurz dobi slušatelj že naprej tiskano navodilo (Syllabus), v katerem so označene vodilne misli in je dodana tudi literatura za tistega, ki hoče dalje zasedovati dotični predmet. Da pa imajo slušatelji strokovno literaturo povsod pri rokah, ne samo v vseučiliških mestih, so se osnovala posebne „potujoče knjižnice“. Vsakemu predavanju sledé ustni razgovori (class) med predavateljem in poslušavci, ki se včasih še posebej zbirajo, da se porazgovoré o predmetu. Običajne so tudi pismene vaje (weekly exercise), ki jih predavatelj pregleda in popravi. Koncem kurza napravi lahko vsak slušatelj izpit in dobi izpričevalo. Leta 1903 se je v Oksfordu udeležilo takih izpitov 1306 slušateljev.

V vseučiliških kurzih se obravnavajo najrazličnejše stroke človeškega znanja. Največ se zanimajo udeleženci za naravoslovje, narodno gospodarstvo in zgodovino. Predavatelji pa upoštevajo, ko si izbirajo teme, zlasti še značaj prebivalstva in vsako središče si izbere tisto tvarino, ki mu najbolj prija in največ

koristi. Stroške plačajo udeleženci sami. Leta 1890 pa je sklenil angleški parlament posebno naklado na žgane pijače in odločil dohodek — „sprit money“ — zlasti za izobrazbo obrtnikov.

Za ljudi, ki so že predelali osnovne kurze, je pa ustanovila leta 1893 univerza v Cambridge'u poletne tečaje — „Summer Meeting“. Julija in avgusta, ko imajo redni slušatelji počitnice, se odpró vseučilišča vsakomur, ki ne more obiskovati rednih predavanj ali pa hoče izpopolniti svoje znanje. Popolnoma prosto razpolagajo v tem času slušatelji z vseučiliško knjižnico, laboratoriji in raznimi zbirkami. Vsak tak poletni kurz pa je osnovan na posebni vodilni misli, kateri so podrejena vsa predavanja in diskusije.

O kurzu leta 1903 poroča Miss A. Thompson, (Zentralblatt 1904, 4—5) da je bilo udeležencev kakor še nikdar prej. Pri prvem delu je bilo 1300 slušateljev, pri drugem pa 800. Bili so to večinoma resni možje vseh stanov. Predmet — pozni srednji vek — se je obravnaval z različnih stališč, z ozirom na narodni razvoj, na cerkev, umetnost in znanost, na filozofijo in sociologijo. Slušatelji so natančno spoznali važno dobo angleške zgodovine: postanek slavne Magna Charta, razvoj parlamenta, boj obeh rož. Vglobili so se docela v socialno in intelektualno življenje cele dobe. Seznanili so se z velikimi možmi, kakor so bili Wicliff in Roger Bacon. Marlowa in Shakespearja genialne drame so pa jim podale patetično sliko Eduarda I., Riharda II. in dobe kraljice Elizabete in oksfordska sholastika 14. stoletja ter razvoj, angleške gotike sta jo izpopolnila do živa.

Obravnala pa se je tudi istodobna evropska zgodovina sploh: razvoj papeštva in laških mest, feudalni in patrimonalni zistem, velike osebnosti (Franc Asiški, Dante, Petrarca, Bocaccio) in starejše laško slikarstvo (Cimabue, Giotto, Botticelli). Jako srečna je bila zveza med literaturo in istodobnimi zgodovinskimi dogodki.

Ob preteklosti pa niso pozabili predavatelji sodobnih perečih vprašanj in govorilo se je o reformi ljudske vzgoje, o razmerju znanosti do praktičnega življenja in o vseučiliški ekstenziji.

Slušatelji so odnesli vsled tega vpogleda v staro in novo dobo poseben vtisek! Spoznali so, da ima vsak čas svoje probleme, ki dvomimo o njih, da bi jih bilo sploh mogoče rešiti, razvoj tekom časa pa povzroči sam ob sebi, da se taka vprašanja tudi izvedó!

Razvoj vseučiliške ekstenzije je zavisen, to se je pokazalo kmalu, od spretnosti organizacije, za katero je treba v vsakem večjem kraju zavoda, kjer se združuje vse delo. Tako je nastala ideja „Ljudskih domov“ najprej na Angleškem in se razširila tudi drugod (pr. dunajski „Volksheim“, holandske „Ons huis“ itd.) V fantastičnem romanu „All sorts and conditions of men“ je naslikal znani socialni romanopisec Walter Besant utopično tako ljudsko palačo. Ideja ni padla na prazna tla; že leta 1886 so položili temelj ljudski palači v Londonu „People Palace“ in čez dve leti je bil dovršen zavod, ki skrbi priprostemu ljudstvu za poljudno izobrazbo, pa tudi za pošteno zabavo.)

Angleško delavstvo, ki je spoznalo, kako važna je zanje socialna naobrazba, pa si je ustanovilo samo svojo delavsko univerzo. To je „Ruskin College“ v Oksfordu. Namen zavoda je, podati inteligentnim delavcem, ki bi kdaj zavzemali vodilna mesta v strokovnih društvih in zadrugah, temeljito splošno znanstveno izobrazbo. Dijaki bivajo, kakor po angleških univerzah sploh, v internatu. Predavajo se jim predmeti, ki so tesno zvezani z življenjem in njih bodočim poklicem: sociologija, psihologija, logika, nacionalna ekonomija, zgodovina industrije, in socialnega vprašanja; posebej se še poučujejo v raznih jezikih, v stilistiki in govorništvu. Letni troški so precej veliki za posameznega učenca (krog 1300 kron); nekateri si potrebno svoto sami prihranijo, druge pa pošiljajo v kolegij strokovne organizacije „Trade Unions“. Zveza strojnih izdelovalcev — „Amalgamated Society of Engineers“ —, ki šteje 95.000 delavcev, nalaga svojim članom letni davek po 1 penny (približno deset vinarjev). S tem denarjem izšla lahko vsako leto po 10 mladih, nadarjenih delavcev. „Ruskin College“ ima urejen tudi poseben oddelek za pismeni pouk — „Correspondence-school“, kjer se popravljajo za malo odškodnino resni, znanstveni sestavki ljudem, ki se hočejo temeljito izobraziti v katerisibodi stroki.

V Ameriki je obstajalo že nekaj podobnih zavodov za ljudsko izobrazbo, predno se je še začela prava vseučiliška ekstenzija. Predvsem je tak zavod „Union“, ki ga je ustanovil Peter Cooper. Kakor mnogo drugih slavnih mož, se je tudi Cooper

1) Pr. o tem, kar piše dr. E. Lampe v svojih „Londonskih izprehodih“ v „Dom in Svetu“, 1905, št. 12.

od priprostega delavca s svojo vstrajnostjo povzpел do blagostanja. Denar, ki si ga je napravil, je pa porabil, da sezida po svojih načrtih mogočno zgradbo, ki bi služila edinole ljudski izobrazbi. V zavodu, ki se imenuje po ustanovitelju in ki so zanj še drugi ameriški bogataši darovali lepe svote, se vrše že 50 let naravoslovski, tehniški, obrtni, higienični, politični in gospodarski kurzi; skrbljivo je tudi za pouk v risanju in godbi. Zavod ima tudi krasno knjižnico, ki šteje četr t milijona zvezkov. Vsako leto znašajo vsi stroški nad dvestotisoč kron.

Po Cooperjevem zgledu je osnoval podoben zavod v Brooklynu Charles Pratt, ki je bil tudi nek daj priprost mašinst. Za svoj ljudski dom je dal blizu 10 milijonov kron. Leta 1890 je bilo v zavodu 3200 učencev. V zavodu obstoji vzoren otroški vrtec, vzorna ljudska šola, strokovne šole za obrt in umetnost in zlasti za gospodinjstvo, v kateri je 1500 učenk. Gospodinjska šola seznanja učenke najprej z osnovnimi pojmi gospodarstva. V posameznih kurzih se govori o higijeni in praktično se uvajajo dekleta v življenje v kuhinji in gospodinjstvu sploh. Nekaj posebnega je, da ta zavod zlasti poudarja harmonično izobrazbo duše in telesa. Telovadba se goji zato ravno tako intenzivno kakor druge stroke in povrhu še izpopolnjujejo to stran vzgoje posebni kurzi o higijeni, postrežbi bolnikov in pomoči pri nezgodah.

Podobna zavoda se nahajata tudi še v Filadelfiji — ustanovil ga je Dressel — in Chikagi (Armour).

Vseučiliški ekstenziji pa so bile podobne tudi „poletne šole“, ki so se začele v sedemdesetih letih. Znameniti so zlasti kurzi, ki so jih prvi osnovali metodisti ob jezeru Chautauqua. Vsako leto se zbirajo tu julija in avgusta v zavodu „College of Liberal Arts“ tisoči ukaželjnih slušateljev, za katere imajo predavanja najslavnejši učenjaki. Za velikansko množico je sezidana ogromna dvorana, v kateri ima prostora osem tisoč poslušavcev. Neka nemška pisateljica, ki se je udeleževala teh kurzov, pravi navdušeno: „Kdor je bil kedaj v Chautauqui in videl, s kako ljubeznijo in požrtvovalnostjo vsi ti možje in ženske, profesorji in drugi skrbé, da ta kolosalni organizem prav deluje, ne poreče več, da ameriško ljudstvo nima idealov.“ Podobna je tudi sodba profesorja Reina, ki pozna natanko ameriške razmere: „Izobraženi srednji stanovi čudovito spoštujejo v Zveznih državah vedo, po reku: V e d a j e m o č, „Knowledge is power“. Ti stanovi pa vla-

dajo in se tudi zavedajo svojega vpliva na vlado. Nekateri tudi spoznavajo, da njihovo časopisje ni niti vsevedno niti vedno pravično . . . Zato hočejo iz prve roke in znanstveno presojati, kar obravnava časopisje često enostransko . . . Ameriški srednji stanovi, ki so jedro države, čitajo mnogo več in razumejo kakor v Nemčiji. Ni ga skoraj v Ameriki farmerja ali trgovca na kmetih, ki ne bi skrbel svoji družini za čtivo . . . Poleg tega hoče vsakdo vglobiti se v svoj poklic in spoznati mu tudi teoretiško podlago. Tudi mnoge ženske podpirajo vseučiliško ekstenzijo, ker so prepričane, da to koristi njih družini. Zlasti si žele pouka o vzgojnih metodah, da vzgajajo svoje otroke bolje, kakor so bile same vzgojene; ali pa tudi nočejo zaostati za svojimi otroci, ki dobro napredujejo v šoli.“

Da ta sodba ni pretirana, pričajo zlasti velikanske svote, ki so jih darovali ameriški milijonarji za znanost in ljudsko izobrazbo.

Pri tacih razmerah se je morala pa tudi vseučiliška ekstenzija hitro razviti. Začela se je leta 1890 v Filadelfiji, kjer so se stvari oprijeli nekateri bogati meščanje. Že prvo leto se je udeležilo 40 kurzov 50.000 slušateljev. Za organizacijo skrbi odbor, ki izdaja časopis „University Extension“, sedaj pod naslovom „The Citizen“. Osnovel se je tudi poseben seminar za učitelje ljudskih univerz. Organizacija se je razširila po vseh državah. Izvrstno skrbi za vseučiliško ekstenzijo zlasti univerza v Chikagi, ki so jo otvorili šele leta 1892. Že prvo leto so začeli s poljudnimi kurzi, ki jih je organiziral slavni profesor Moulton. Obstojé pa pravi vseučiliški kurzi, poleg njih pa se skrbi še za večerni in nedeljski pouk. Univerza pospešuje tudi snovanje izobraževalnih klubov in je uredila tudi pismene poučne kurze, ki se jih udeležujejo ljudje iz daljnih krajev. Tako se bavi n. pr. neki učitelj na otoku Hawaii s sanskritom, kmetijski delavec iz Arizone pa z arabščino. Leta 1902/3 je bilo v 140 središčih 190 kurzov po 6 predavanj in vsi so šteli 43.464 slušateljev.

Vseučiliška ekstenzija je razširjena po vseh Zveznih državah in zlasti jo podpira še vladni „Departement of Education“. Organizovani so kurzi podobno kakor na Angleškem. V posameznih mestih nastane ekstenzija po navadi tako, da se zbere nekaj inteligentnih meščanov, ki sklenejo urediti poučne kurze. Nato se obrnejo do najbližje univerze, ki jim pošlje predavatelje. Plačani so ti z vstopnino, ki jo pobirajo od vsacega

slušatelja. Prvi kurzi (po 6—8 ur) so navadno pripravljani (Pioneer Courses); ko je pa občinstvo prešlo preko osnovnih pojmov, jim sledé pravi kurzi, ki zavzemajo navadno po deset ur.

Iz Angleške in Amerike se je razširila vseučiliška ekstenzija po vsem svetu. Že leta 1887 se je začela v Avstraliji — v Sidneyu in 1890 v Melbournu.

Na Francoskem so začeli z University Extension ugledni profesorji pariške univerze in imenovali gibanje: „Coopération des Idées pour l'education ethique-sociale.“ Zlasti stremé pri svojem delu, da ne izobrazujejo samo ljudstva, ampak da ga tudi нравno vzgajajo. Celó Afrika (Kapstadt) in Indija (univerza v Madrasu) imata tudi že vseučiliško ekstenzijo.

Najbolj zanimivo pa je zasledovati razvoj dela za ljudsko izobrazbo v skandinavskih državah, kjer se je dosegel tudi relativno največji uspeh. Ideja vseučiliške ekstenzije je sicer izšla iz Angleške, vendar se je, dasi v drugi obliki, rodila pravzaprav na Danskem.¹⁾ Bila je to še leta 1865 ena najrevnejših dežel in štela samo krog enega milijona prebivavcev, danes jih pa šteje nad 2½ milijona in je za Angleško relativno najbogatejša dežela navzlic agrarni krizi, za katero boluje kmetijski stan po vsej Evropi. Ko so v 80ih letih p. dle naenkrat cene žita, ki ga je dotlej dežela največ izvažala, se je ohranilo in povzdignilo kmetijstvo samo s tem, da je izpremenilo produkcijski sistem in se začelo pečati največ z mlekarstvom. Ta preobrat, ki je bil možen samo v inteligentnem in izobraženem prebivavstvu, se je zvršil tako naglo, da je eksport surovega masla poskočil v letih 1881 — 1890 od 18·5 milijonov na 70·5 milijonov funtov. Upravičeno pravi zato v svojem poročilu za pariško razstavo državni konzulent K. Hansen: „Kmetijstvo je napredovalo največ, ker se je razširila med kmetiskim ljudstvom prosveta in izobrazba in za to so največ storile ljudske visoke šole, kmetске šole in poljedelske šole.“

Prve ljudske visoke šole, „Folkehæjskolen“ je ustanovil škof Nikolaj Severin Grundtvig (1783 — 1872). Kot pisatelj in pesnik se je boril zlasti proti racionalizmu in neveri. Poleg tega pa je deloval v zmyslu romantike za krepek razvoj narodnega življenja in za enotnost skandinavskih držav. Mislil si je, da bi za narodnost največ storila šola za ves danski narod, ki bi, sezidana

¹⁾ Pr. Pudor H., Die Nordischen Volkshochschulen. (Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik. 1903. str. 22—42.)

v zgodovinsko znamenitem kraju, spominjala ljudstvo na sijajno preteklost in gojila pravega narodnega duha. O svoji ideji pravi sam: „Naša vzgoja je bila napačna, ker so v nas gojili samo nemško šolsko logiko in rimski razum, ne pa zdrave človeške pameti, ki se ozira zlasti na to, kar ji je najbližje, na našo lastno naravo, naš splošni blagor in bodočnost naše domovine.“

V to višje izobraževališče naj bi zahajali ljudje stari 18–30 let. Taka visoka šola naj ne bi samo izpopolnjevala osnovnega znanja, ampak naj bi podajala učencem zlasti pogled čez vse človeške in državne razmere in jih tako osamosvojila. Prvo tako šolo so ustanovili leta 1844 v Røddingu. Nabavili so ji obširne zbirke in veliko knjižnico. Vendar ideji ni zaupalo kmetско prebivalstvo in uspeha ni bilo posebnega, dokler ni razvil Grundtvigovih načrtov v demokratičnem zmislu Kristen Kold. Prvotno je bil pastor in šel kot misijonar v Smirno, da bi tam Turke izpreobračal. Ker pa ni dosegel ničesar, se je vrnil preko Avstrije in Nemčije domov in povsod po potu opazoval vestno kmetско ljudstvo. Leta 1850 je ustanovil v vasi Ryslinge na otoku Fünen drugo ljudsko visoko šolo. Da se je razvila, je pripomogla največ njegova markantna osebnost. Kold je bil vzgojitelj v pravem pomenu besede. Preziral je pismeni pouk in vplival na učence skoraj izključno z neodoljivo močjo svoje besede. Nikdar se niso zavedli slušatelji, da so pravzaprav učenci, ker so se vsega naučili igrave v medsebojnem razgovoru.

Poleg zimske šole za moške je vpeljal Kold tudi poletne šole za ženske. Pet zimskih mesecev so se učili moški, poleti tri mesece pa ženske. Večina ljudskih visokih šol, ki jih je bilo na Danskem leta 1903 nad 80 s 7361 slušatelji, je sprejela Koldov zistem. Država jih podpira vsako leto z izdatno svoto 306.000 kron, od katere odpade 180.000 na štipendije. Večina slušateljev in slušateljic je starih 18–25 let. Po stanu so to večinoma samostojni kmetje in gospodinje, hlapci in dekle; iz mest jih prihaja le malo število (krog 5%). Ker so se pa začeli tudi obrtniki za te šole zanimati, so ustanovili po nekaterih krajih zanje posebne strokovne oddelke, tako n. pr. za tesarje, zidarje in mornarje.

Pouk je v zavodu, ki je vedno združen z internatom, jako raznolik. Poučuje se zlasti danski jezik in slovstvo, zgodovina posebno z ozirom na državno upravo, zakonodajo in občinsko upravo, geografija, fizika, kemija, naravoslovje, poljedelstvo in živinoreja. Goji se pa posebno tudi še telovadba in petje. Mnogo

voditeljev in učiteljev je akademično izobraženih, pri vseh se pa pazi na to, da so spretni govorniki. Učenci ostajajo v zavodu po eno zimo, mnogo jih pa tudi po dve in več zim, da se tem temeljiteje izobrazijo.

Prva je izmed vseh takih zavodov „razširjena ljudska univerza“ (Udvigede Folkehøjskole) v Askovu. Pozimi leta 1896/97 je bilo v njej 82 moških in 60 ženskih gojencev, šola ima namreč tudi ženske zimske tečaje. Šola, ki se je povzdignila zlasti vsled delovanja izvrstnega gospodarskega strokovnjaka Schröder, obsega vrsto prijaznih vil, ki jih obdaja šolski vrt. Pouk traja po dve zimi. Stroški za pouk in hrano znašajo 300 kron. V zavodu je knjižnica z 1200 zvezki. Poleg pravega pouka pa obstoje še posebni tečaji za vrtnarstvo in za domačo obrt (mizarstvo in strugarstvo). Sploh je šola v Askovu središče vsega gospodarskega življenja na Danskem.

Ljudske univerze so se že tako ukoreninile med danskim ljudstvom, da je danes najmanj vsak dvajseti kmet – Danska obsega večinoma male kmetije – na njih izšolan. In ti so, to se priznava splošno, najboljši gospodarji in vplivajo s svojim zgledom tudi na svoje sosede. Vir, iz katerega izhaja gospodarski napredek, pa ni morda toliko praktična izobrazba kakor samostojnost mišljenja, ki so se ji priučili v zavodu.

Kako globoko se je že zarastla v danskem narodu ideja splošne izobrazbe, kaže pač najbolj dejstvo, da se razteza tudi že med vojaštvo. Leta 1903 je dansko vojno ministerstvo osnovalo prva poljudna predavanja po vojašnicah in prvo zimo jih je že bilo 144. Predavatelji so bili večinoma učitelji ljudskih univerz in kmetijskih šol in so obravnavali zgodovinske, naravoslovske in kmetijske predmete. Udeležba je bila jako različna; v Kodanju, ki nudi vojaku mnogo več zabav, je znašala 15–9%, po manjših krajih pa 30–80% in še več. Predavanja se vrše večinoma v takozvanih „vojaških domovih“, to so zbirališča v vojašnicah ali izven njih, kjer ima vojak na izbero različne časnike in knjižnico. Država podpira s svojimi prispevki te naprave, ki niso za vojaštvo važne samo v moralnem oziru, ampak tudi storé največ, da se vojak, dasi nosi vojaško suktnjo, ne odtuji domači hiši in svojemu poklicu.

Za delavsko izobrazbo se je pa zavzelo najprej dansko dijaštvo. Leta 1882 se je osnovalo v Kodanju dijaško društvo

„Studentersamfundet“, da bi širilo med delavstvom prosveto. Ta dijaška zveza daje delavcem brezplačne pravne nasvete, priobčuje poljudne spise in skrbi za večerni pouk zlasti v praktičnih strokah (danščina, pisanje, računstvo, fizika, kemija, zgodovina itd.). Učencev je na leto do 2000 in razni profesorji, kandidatje in dijaki jih poučujejo z veseljem brezplačno.

Po danskem zgledu so začeli snovati ljudske visoke šole na Norveškem, Švedskem in Finskem. Tu se je ustanovila prva šole leta 1890, v dobrih desetih letih jih je pa bilo že 22 z 900 učenci. Da se vzdržujejo, se je nabralo prostovoljnih doneskov 1 milijon kron. Pa tudi v Nemčiji (v Šlezvik Holšteinu) se že snuje enak zavod za kmetško ljudstvo.¹⁾

Enotno delo za izobrazbo delavskih slojev je pa danes najbolj razvito na Švedskem in Norveškem.²⁾ Započel je to gibanje že leta 1880 zdravnik dr. Anton Nyström v Stockholmu. Cilj delavskih akademij – tako jih je nazval sam – naj bi bil, da dajejo vsem moškim in ženskam, ki se niso mogli v mladih letih višje izobraziti, popularno-znanstveno izobrazbo in budé v njih čut za umetnost. Država je kmalu spoznala, kako važno je to stremenje za ljudsko vzgojo in je podpirala podjetje vedno uspešno: leta 1903 je znašal njen prispevek 100.000 kron. Pouk obsega vse stroke, ki se pa vsako leto menjavajo. Vsakemu predmetu je odločena po ena ura na teden. Pozimi 1903/4 se je n. pr. program razdelil takole:

ponedeljek: astronomija (27 predavanj),
 torek: zgodovina človeške kulture (17) in higijena (9),
 sreda: anatomija in fiziologija (29),
 četrtek: zgodovina umetnosti (20), zgodovina skandinavske literature (15),
 petek: kemija s poizkusi, oziraje se posebno na praktično življenje (29),
 sobota in nedelja: različne stroke (matematika, lepopisje itd.).

Vseh 222 predavanj v Stockholmu se je udeležilo 36.000 oseb. In uspeh tega dela? Eden izmed udeležencev ga je sam označil najbolje: „Mnogi izmed nas so se odpovedali popolnoma opojnim pijačam ali jih vsaj manj uživajo in zato se je naselila v marsi-

¹⁾ Lembke, Ländliche Fortbildungsschule und ländliche Volkshochschule. Kiel und Leipzig. Lipsius & Tischer. 1905.

²⁾ Pr. Hamdorff, Die schwedischen (und norwegischen) Arbeiterinstitute als Volkshochschulen v „Zentralblatt f. Volksbildungswesen“, I. 1905. št. 3–4.

kateri družini sreča in zadovoljnost, kjer je prej vladal prepir in nezadovoljnost.“

Največji je pa bil uspeh delavskih akademij v Gotenburgu in Kristianiji, kjer se je tudi protialkoholno gibanje najbolj razširilo. Delavska akademija v Gotenburgu prireja pozimi vsako nedeljo zlasti še ljudske koncerte, ki seznanjajo občinstvo z deli slavni glasbenikov vseh časov in narodov. To delovanje podpira zelo družba, ki ima v zakupu prodajo žganja, dasi se pri koncertih ne točijo alkoholne pijače. Delavska akademija v Kristianiji prospava tako izvrstno, da je razdelila delo na štiri podružnice. Samo v enem letu se je udeležilo 209 predavanj blizu 50.000 oseb, med njimi dve tretjini delavcev. Tudi norveška dijaška zveza (Studentensamfund) prireja poučne kurze, ki obsegajo norveščino, nemščino, angleščino, pisanje, računstvo in knjigovodstvo.

V prvem desetletju (1880 – 1890) se je množilo število delavskih akademij le počasi in osnovalo se jih je vsega vkup 13 v večjih mestih. Z letom 1895 pa se je začelo živahno gibanje tudi po kmetih in leta 1904 jih je bilo po mestih in trgih – 80, v kmečkih občinah pa – 167. Vseučilišča v Upsali, Lundu, Stokholmu in Gotenburgu prirejajo zadnja leta tudi poletne kurze. Država podpira vsa ta podjetja z denarjem in dovoljuje udeležencem prosto ali vsaj znižano vožnjo po železnici. S ponosom je lahko izrekel predsednik delavske akademije v Malmö ob dvajsetletnici besede: „Ni je dežele na svetu, kjer bi se toliko storilo, da se razširi znanstvena izobrazba med vsem ljudstvom.“

Toliko se je pa doseglo edinole, ker je inteligenca prostovoljno prevzela to hvaležno nalogo. Posebno priljubljeni profesor Thyrén je leta 1902/3 sam predaval – sto dvajsetkrat. Da posreduje predavanja, se je osnoval leta 1895 poseben centralni urad v Lundu za vzhodno Švedsko, ki je že prvo leto posredoval 180 predavanj, leta 1902/3 pa 1009. Ta urad razpošilja seznamek predavanj, ki so na razpolago, kot prilogo listu „Social Tidskrift“, ki je organ za ljudsko izobrazbo. Predavatelji dobé po 25 kron honorarja, prosto vožnjo v drugem razredu, stanovanje in hrano. Osnoval se je tudi poseben zalog za nakup učil, zlasti diapozitivov, v katerega vplačujejo doneske vsa društva, ki so v zvezi.

Enaki centrali sta se osnovali tudi v Gotenburgu in Stokholmu. Ta se je združila z društvom za ljudske knjižnice v zvezo „Volks-

bildungsförbund“ in posreduje poleg predavanj tudi prodajo knjig za ljudske knjižnice, vodi potovalne knjižnice in izposoja diapozitive za predavanja.

Tudi ideja ljudskih in delavskih domov se je v zvezi z ljudskimi in delavskimi univerzami razširila po vseh skandinavskih deželah in povsod se že dvigajo stavbe, ki pričajo, kaj doseže trezen narod, če ga vodi požrtvovalna inteligenca. Da, tudi med vojaštvom se je že začelo podobno delo in vojna uprava ga podpira z veliko vnemo.

Primeroma pozno se je začela vseučiliška ekstenzija v Nemčiji in Avstriji. Glavni vzrok je bil pač konservativizem naših vseučiliških profesorjev, ki se skrivajo kakor polbogovi za svojo znanost in strastno čuvajo stare, dasi srednjeveške privilegije. Ta okostenelost se kaže v vsej birokratični organizaciji naših univerz, na katere more zahajati edinole slušateljstvo, ki ima za seboj vse zahtevane študije, ne pa, kakor je to mogoče na Angleškem in v Ameriki, popolnoma svobodno tudi mladi, ukaželjni talenti, ki nimajo drugzega izpričevala, kakor svojo bistro glavo in srce, željno učenja in znanosti. Le polagoma se je dal prebiti ta kitajski zid učenjaške omejenosti in univerza postaja vendarle polagoma last vse družbe.

Poleg tega pa je že obstajalo zlasti v Nemčiji mnogo naprav, ki so imele vsaj podobne cilje, kakor prava vseučiliška ekstenzija. Saj je že Pestalozzi izrekel v svojem spisu „Wie Gertrud ihre Kinder lehrt“ znamenite besede: „Ich will die Erlernung der Anfangspunkte aller Künste und Wissenschaften dem Volke allgemein erleichtern und der verlassenen und der Verwirrung preisgegebenen Kraft der Armen und Schwachen in Lande die Zugänge der Kunst, die die Zugänge der Menschlichkeit sind, eröffnen“, ali drugod: „Die Nationalbildung muß alle Stände des Volkes in einer Art von Ebenmaß ergreifen.“

Predno se je še začela v zadnjih letih prava vseučiliška ekstenzija, se je ustanovilo v Nemčiji v zadnjih desetletjih mnogo društev, ki so imela edini namen, da širijo med ljudstvom izobrazbo. Ena takih naprav, ki pa imajo od nje največ koristi srednji sloji, je berolinska „H u m b o l d - A k a d e m i e“. Ustanovil jo je lansko leto umrl dr. Maks Hirsch l. 1878. Akademiji je namen, da ljudem, ki niso mogli pohajati univerze ali so jo pa že zapustili, z sistematičnimi predavanji podaja višjo harmonično izobrazbo, da ne iz-

gubé stika z znanostjo. Pouk obsega vse stroke, bodisi naravoslovje ali pravoznanstvo, zgodovino, literaturo in filozofijo. Za nazornost skrbé eksperimenti in demonstracije, za zvezo s praktičnim življenjem zlasti razne ekskurzije, pri katerih si ogledajo slušatelji razna obrtna podjetja in prometne naprave. Jako tesna je zveza med docenti in slušatelji. Posamezni tečaji trajajo od oktobra do junija in vsak kurz sestoji iz 10 — 12 predavanj. Metoda pouka ni dogmatična, ampak analitično kritična. Kaže se to v tem, da vsak docent zastopa popolnoma svobodno svoje stališče in prepričanje.

Da se pokrijejo velikanski stroški, plačujejo dijaki šolnino, ki je pa znižana za revnejše sloje. V zadnjih letih je osnovala akademija zlasti cenene tečaje v delavskem delu Berlinu, v takozvani „Königsstadt“. Vseh docentov je bilo leta 1901/2 — 70, ki so imeli v osmih učnih središčih („Lehrstätten“) 282 kurzov. Število slušateljev je pa znašalo 11854, vendar je bilo med njimi primeroma najmanj delavcev.

V Frankfurtu o. M. se je osnovalo leta 1890 društvo „Ausschuß für Volksvorlesungen“. Predavanja so obravnavala razne stroke ali posamezno ali pa tudi v ciklih. Sprva so zahajali k predavanjem največ meščanski sloji; da bi privabili tudi delavce, je odbor sprejel med se tudi zastopnike strokovnih društev. Ti najlaže orientirajo odbor, kaj prija delavskim slojem in res je od takrat število slušateljev silno poskočilo.

Da bi se pa delo enotno organiziralo, se je osnovala zveza „Rhein-mainischer Verband für Volksvorlesungen und verwandte Bestrebungen“, ki združuje v sebi 55 društev. Delovanje je porazdelila na sledeče odseke: ljudska predavanja, ljudske knjižnice, ljudska zabava, gojitev ljudske umetnosti, vzpodbuda za domovino-znanstvo. Zvezo podpirajo tudi razne občine, nekatere z nenavadno lepimi doneski (Frankfurt: 16.000 mark), poleg njih pa tudi razne posojilnice in hranilnice.

V Hamburgu je mesto samo organiziralo take poučne kurze in ravnatelji ter azistentje državnih zavodov morajo skrbeti za taka predavanja.

Konfesionalen značaj pa imajo poletna predavanja, ki so v zvezi z evangeliško-socialnimi kongresi. Plod teh sestankov je v zadnjih letih lepa vrsta znamenitih publikacij, ki so važen tudi za katolika.

Praktično - socialne kurze pa je prvo zasnovalo znamenito društvo „Volksverein für das Katholische Deutschland“. Znanstveno in praktično izšolani socialni politiki obravnavajo tu kmetško, obrtno in delavsko vprašanje. Predavanjem sledi diskusija, ki vzpodbudi marsikoga, da se začne temeljiteje baviti s to važno stvarjo. Tak kurz se je vršil leta 1892 v München - Gladbachu in je že prvič štel 582 udeležencev iz najrazličnejših stanov, zlasti tudi izmed delavcev.

Po tem zgledu so začela katoliška delavska društva po Nemčiji snovati predavanja in sledila so jim tudi dijaška društva.

Mnogo predavanj prirejajo tudi podružnice etičnih družb po raznih mestih, da razširjajo svoje ideje. Tudi socialno demokratska stranka je ustanovila po letu 1890 veliko število delavskih izobraževalnih društev, v katerih z besedo in tiskom dela za svoje namene.

Najmogočneje je pa izmed vseh izobraževalnih središč organizirana berlinska „Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung“, ki se je ustanovila leta 1871 po nemško-francoski vojski. Njen delokrog je jako obširen in se razteza ne samo na poljudna predavanja, ampak tudi na ljudske knjižnice in čitalnice. Društvo izdaja tudi svoj organ, prej naslovljen „Der Bildungsverein“, od lanskega leta pa „Volksbildung“. Nas zanima zlasti, kako posreduje društvo razna predavanja. Društvo je izdalo za svoje člane — ti so ponajveč razna izobraževalna društva, leta 1904 n. pr. 4218 — posebno adresno knjigo predavateljev in predavanj, ki so na razpolago. Glavno zborovanje v Straßburgu leta 1904 se je pečalo zlasti z organizacijo ljudskih predavanj. Govorilo se je tu obširno in temeljito o projekciji, o ljudskih zabavnih večerih („Volksunterhaltungsabende“) in recitacijah. Društvo izposoja članom za majhno odškodnino diapozitive, ki jih ima v zalogi veliko število. Samo za predavanja je izdalo društvo leta 1904 — blizu 13.000 mark, vseh troškov pa je bilo 174.000 mark.

Razne znanstvene naprave pa gojé po Nemčiji posebej še izobrazbo v posameznih strokah. Naravoslovska predavanja prireja tako Urania v Berlinu; po njenem zgledu se je osnoval podobni zavod tudi na Dunaju. Razni muzeji, zlasti umetnoobrti, prirejajo tudi poljudna predavanja, združena s proučevanjem razstavljenih predmetov.

Vendar je vse to delo razkosano, neenotno, tako da ni niti skupne statistike niti se ne da presoditi, koliko uspeha so dosegle posamezne naprave. Drugače pa je s pravo vseučiliško ekstenzijo, ki je pa v njej za več let prehitela Nemčijo — Avstrija.

Na Dunaju je že od leta 1860 prirejalo poljudna predavanja društvo „Verein zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse“; zbralo jih je tudi v posebnem zborniku, ki obsega že 44 zvezkov. Pristopna pa so bila prvotno le društvenim članom, šele v novejšem času so javna in morajo poslušavci plačati samo malo vstopnino 40 h. Leta 1887 pa je začelo prirejati ob nedeljah zvečer poljudna predavanja društvo „Volksbildungsverein“. Že prvo zimo je bilo 28 predavanj, ki so bila pristopna brezplačno vsakomur brez ozira na stan ali spol. Odslej je prirejalo društvo z lepim uspehom vsako leto taka predavanja, v 17 letih (do leta 1903/04) vsega vkup 3438 predavanj, ki jih je poslušalo 842057 oseb. Na predavanje odpade povprek 245 poslušavcev. Sprva so bila vsa predavanja brezplačna in tudi predavatelji, ki so pripadali različnim stanovom in je bilo med njimi tudi precej vseučiliških docentov, niso dobivali nobene odškodnine. Da je društvo prospelo, je moralo nabirati prostovoljne doneske. Toda kmalu se je pokazalo, kakor pravi profesor Reyer, (o. c. str. 120) „da taki izobraževalni zavodi in važne socialne naprave sploh ne morejo trajno živeti od milodarov dobrotnikov.“ Društvo je dobivalo od leta do leta manj podpor in je moralo skrbeti za število predavanj in kurzov; naposled je pa sklenilo vpeljati po angleškem in ameriškem zgledu malo vstopnino. S tem je bilo mogoče honorirati predavatelje in skrbeti za dostojne lokale. Prvotno je prirejalo društvo le posamezna predavanja, polagoma pa je začelo uvajati tudi kurze. Strogo je izvedeno načelo, da mora vsak predavatelj govoriti popolnoma prosto, kar je za ljudska predavanja neobhodno potrebno. Predavanja so vedno kolikor mogoče nazorna in že leta 1890 je prvič začelo rabiti skioptikon. Društvo je prirejalo tudi skupne izlete, vodilo svoje slušatelje po muzejih in prirejalo celo posebna predavanja za obrtne vajence in ženske. Jako srečna je bila misel, da je začelo v ljudstvu buditi zmisel za lepo z recitacijami in ljudskimi koncerti, kjer poslušalci lahko vsakdo za malo vstopnino klasična glasbena dela, ki jih proizvajajo samo najboljše moči. Velik del slušateljev tvorijo zlasti organizirani delavci, mnogo je pa tudi drugih delavcev, obrtnikov, učiteljev in uradnikov.

Delo, ki ga je začel „Volksbildungsverein“, je bilo takorekoč le pot do prave vseučiliške ekstenzije. Kakor znano, je pot vseučiliške docenture v današnjih dneh trnjeva in bridka in da se je začela na Dunaju ekstenzija, je povzročila deloma tudi beda docentov, ki so upali s temi dohodki vsaj nekoliko si izboljšati svoje materialno stanje. Kakor se zdi to človeku čudno in morda celo nemoralno, je bil uspeh tem bolj gotov, ker so docenti v svojo lastno korist povprek najmarljivejši delavci. 16. decembra 1893 je 53 docentov dunajske univerze, — med njimi tudi 37 rednih profesorjev, vložilo na akademični senat prošnjo, da se naj 1. osnuje komisija, ki bo izdelala načrt poljudnih kurzov, posebno oziraje se na privatne docente in asistente, in 2. poprosi ministrstvo za stalno podporo. To je bil začetek novega, živahnega dela za ljudsko izobrazbo. Vlada je dovolila že prvo leto 12.000 K podpore. Že prvo leto je bilo 58 kurzov (vsak obsega 6 večerov po 1 1/2 ure) v treh oddelkih, prvi v novembru in decembru 1895, drugi v januarju in februarju 1896 in tretji do Velike noči 1896. Slušateljev je bilo nad 6000. Šolnina za vsak kurz znaša po eno krono. Da bi privabilo zlasti delavstvo, je stopilo vodstvo teh kurzov, oficijelno nazvanih „Volkstümliche Universitäts-Vorträge“, v zvezo z delavskimi organizacijami, ki so agitirale zanje med svojimi člani. Uspeh, ki so ga dosegli, je razviden iz sledeče tabele:

Leto	Število kurzov	Število slušateljev	Povprek
1895/6	58	6198	106·9
1896/7	58	7162	123·4
1897/8	70	7300	104·3
1898/9	71	7148	100·5
1899/1900	77	9504	123·4
1900/01	86	10131	117·8
1901/02	87	7878	90·6
1902/03	63	6341	100·6
1903/04	70	8221	117·1
1904/05	72	10781	138·2

Izmed slušateljev je bila sprva komaj četrtnina delavcev, a polagoma se je to število dvignilo in jih je sedaj nad polovico. Najboljše so obiskani naravoslovski in medicinski kurzi; zlasti elektrotehnika ima veliko privlačno silo, čemur se ne bomo čudili. Primeroma najslabše so obiskani kurzi iz zgodovine, pravoznanstva in geografije.

Zanimiva je bila zlasti e n k e t a, ki jo je priredilo vodstvo dunajske ekstenzije z drugo serijo leta 1903/4. Vsak slušatelj je dobil vprašalno polo, na kateri naj bi izpolnil poleg svojega nacionala vprašanja: 1. Koliko kurzov še obiskujete v tej seriji? 2. Koliko kurzov ste že sploh obiskovali in kdaj? 3. Zakaj ste se vpisali v prve kurze? 4. Ali mislite, da vam kurzi kaj koristijo a) z ozirom na splošno izobrazbo, b) z ozirom na strokovno znanje? Pole je izpolnila skoraj polovica slušateljev in nekateri odgovori so bili jako značilni, ker kažejo, kaj vzpodbuja ljudsko maso, da se začne zanimati za svojo izobrazbo in kaj pričakujejo slušatelji od predavanj. Kot povod, da so se vpisali v kurze, je navedlo mnogo delavcev, da so jih vzpodbudila predavanja v delavskih društvih ali pa predavanja društva „Volksbildungsverein“. To najbolje dokazuje agitatorično moč pozameznih predavanj. Poleg tega navajajo kot prvi povod prigovarjanje tovarišev, članke po časopisih in čitanje poljudno znanstvenih knjig. Tudi znanstvena moda („Bibel-Babel“, Nietzsche) in gledišče sta vplivala na razne slušatelje. O uspehu kurzov so nekatere izjave jako značilne; zlasti omenjajo slušatelji, da so si razširili obzorje in začeli samostojneje in treznejše misliti. Neki pleskarski pomočnik pravi: „Moje dosedanje znanje je bilo podobno razstresenim listom, ki sem jih po teh kurzih šele uredil in zvezal in mi šele sedaj nudijo pravi užitek.“ Neki komtorist piše: „Naučil sem se ekonomično misliti in ravnati, tako da sem sedaj bolj zadovoljen s svojimi dejanji. Na svoje tovariše pa vplivam laže s trdnejšimi dokazi.“ Večina slušateljev ceni kurze zaradi idealnega dobička, manj zaradi praktičnih koristi. Zdi se, da so s tem zadel, ne da bi se sami zavedali, bistvo uspeha, ki ga ima ljudsko izobraževalno delo. Ne praktična izobrazba, ampak vzgoja za samostojnost mišljenja mora biti prvi cilj vsemu izobraževalnemu delu. Inteligentni delavec skrbi potem že sam, da se izobrazbi v svoji stroki s sredstvi, ki so mu na razpolago.

Lansko leto (5. novembra) pa je otvorilo društvo „Volksheim“ na Dunaju (v 16. okraju, Koflerpark št. 7) krasno stavbo, v kateri

se naj bi združilo enotno delo za ljudsko izobrazbo, kolikor ga vodijo svobodomiselni krogi dunajski. Poleg slavnostne dvorane, ki je ločena od glavnega dela, obsega poslopje ljudsko knjižnico, abstinentsko gostilnico, telovadnico in čitalnico v pritličju, v prvem nadstropju pa kabinet za eksperimentalno psihologijo (dunajska univerza ga še danes nima!) in naravoslovski laboratorij, v drugem pa kemični in fizikalni kabinet in nekaj dvoran za predavanja.

Delo za ljudsko izobrazbo je danes na Dunaju na vsem evropskem kontinentu najbolje organizirano in tudi krščansko-socialna stranka sledi tu z vztrajnim delom.

Dunajskemu zgledu so sledile kmalu tudi druge univerze v Avstriji, zlasti graška in obé praški. Nemci v alpskih deželah vedó upoštevati, kako važne so zanje te naprave v nacionalnem oziru in zato so raztegnili svoje delo ne samo do Maribora in Celja, ampak celó do Ljubljane, kjer je bilo zadnja leta v „Tonhalle“ več predavanj. Priznati se pa mora večini predavateljev, da so govorili strogo stvarno in znanstveno in s tem dosegli več uspeha, kakor ga dosežejo drugi z gonjo in strastjo, ki treznega slušatelja bolj odbija kakor vabi.

Po inozemskih zgledih se je osnovala v Budimpešti „Elizabethina akademija“ (Erzsébet-Népakademia) leta 1903. Združevala naj bi v sebi kot središče vse naprave, ki jim je cilj ljudska izobrazba. Delo je razdeljeno med razna društva; „prosti licej“ vódi kurze iz lepopisja, stenografije, knjigovodstva, risanja in prireja poljudna predavanja, leta 1904/5 — 124 jih s 14384 slušatelji. „Deželni odbor za nedeljska predavanja za delavce“ pa prireja ob nedeljah popoldne predavanja, združena s skioptično projekcijo ali pa z deklamacijami, petjem in godbo. „Pravno varstveno društvo“ je posredovalo l. 1904 v 241 slučajih; predavanja pa prirejajo z ozirom na svoje posebne namene tudi turistovska sekcija, deželna protialkoholna zveza in prostovoljna rešilna družba. S sodelovanjem raznih godbenih društev pa je priredila El. akademija več poljudnih koncertov, — in posledica je bila, da so se osnovali godbeni in pevski klubi.

Nemške univerze so začele ekstenzijo šele leta 1897. Gibanje pa ni izšlo od univerz kot takih, ampak samo od nekaterih profesorjev, ki so si osnovali svoje zveze, „Hochschulvereine“.

Berolinski profesorji so sklicali leta 1899 posebno konferenco, na kateri so se zbrali zastopniki nemških univerz in se posvetovali, kako bi razširili in organizovali to gibanje. Sedaj je sledila univerza za univerzo in danes je zvezana ekstenzija z vsemi nemškimi univerzami. Da je pa ves razvoj enoten, skrbi poseben odbor, osnovan leta 1900, „Verband für volkstümliche Kurse von Hochschullehrern des Deutschen Reiches“. Ta sklicuje splošne shode za ljudske univerze, „Volkshochschultag“, kjer se obravnavajo temeljito vsa vprašanja, ki so v zvezi z ljudsko izobrazbo. Ekstenzija se razširja vedno bolj; v Berlinu je bilo pozimi leta 1904/5 pri vseh kurzih 8836 slušateljev, med njimi do 60 % delavcev. V Monakovem pa je bilo v istem času v 19 kurzih, ki so obsegali 117 predavanj, 4179 udeležencev, med njimi 45 % delavcev. Tukaj se posebno goji stik docentov s slušatelji: vpoštevajo se želje občinstva glede bodočih predavanj, pripravljena je posebna tružica za vprašanja, „Fragekasten“, v kateri lahko vsakdo zastavlja vprašanja o stvareh, ki jih ni razumel, ne da bi se pokazal s svojo osebo. Po predavanju se razgovarjajo docentje s slušatelji in jim razjasnjujejo točke, ki jih niso še razumeli.

Tudi nemško dijaštvo sodeluje pri ekstenziji, zlasti „divjaki“, ki niso člani burševskih zvez. Leta 1902 so berolinski tehniki zasnovali kurze za nemščino, matematiko, elektrotehniko, risanje in sploh elementarne predmete. Z delavci so začeli delati skupne ekskurzije po tovarnah in muzejih, za zvezo so skrbeli delavski zaupniki, ki so opozarjali na razne pomanjkljivosti in nejasnosti v predavanjih. Dijaštvo in delavstvo je za sklep kurzov priredilo povrh tega še poletno veselico. Tem prvim poizkusom so se pridružili dijaki drugih univerz in danes oskrbuje dijaštvo na mnogih univerzah (Breslau, Leipzig, Jena, Halle, itd.) zlasti pouk v osnovnih pojmi, dočim vodijo profesorji nadaljno izobrazbo. Načela, ki so jih določili vseučiliški profesorji glede sodelovanja dijaštva, so ta-le: 1. Za dijake same je koristno, da poučujejo revnejše ljudstvo v elementarnih predmetih. 2. Tako delovanje stori največ, da se zmanjšajo socialna nasprotja. 3. Poučevati smejo samo starejši dijaki pod vodstvom in nadzorstvom profesorjev. 4. Iz idealnih ozirov naj bi bil dijaški pouk brezplačen. 5. Število udeležencev mora biti kar najmanjše. 6. Dijaka naj tako delo ne ovira pri njegovih študijah. Marsikateri izmed teh ozirov se zdi pač preveč birokratičen, vendar pa je nezaupnost profesorjev

deloma opravičena, da se prepreči površnost pouka in ohrani ekstenziji značaj resnega dela.

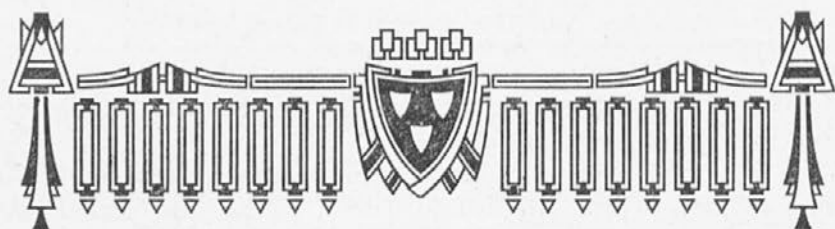
V zadnjih letih so osnovale razne nemške univerze tudi počitniške kurze (Jena, Greifswald i. dr.), ki pa niso namenjeni širšemu občinstvu, ampak večinoma le učiteljstvu srednjih in ljudskih šol. Po nemškem vzorcu so se začeli tudi pri nas podobni tečaji, deloma po državni iniciativi, deloma pa tudi z agitatoričnimi nameni, kakršne imajo n. pr. ferialni kurzi v Salzburgu.

Slovenci stojimo v delu za ljudsko izobrazbo šele ob začetku. Masa ljudstva je sicer primeroma dovzetna za izobrazbo, zlasti če se ji nudi v pravi obliki, „sine ira et studio“, indolentna je pa napram temu delu naša inteligenca, ki ji veljajo sami najprej Reyerjeve besede: „Vor allem brauchen wir eine Hebung der Bildung der oberen Zehntausend“. Ker mi je bilo edino na tem, da podam vsaj površno sliko, kako se dela za ljudsko izobrazbo — drugod, prezrem za danes domače razmere. Gotovo je, da je požrtvovalno delo krščansko socialne zveze doslej rodilo obilo sadu, — lepši bo pa razvoj in trajnejši bo uspeh, ko bo delo sistematično organizirano. Zastopniki svetovnega nazora, ki pravi, da se bori proti reakciji — so si osnovali pod ponosnim imenom „Akademija“, društvo, ki ima enake cilje. A kolikor kaže dosežanje njih delo, gre za enkrat njih požrtvovalnost in ž njo njihov uspeh rakovo pot. Dvomim tudi, ali smemo kaj več pričakovati od dela „radikalnega“ dijaštva, čigar pripadniki, brž ko se vrnejo v domovino, utonejo redoma v filistrstvu in pozabijo na vse svoje reforme, ki so jih obetali.

Delo za ljudsko izobrazbo je kulturno delo, ni nič manj važno kakor gospodarsko delo. Schmoller je opravičeno izrazil misel, da današnja socialna nevarnost ne tiči v disonanci posesti, ampak v disonanci izobrazbe. In zato se „noben kapital, ki se porabi za narodno gospodarstvo, ne obrestuje tako dobro, kakor kar se stori, da se povzdigne izobrazba prebivalstva sploh in posebej še izobrazba posameznih stanov“ (Von der Borgh).

Evgen Jarc.

Lamennais.

Zgodovinske refleksije o novejših cerkvenih in političkih strujah.

III.

Lamennais v razporu s cerkvijo. Tako moramo nasloviti zadnjo dobo v življenju tega izrednega moža. Mnogo tragike je v tem žalostnem zaključku uspešnega delovanja. Zlasti če pomislimo, da se je prav tisti, ki je bil najbolj vnet bojevnik za papeštvo in cerkev, zdaj užaljen odtegnil od nje in do smrti gojil mržnjo za vse, kar je prej poveličeval in branil z vso svojo duševno energijo. Vendar je treba po zgledu Lacorderjevem ta prevrat v življenju Lamennejevem smatrati za zgolj osebno zadevo, ki je imela svoje vzroke v njegovem užaljenem ponosu in strastnem značaju, ki ni mogel prenesti najmanjšega ugovora in nasprotovanja. Svojega politiškega in verskega naziranja vsaj v začetku ni hotel izpremeniti, če tudi je pozneje nehoté zašel na napačno pot. Slej ko prej je prevladovala vse njegovo delovanje ena misel: prepород človeške družbe na demokratiški podlagi pod vplivom krščanstva. Zato so spisi iz zadnje dobe Lamennejevega življenja dokaj zanimivi zlasti za nas, ki živimo pod vtisom socialnega vprašanja in demokratiških teženj moderne družbe.

Po povratku iz Rima se je umeknil Lamennais v La Chesnay, da se zopet posveti svojim študijam in pisateljskemu delovanju. A samota ni vplivala pomirjevalno nanj. V raznih pismih na Montalemberta izjavlja, da odslej v javnosti noče več zagovarjati načel katoliške cerkve, temuč da ta posel prepusti hierarhiji. Delovati hoče le za svobodo in humaniteto. „Hočem tudi“, piše nekje, „da se mesto besede katolicizem uvede v naše spise krščanstvo v znamenje, da nimamo nič opraviti s hierarhijo.“¹⁾

¹⁾ Spuller: Lamennais. Etude d'histoire politique et religieuse str. 217

Morda bi se bila dala katastrofa odvrniti, da ni Lamennais javno v svojih spisih dal duška svojemu srcu. A kar je samotar v La Chesnay kuhal v svojem srcu, to je izlil v malo knjižico „Paroles d'un croyant.“

»Besede vernika.« Po krivici ji je nadel Lamennais ta naslov, kajti bile so besede sovraštva, jeze in upornosti proti cerkvi. Gregor XVI., ki jo je pozneje obsodil, jo je najbolje označil rekoč, »da je sicer majhna po obsegu, a velika po hudobiji.« — Težko je prav označiti njeno vsebino. To ni bilo znanstveno delo, temuč apokaliptiška sanjarija, kjer je naslikal pisatelj z intuicijo zamaknjenca žive, pretresujoče slike iz preteklosti in bodočnosti človeške družbe. Začenja se kakor molitev: »V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha, amen«. Potem slede podobe velikanskega vtisa, zasnovane in načrtane po načinu Dantejevega »pekla«, vmes pa so vpletene krasna poglavja o socialnem vplivu Kristusovega nauka, ki spominjajo po svojem slogu na Tomaža Kempčana in svete evangelije. Vodilna misel knjige pa je ta, da je nauk Kristusov nauk svobode in napredka, katerega pa vzajemno dušita birokratizem in hierarhija. Duhovito je označil Lamennejev prijatelj Vitrolles to delo pišoč mu, da to, kar je napisal, »je apokalipsa satanova. To so Babeufovi nauki, ki jih razširja prerok Ezehiel, rdeča jakobinska kapa, postavljena na sveti križ«.

Knjiga je vzbudila na Francoskem velikansko senzacijo. Tekom dveh let je izšla v dvanajstih izdajah, katerih je skoraj vsaka štela po deset tisoč izvodov. Hkrati so se priredili prevodi v razne evropske jezike. A pogubni vpliv te knjige je moral izzvati tudi obsodbo apostolske stolice. L. 1834 (15. julija) je izšla enciklika *Singulari nos*, v kateri papež odločno zavrača njeno smer, »ker zlorablja besedo božjo v to, da ruši ves družabni red«, in imenuje njene nauke »drzne, nevarne, vodeče v anarhijo«. Obenem se je Gregor XVI. šele zdaj prvič izjavil proti Lamennejevi filozofiji, »ker ne išče resnice tam, kjer je gotova, temuč zapušča sveto in apostolsko tradicijo in uvaja druge nauke, prazne, negotove in brezkoristne, ki niso priznani od cerkve«. ¹⁾

Za Lamennejevo šolo je bila ta enciklika usodni udarec. Lamennais sam je govoril o njej le z zaničevanjem; a njegovi

¹⁾ Odlomek enciklike v Denzinger: *Enchiridion* str. 432 in pri Spullerju o. c. str. 239.

učenci, ki so zdaj jasno spoznali, kam vodijo njegovi nauki, so ga zapustili. Ostal je osamljen. Tudi v priljubljenem La Chesneju zdaj ni mogel več strpeti. Šel je v Pariz in se ondi zopet vdal politiki in časnikarstvu.

Smer njegovega delovanja je bila zdaj pred vsem s o c i a l n a i n r e p u b l i k a n s k a.

Delavsko vprašanje se je takrat na Francoskem prvokrat pojavilo z vso silo. Sadove velike revolucije je bil pospravil „tiers état“, liberalna buržoazija. Socialna organizacija tega stanu pa je bila vlada Ludovika Filipa, ki je bila v verskem oziru volterjanska, v gospodarskem pa kapitalistiška. Velika industrija se je v tej dobi mogočno razvila. Iznajdba parnih strojev, princip ločitve dela, razvoj prometa in trgovine, vse to jo je naenkrat dvignilo, a ustvarilo tudi mnogoštevilni delavski proletariat, brezpraven in izkoriščen, ki se je postavil v ostro nasprotje proti liberalnemu kapitalizmu. Z rešitvijo delavskega vprašanja so se takrat pečali razni možje, ki jih smatramo lahko za predhodnike sedanje socialne demokracije. To so bili: St. Simon, Fourier, Robert, Owen, Cabet, Blanqui in drugi.¹⁾

Vsi ti socialisti so stali teoretiško na temelju ateizma in so zagovarjali načela komunizma kot edino sredstvo za rešitev iz tedanje gospodarske krize.

Tem nasproti je zagovarjal Lamennais pomen krščanskih načel za rešitev socialnega vprašanja. Res, da ni sestavil popolnega socialnega programa, kakor so to storili pozneje Ketteler in njegovi nasledniki na Nemškem, vendar so Lamennejevi spisi prvi poizkus v tej smeri.²⁾

Socialistično gibanje je bilo za vlade Ludovika Filipa tesno združeno z republikanskim. V bodoči demokratični republiki so upali francoski komunisti uresničiti svoje ideale. Lamennais, ki je bil po svojem prepričanju demokrat, se je zdaj očitno pridružil republikanski stranki, zagovarjal njene težnje in pisal za njene liste. Zahajal je v krog, ki se je zbiral okoli znane dame George Sand, in ki so mu pripadali tudi Beranger, pesnik proletariata, filozof Jean Reynaud, Raspail in Michel de Bourges. Vendar je bil La-

¹⁾ O teh možeh razpravlja obširno Dr. Krek: Socializem str. 268. sl.

²⁾ Pripomniti je treba, da je skoraj ob istem času, kakor Lamennais, tudi Chateaubriand pričel se pečati s socialnim problemom v svojem delu: „Avenir du monde“.

mennais tudi v tem krogu osamljen, „passer solitarius“. Kar je bilo v njegovih nazorih dobrega in zdravega, kar je bilo krščanskega, prav to ni našlo pritrjevanja med njegovimi prijatelji. Poveličevali so ga, ker se ni uklonil cerkveni oblasti, a obžalovali, da se ni mogel otresti svojih „duhovniških“ (sedaj bi rekli klerikalnih) nazorov.¹⁾

Izmed mnogih spisov sociološkega zadržaja, ki jih je Lamennais objavil v naslednjih letih, je posebno važna knjiga „Troisiemes Mélanges“ („Tretji zbornik“). Tu je zbral najiminitnejše članke iz „Avenirja“ in hkrati raztegnil svojo teorijo o izvestnosti človeškega spoznanja na politiko. Kakor se mora vsako človeško spoznanje opirati na soglasje individualnega razuma s splošnim razumom (sens commun) tako mora tudi vsak zakon imeti svoj izvor v združenju individualnih volj. Vox populi, vox Dei. Prava družabna oblika je torej demokracija.

Kako si je mislil Lamennais preporod človeške družbe na demokratiškem temelju, je načrtal v spisu: „Le livre du peuple“ („Knjiga ljudstva“), ki je izšla l. 1837.

V uvodu spominja ljudstvo na njegov krščanski značaj in poudarja, da mora biti krščanska religija podlaga socialni preosnovi. Zato spominja na razne dobrote, ki jih je krščanstvo prineslo: odpravo suženjstva, blažilni vpliv na šege in navade ljudstva, na zakone. Sploh izvirajo vsa dobra moderne civilizacije iz krščanstva. — A iz njega izvaja tudi načela družabnega razvoja, napredka do vedno popolnejših družabnih oblik. Estote perfecti sicut pater vester coelestis perfectus est . . . . Potem razpravlja o razmerju med delom in pravicami, in poudarja, da mora biti delo temelj vseh pravic v človeški družbi. —

Za naš čas je zelo poučen način, kako je hotel Lamennais izvesti krščansko-demokratsko preosnovo. Edino sredstvo za miren preobrat mu je bilo: „suffrage universel“, splošna volilna pravica. V republikanski stranki je bil Lamennais prvi, ki je to pravico zagovarjal. Privedel ga je do te zahteve njegov filozofski zistem, kateremu je družba vir vse resnice in avtoritete. Čim več individualnih volj se toraj izraža v kakem zakonu, tem

¹⁾ Socialist Proudhon mu je nekoč očital: „Ti si bil nekdanj duhovnik z vsem scenom, a še danes si duhovnik po svojem razumu, vedno ostaneš duhovnik“ (Spuller. o. c. str. 260.) Nov dokaz, v kako žalosten položaj ga je privedel razpor s cerkvijo.

večja je njegova veljava. A nič manj mu niso bili za to merodajni politiški in socialni razlogi. — Odkar je Ludovik Filip zasedel francoski prestol, se je Lamennais bojeval z vso silo proti njegovi liberalni, kapitalistični vladi. Objavil je več spisov, v katerih je sarkastično bičal njene odredbe. In da stre premoč „tretjega stanu“, na katerega se je orleanska vlada opirala, je vrgel v svet zahtevo splošne in enake volilne pravice. Leta 1848., ko je bil Ludovik Filip pregnan s prestola, se je Lamennejeva zahteva uresničila in splošna volilna pravica je vladala v francoski ustavi, dokler je ni Napoleon III. zopet omejil. A kar je obveljalo pozneje pod vplivom revolucije, o tem leta 1837. niti Lamennejevi prijatelji niso hoteli vedeti. Javno mnenje je sprejelo njegov „Livre du Peuple“ zelo mrzlo. Čudili so se, kako da pisatelj stavi ljudstvo v nasprotje proti buržoaziji, norčevali se iz njegovih nazorov o suvereniteti in imenovali knjigo — utopijo.¹⁾

Hud udarec je zadel Lamenneja leta 1840. Izdal je kritičen spis o tedanjih francoskih razmerah pod naslovom: „Le pays et et gouvernement“ („Dežela in vlada“). Ministrstvo ga je vsled tega postavilo pred sodišče in obdolžilo, „da napeljuje k zaničevanju kraljeve vlade, da ruši dolžno spoštovanje do zakonov, da vzbuja sovraštvo med raznimi družabnimi sloji in zagovarja prestopke in zločine, ki jih zakoni prepovedujejo.“ Sodišče ga je obsodilo na eno leto ječe in dva tisoč kron denarne globe. Vse mnogoštevilne ovacije, ki so mu jih prirejali republikanski komiteji povodom njegove tožbe, ga niso mogle odškodovati za hud udarec, ki ga je zadel s to obsodbo. Celo leto je moral predsedeti v kaznilnici Sainte - Pelagie. Tu se je v njegovi duši še bolj vkoreninilo sovraštvo do vsake oblasti. A tudi v ječi je še vedno pisal z veliko vnemo in marljivostjo. Iz tega časa je delo: „Du passé et de l'avenir du Peuple“ (O preteklosti in bodočnosti ljudstva), kjer razpravlja o postanku človeške družbe, o ljudskih državah v raznih dobah in napoveduje popolno preosnovo človeštva ob harmoničnem razvoju inteligence in ljubezni. Hkrati nastopa kot apologet proti komunistom: Saint-Simonu, Owenu in Fourieru. Očita jim ateizem. Bolezni človeške družbe ni mogoče drugače ozdraviti kakor z nauki krščanstva.

Kakor večina Lamennejevih spisov, ima tudi ta nekaj sanjarskega v sebi. Ko slika s čudovito intuicijo popolnost bodoče člo-

¹⁾ „Un livre sans effet possible“ (Lerminier).

veške družbe, kjer bode odpravljeno vsako zlo in vladala sreča, kakršne človeško srce še ni občutilo, se zdi človeku, da čita pre-roške vizije. A hkrati se tu jasno pojavlja oni bolesten moment njegovih nazorov, ki marsikaj razlaga v njegovem življenju in delovanju in tudi njegovo krivdo omiluje.

Nekoliko bolj praktičen je mali spis, ki se peča s tedanjimi delavskimi razmerami in je izšel pod naslovom „De l'esclavage moderne“ („O moderni sužnosti“). Moderni sužnji so delavci, proletarci. Pretresljive so podobe o njih žalostnih razmerah. Pisatelj zahteva zanje pravic, zahteva potrebni pouk za razvoj njihovega razuma, enakopravnost zajamčeno po zakonih in potrebni kapital, ki varuje delavcu lastninsko pravico do njegovega izdelka. Poudarja pa, da mora biti delo vir vseh pravic in da more le trdno krščansko prepričanje rešiti delavski proletariat.

Ko se je Lamennais vrnil iz ječe, se je še bolj odtegnil javnemu delovanju in živel siromašno v podstrešni sobici velikega Pariza. Zanimivo je, da mu je v tej zapuščeni skoraj edini dohodek dajal prevod Tomaža Kempčana „Hoja za Kristusom“, katero je bilo treba leto za letom nanovo ponatiskovati. Izmed drugih spisov iz te dobe je zlasti omeniti „Esquisse d'une philosophie“ („Načrt modroslovja“). Kakor sloveči nemški filozofi Schelling, Hegel je hotel tudi Lamennais sestaviti iz svojih nazorov celoten zistem modroslovja, ki naj bi obsegal vse stroke: ontologijo, teologijo, kozmologijo, antropologijo, estetiko, filozofijo znanosti, sociologijo itd. Izšel je le prvi zvezek tega dela, ki je bil deloma že spisan pred njegovim odpadom. Kaj čuda, če so se zdeli zdaj Lamennejevimi prijateljem njegovi nazori preveč katoliški? Vendar tudi temu spisu manjka treznosti in jasnosti. V verskih resnicah se kaže pisatelj slabo poučenega, deloma pa jih po svoje razlaga. Svojo teorijo o razvoju človeške družbe opira n. pr. na katoliški nauk o sveti Trojici. Najboljše so še sociološke razprave: o delu, o družini in lastnini, o potrebi socialnega kredita itd. — Javnost je Lamennejev modroslovni sestav popolnoma odklonila, in za-željenega priznanja ni bilo ne pri katoličanih, ne pri nasprot-
nikih. —

To je bila usoda skoraj vseh važnejših spisov iz zadnje dobe Lamennejevega delovanja, če izvzamemo nekaj agitacijskih in po-litiških člankov, ki so izšli v republikanskih časnikih. A ta usoda je bila žalostna posledica nesrečne upornosti proti cerkveni oblasti.

Hkrati nam to razmerje pojasnuje vse pomankljivosti njegovih znanstvenih del in njegovega socialnega delovanja.

Ker se Lamennejevo krščanstvo ni več opiralo na avtoriteto cerkve, je postajalo vedno bolj abstraktno. Verski nauki so mu pod rokami ginili in komaj je iz bogatega zaklada svetih resnic še rešil nekaj socialnih idej, kakršne so: ideja ljubezni do bližnjega, splošnega bratstva, pravice i. t. d. Pozneje je poudarjal neko „evangeljsko“ krščanstvo in ga nasproti stavil „cerkvenemu“; nazor o evoluciji človeške družbe pa ga je celo zavedel v panteizem. Verski bankrot Lamennejev se posebno jasno vidi iz spisa „Reflexions sur les evangiles“ (Refleksije o evangelijih), kjer podaja najprej krasen prevod, a v svojih opazkah razlaga besede in dejanja tako, da vse, kar je v evangelijih nadnaravnega, skoraj popolnoma izgine. Jezus Kristus nastopa le kot socialni reformator. Zaradi strupenih napadov na hierarhijo je bila ta knjiga prepovedana.

Druga zla posledica njegove upornosti je bila ta, da zdaj ni imel več tistega vpliva na duhovnike in katoliške laike kakor nekdanj. Lamennais je pri socialnem delu odkazal duhovstvu veliko vlogo in je vedno poudarjal verski značaj tega problema. Žal, da zdaj ni imel več svoje šole in si ni mogel vzgojiti naraščaja prešinjenga od svojih idej kakor takrat, ko je zbral okoli „Avenirja“ najrazumnejše može in jih poslal v boj za svobodo cerkve. Vendar njegovi socialni spisi niso bili popolnoma brez uspeha. Z veseljem je pozdravljal Lamennais, ko so francoski duhovniki leta 1848. osnovali neko demokratsko stranko, ki je pod vodstvom Lacorderja in Louis Veuillota zastopala socialne reforme.

Leto 1848. je pomenjalo Lamenneju zarjo nove boljše dobe. Na podlagi splošne volilne pravice je bil izvoljen v ustavni zbor („l'assemblée constituante“). Pridružil se je skrajni levici. Blizu njega je sedel Lacordaire v beli dominikanski halji. V zbornici je Lamennais zagovarjal svoja priljubljena politiška načela: svobodo pouka in združevanja, ločitev cerkve in države, progresivni davek in volitev predsednika republike od vsega naroda. A na govorniškem odru si ni spletel lavorik. Majhna postava, okorno vedenje in slabotni glas niso bile ugodne lastnosti za parlamentarca. Ko se je začel pojavljati vpliv Napoleona Bonaparteja, je Lamennais odložil svoj mandat, ker mu smer francoske politike ni dopadla. Državni prevrat z dne 2. decembra 1851., ki je storil konec re-

publiki in dvignil Napoleona III. na cesarski prestol, pa mu je docela strl vse upe. Odslej se je javnosti popolnoma odtegnil. Živel je le za svoje knjige in se največ bavil z Dantejem. Prevel je njegovo „nebeško komedijo“, prebiral tudi „evangelium aeternum“ Joahima iz Florisa in spise srednjeveških mistikov, v katerih je našel nekaj sebi sorodnih idej.

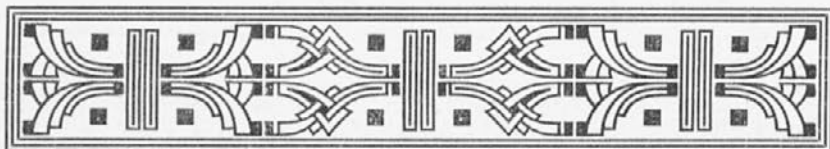
Vsi poizkusi nesrečnega moža zopet spraviti s cerkvijo so bili zaman. Ko je Pij IX. 1. 1846 zasedel papeški prestol, mu je nekdanji prijatelj P. Ventura poslal iz Rima njegovo podobo z lastnoročnim podpisom in sporočilom, da mu sveti oče podeljuje svoj blagoslov. Lamennais mu je kratko odgovoril, naj izrazi papežu njegovo spoštovanje, v tesnejšo zvezo pa z njim ne more stopiti, ker nima več tistega prepričanja kakor nekdej. Tudi posredovanje pariškega nadškofa je odbil. V svoji oporoki je še zahteval, naj ga pokopljejo v velikem grobu z drugimi reveži vred, brez cerkvenih obredov, in naj nikakega spomenika ne postavijo na njegov grob. Po kratki bolezni je umrl 27. februarja 1854. Njegov brat Jean Marie je došel prepozno k smrtni postelji.

Napolen III., ki se je ob pogrebu Lamennejevem bal republikanskih demonstracij, je ukazal z vojakí zastražiti njegov izpevov. Le malo ljudi je sledilo borni krstí . . .

Lamennejevo življenje, pravi njegov najnovejši življenjepisec Abbè Charles Boutard (Lamennais, sa vie et ses doctrines. Perrin. Paris. 1905. Avant-Propos VIII.) je podobno veliki dramí, ki so v njej združene ideje, struje in boji celega stoletja. Ni dvoma, da je bil ta izredni mož v rokah božje previdnosti orodje, s katerim se je ustvarilo marsikaj dobrega in koristnega. Z intuicijo svojega duha je videl najprej velike cerkvene, politíške in socialne izpremembe, ki so se že dovršile ali pa so se šele pričele vršiti pred našimi očmi. Videl jih je naprej in po tem zasnoval svoje delovanje. Prav zato pa je odločilno vplival na bodočnost.

Dr. Josip Gruden.

Nova struja moderne apologetike.

(Moralni dogmatizem).

Prvi problem naše dobe je še vedno vprašanje: odkod in kam. Odkod smo? kaj je človek? kje je cilj? to pravi Brunetière, so naši vitalni problemi; od njih je odvisen moralni problem, in kdor tega ne reši, ne more dati zmysla človeškemu življenju.¹⁾

Krščanska filozofija je seveda že davno odgovorila odkod in kam. Deloma je sama dognala velike resnice o Bogu in duši, o odgovornosti življenja in posmrtnosti, deloma pa je pokazala na krščansko razodetje kot na vir višjega in popolnejšega spoznanja. Krščanstvo s svojim odgovorom zadovolji um in srce, česar ne zmore izvun krščanstva nobena religija in nobena filozofija.

Zlasti moderna filozofija ne! Moderna filozofija je izgubila realna tla pod seboj. Zaman se lovi moderni človek po ničû; z vso akrobatiko svojega duha ne more vun iz kolobarja, ki je vanj zašel, čim je izpustil objektivnost človeškega spoznanja. Iz subjektivizma ni rešne poti! Moderna duševnost, to, čemur pravijo moderna mentalnost, moderno duševno razpoloženje, ima mnogo imen — subjektivizem, pozitivizem, kriticizem, agnosticizem — a v vseh teh imenih tiči na dnu skepsa brez izvestnosti in negacija brez resnice: religiozni nihilizem!

Komu se ne bi smilil moderni človek v svoji bedni neveri? Kdo ne bi izkušal potegniti ga iz pogubnega vrtinca na trdino rodni krščanski tal? Celó naravno je, da se trudijo krščanski apologetje, kako bi rešili moderno človeštvo iz žalostne zablode skepticizma na pot k večnim ciljem životvornega krščanstva! Naloga ni lahka. Moderni svet se zdi, da ni več dovzetén za resnobni zmysel življenja. Resnica krščanstva je tako jasna in tako lepa, da

¹⁾ Primeri članek v Revue Neo - Scolastique 1903. str. 264.: (E. Janssens) L'apologétique de M. Brunetière.

bi se ji morala radostno odpreti vsaka duša, a na moderni duši leži mrak dvomov in nevere. Kako rešiti to dušo? na kakšen način? po kakšni metodi? Glejte, moderno vprašanje o metodi apologetike!¹⁾

Brunetière je n. pr. ubral svojo pot z reklom: Verovati je treba, da je treba verovati! Brez vere v Boga ni rešitve človeške družbe, ni življenja: Če torej hočemo živeti, verujmo v vero, verujmo v Boga! Drugi so ubrali drugo pot. Največ priznanja si je pridobila metoda, ki jo je zamislil Blondel, a utrdil in najbolj razširil francoski oratorianec Laberthonnière. Njegova knjiga o religiozni filozofiji (*Essais de philosophie religieuse*) je klasična knjiga nove metode, ki se imenuje — *moralni dogmatizem*. Vrhovni prednik oratoriancev A. Nouvelle ji je sam napisal uvod. V tem uvodu pravi, naj bi ta knjiga prišla v roke vsem, ki so izobraženi ter jih je skrb religioznega in moralnega življenja: staršem, vzgojiteljem, vzgojiteljicam, a predvsem duhovnikom. Ni mogoče, pravi dalje, bolj jasno, krepko in gorko dopovedati, kako naj pride človek do resničnega in živega spoznanja božjega, do spoznanja samega sebe in drugih. In brez tega spoznanja je vse ničemurno. Pisatelj da je premostil prepad, ki loči fenomenalizem moderne filozofije od realnega sveta, izpolnil prazni intelektualizem stare apologetike z živim moralnim dogmatizmom, dovršil sintezo in harmonijo naravnega in nadnaravnega reda. Knjiga je pisana živo in duhovito, iskreno, kakor je iskren francoski „esprit“. Znano je, da je oduševljen zanjo med drugimi tudi Slovan, vseučiliški profesor dr. *Zdziechowski*.

V čem je bistvo moralnega dogmatizma? Ne verjamemo, da bi koga zadovoljila sama opredelba, ki jo podaja Laberthonnière. Laberthonnière je sicer ponosen nanjo in *Société française de philosophie*, kakor zatrjuje, jo bode vzprejela v filozofski slovar,²⁾ vendar ni kdove kako razvidna. Na koncu eseja o moralnem dogmatizmu pravi Laberthonnière: „Jasno je torej, kaj je moralni dogmatizem. Spekulativno je razlaga izvestnosti z dejanjem: da človek spozna bitje in veruje vanje, mora sodelovati, da si osvoji bit v svojem svobodno hotenem življenju. Praktično pa je udej-

¹⁾ Primeri članek v „Kat. Obz.“ VIII. str. 387 nasl.: (A. U.) Stara in nova pota k resnici.

²⁾ Cf. *Annales de Philosophie chrétienne* (1906. zv. 4. str. 403): Réponse a Mr. Turinaz.

stvovanje kritične in ascetične metode, da si osvobodi boljbolj vse relativnosti v svojem življenju in svojem mišljenju.¹⁾ Ta opredelba ni lahko umevna, zato posezimo nekoliko dalje, da razjasnimo, kolikor se da, to najmodernejšo apologetično metodo.

* * *

Biti ali ne biti, to je vprašanje, je dejal Hamlet. To vprašanje, dostavlja Laberthonnière, je vprašanje tudi za vsakega človeka. Vsak človek si je mora rešiti v enem ali drugem zmislu. V tem je drama človeškega življenja. Problem se glasi tako: kako pride človek do vere v bitje? kako da drugi ne verujejo vanje? Kaj se godi v duši onega, ki veruje, kaj v duši onega, ki ne veruje? V vseh dobah so bili ljudje, ki so trdili, da ne verujejo v resničnost bitja, in v vseh dobah so bili taki, ki so vsaj živeli, kakor da ne verujejo. Njih negacija se je javila v raznih oblikah, a nje zmisel je bil vedno le ta, da naše bitje in žitje ni drugega kakor pajčina videza brez vsake vsebine. Imenovali so jih skeptike.²⁾

Vprašanje, edino vprašanje je potemtakem, nadaljuje Laberthonnière na drugem mestu, kako spoznamo bitje in kako je zatrdimo. Lahko zatrdimo bitje, a se pri tem vendar vdamo le iluziji.³⁾

Skeptiki torej pravijo: priznavati bitje je vdajati se iluziji, pridevati resničnost sanji, jedro senci, stalnost bežnosti. Vsak zatrja le to, kar misli, a vsak misli po svoje. Vsako mnenje je individualno in relativno. Za nas se solnce vrti okrog zemlje, za prebivavce na Neptunu se vrti okrog Neptuna. Nihče nima pravice reči: tako je, marveč le: tako se meni zdi; vse drugo je iluzija.⁴⁾

Laberthonnière se strinja s skeptiki v tem, da od zunaj ne moremo dobiti spoznanja resničnosti. Kar občutimo, je kar tako le dojem duše, in kar mislimo, je nekaj abstraktnega in splošnega. »Ko bi prišli po občutih in pojmih do spoznanja resničnosti, bi ne bilo umevno, odkod zmote in iluzije. Ko bi bili naši občuti in naše ideje le odtiski resničnosti, bi moral imeti vsak

¹⁾ Essais de philosophie religieuse str. 108.

²⁾ o. c. 20.

³⁾ o. c. 32.

⁴⁾ o. c. 35.

iste občute in iste ideje...') In ko bi dokazi za bivanje božje bili res docela dokazni, bi bili nemogoči ateisti!') Ne, vsi občuti in vse ideje so relativne nam. Svet občutov in idej je le projekcija naše duše. Da spoznamo vnanjo resničnost, moramo torej prej spoznati resničnost sami v sebi. Spoznanje vnanje resničnosti je odvisno od spoznanja, ki je imamo sami o sebi, in spoznanje, ki je imamo sami o sebi, je odvisno od tega, kar smo; in smo, kar hočemo biti. Kaj smo, to je odvisno od nas; odvisno je namreč od cilja, ki ga postavimo življenju, ker le cilj daje življenju zmisel. Mi sami dajemo idejam vsebino; ne samovoljno, ampak dolžni smo polagati vanje resničnost svojega življenja; če ne, smo odgovorni za to . . . . Ideje je treba živeti, sicer so oblike brez vsebine. V idejah je to, kar živi v nas. Če je v nas samo videz, bodo tudi naše ideje le iluzije brez jedra. Malikovavec moli v svojih malikih le sam sebe s svojimi željami in strastmi; tako tudi tisti, ki po svojih dojmih zatrjuje svet in resničnost, zatrjuje le sam sebe, svoj način bivanja in mišljenja.³⁾

Človek torej mora hoteti biti. Brez volje ni mogoče zadržati resničnosti in brez dobre volje ni spoznanja resnice.

Naše ideje so toliko vredne, kolikor mi sami. Naša vrednost pa se meri po tem, kaj hočemo in ljubimo, po cilju, ki po njem težimo. Če hočemo biti po čutnem svetu ali tudi po svetu idej, hočemo živeti od senc in formul. Svojstvo bitja je enota in stalnost. Te enote in stalnosti pa ni nikjer v času in prostoru; to stalnost in enoto najdemo le sami v sebi, a tudi to le tedaj, če hočemo biti v Njem in po Njem, ki je. Dokler človek ostane pri svojem vrojenem egoizmu, v svojem samozadovoljstvu, dotlej vse sodi po svojem egoizmu in mu je torej vsa resnica relativna, t. j. potvarjena po njegovi egoistični individualnosti. Človek se osvobodi te relativnosti, če se nravno osvobodi egoizma in v ljubezni združi z absolutnim bitjem. V Bogu je enota in stalnost, Bog je Bitje. Zato ne moremo priti do bitja, če ne pridemo do njega. Bitje je v nas in v nas deluje, in mi smo in delujemo le po Njem; brez Njega bi ne živeli in bi ne bili. On je bitje našega bitja in življenje našega življenja — *vita vitae meae*. Ko bi človek

¹⁾ o. c. 46.

²⁾ o. c. 77.

³⁾ o. c. 40. 46.

najprej zatrdil in postavil sam sebe in potem šel iskat Boga, ga ne bi našel nikdar, zakaj postavil bi nekaj absolutnega zunaj Boga. Človek najde sam sebe, ko najde Boga. Bog je počelo in cilj vsega, *alfa* in *omega*. Le tedaj ga najdemo kot počelo, če si ga postavimo za cilj!')

Potemtakem človek mora hoteti biti po Bogu in ne hoteti biti od zunaj. Laberthonnière je čutil tu, da bi ga kdo utegnil prekiniti: Hoteti, ne hoteti! Torej je človeško življenje postavljeno le na slučaj in žreb. Kdor izbere življenje od znotraj, zadene; kdor od zunaj, izgubi! Zato je Laberthonnière opomnil tu na slovečo *Pascalovo srečanje*. Pascal je v svojih „Mislih“ (*Les Pensées*) takole skeptiku dokazoval bivanje božje: Ali je Bog ali ga ni. Recimo, da um tega nikakor ne more razsoditi. Toda to je gotovo: ali je ali ga ni; za eno ali drugo se je treba odločiti. Volite! Če izvolite vero v Boga, kaj bo posledica? Na zemlji boste morali živeti krepostno življenje, ne brez žrtev in samozatajevanja, a potem? Če ste zadeli, vas čaka življenje, ki je polnost življenja; izpolnjenje vsega, po čemer vam je hrepenelo srce; srečna večnost brez boli, brez bojzani, brez nove smrti. Če pa niste zadeli, izniknete v nirvano, v nič. Torej tu nekoliko odpovedi, a potem v najslabšem slučaju nič, v ugodnem slučaju pa edino prava neminljiva sreča. A kaj, če izvolite nevero? V tem življenju boste res lahko uživali, ako boste imeli kaj, a potem? V najugodnejšem slučaju vas čaka nič; morda pa — večno peklo! Kaj je bolj pametno, da volite nevero ali vero? Če volite vero in po smrti ni nič, ste morda v življenju nekoliko na slabšem kakor oni, ki voli nevero, — morda, pravim! — a potem čaka obeh enako: nič. Če pa s smrtjo ni vsega konec, tedaj čaka vas večna sreča, njega večna nesreča. Kdor ima pamet, ne more ni za hip podvomiti, koliko boljša je — vera!¹⁾

Človek mora hoteti, tako je uporabil Laberthonnière Pascalovo alternativo, da je ali po afirmaciji zunanjega bitja ali po afirmaciji bitja v sebi. Če izbere prvo, je njegovo življenje le videz brez vsebine, le iluzija, ki bo nekega dne izniknila in pustila za seboj praznoto. Odpovejmo se torej svetu videza in zberimo se v notranjščini! Izgubiti nimamo itak nič, česar ne bi že sicer izgubili.

¹⁾ o. c. 57.—67.

²⁾ Primeri: *Les Pensées* (par A. Guthlin; ed. Lethielleux. Paris. 1896.) c. II. str. 14 sl.

Zdi se, da je to smrt, a smrti itak ne ubežimo! Dostojneje je vzprejeti smrt, kakor zapasti ji. In če jo vzprejmemo, se bo morda pokazalo, da je vse kaj drugega kakor smrt. Da, vse kaj drugega! Po tej koncentraciji bomo našli Bitje, ki je, a v njem bomo našli sami sebe, zmisel resničnega življenja, ki je edino vredno življenja, in našli bomo zopet tudi vnanji svet.¹⁾

Hoteti torej Boga v sebi ni sad kakega dokaza, ni kak logični zaključek, ampak je dejanje (*action*). Hoteti Boga se pravi postaviti si ga za cilj, zbrati se v njem po ljubezni. Ljubezen pa je lahko močnejša in močnejša, zato je koncentracija v Bogu delo vsega življenja. Bogopodobnost nima viška. Vse življenje je čas dela in skušnje. Tudi je v nas nasprotje, konflikt med tem, kar smo, in med tem, kar hočemo biti. Zato je naše življenje kriza. Mi moramo izvojevati in z bojem si osvojiti življenje v Bogu.²⁾

Z Bogom najdemo tudi vsa druga bitja, ki jih ne moremo spoznati ne s čuti, ne s pomočjo idej. Najdemo jih po nekaki „interpretaciji“. Vsako višje bitje obsega v sebi vsa nižja. Z božjega vidika se torej vidijo vsa bitja, njih vloge in njih smotri. Med vsemi bitji je solidarnost, ona ne morejo biti brez nas in mi ne brez njih. Zato najdemo v Bogu sami sebe, a obenem tudi vsa druga bitja. „Da človek more verovati v bitja, da more reči: so, kakor pravi: jaz sem, jih mora osnovati na Boga, kakor moram sam sebe opreti na Boga, ker brez Boga nič ne more biti in brez Boga ni nobene izvestnosti . . . Afirmacija samega sebe je afirmacija Boga in afirmacija vseh drugih bitij: met temi afirmacijami je nerazvezna solidarnost . . . Ne morem zatrditi sam sebe, ne da bi zatrdil Boga in drugih bitij, ker sem po njih in po Bogu. Ne morem zatrditi drugih bitij, ne da bi zatrdil sam sebe in Boga, ker druge bitja so tudi po Bogu in po meni. In ne morem zatrditi Boga, ne da bi zatrdil drugih bitij in sam sebe, zakaj dasi Bog ne biva ne po meni, ne po drugih bitjih, ga vendar ni mogoče v meni zatrditi brez mene in brez drugih. Vse se godi po sodelovanju . . . Ne z intuicijo in ne s čuti ne pridemo do Boga, ampak s svobodnim dejanjem, ki ž njim zatrdimo Boga in sami sebe. To dejanje je pravzaprav nekaka odobritev stvariteljnega dejanja, odgovor ljubezni na božjo ljubezen!³⁾

¹⁾ o. c. 63.

²⁾ o. c. 72.

³⁾ o. c. 102. sl.

„Brez dvoma so okoliščine, prilike, nagibi, kdaj in kako človek najde Boga, za razna ljudi razni. Ta najde Boga v zgodovini, drugi v lepotaх prirode, drugi v veselju, zopet drugi v trpljenju. V tem oziru ima vsak svojo pot. Toda kljub vsem razlikam vendar ni pota od zmote do resnice, iz dvoma v izvestnost brez izpremembe srca . . .“ In nihče naj si ne domišlja, da resnica od zunaj izpremeni srce. Kar je od zunaj, je vse nebitveno, bitveno je le tisto dejanje, ki z njim svobodno v globini srca vzprejmemo Boga; drugače gledamo, ko smo drugačni. Ljubezen je prva in zadnja beseda . . .¹⁾

Da človek veruje v Boga, je dejal Laberthonnière, je treba dobre volje. V čem je ta dobra volja? V tem, pravi L. na drugih mestih, da se človek ne zadovolji sam s seboj. „Kdor ne veruje, ne veruje, ker noče verovati . . . Človek mora odpreti oči. In kaj se pravi odpreti oči? Biti dobre volje! Človek dobre volje se ne zadovolji sam s seboj, ampak ponižno čaka božjega daru, ki naj izpolni praznoto . . . Imeti dobro voljo se pravi priznavati svojo nezadostnost . . .“²⁾

„Preden moremo imenovati Boga, pravi Laberthonnière, ga že slutimo in preobčutimo v neskončnosti notranjih aspiracij v vednem nezadovoljstvu s tem, kar imamo, kar delamo in kar smo, v čuvstvu nezadostnosti . . .“³⁾ Iz naše notranjščine torej kali tisto hrepenenje po božjem, ki mu odgovarja krščanstvo s svojimi božjimi resnicami. Iz svoje duše in iz nje teženja človek najde Boga in krščanstvo.⁴⁾

Laberthonnière ne taji nadnaravnega razodetja in milosti. Logično, pravi, ni vezi med naravnimi resnicami in krščanskimi dogmami, iz naravnih resnic ni mogoče razviti nadnaravnih dogem, toda je taka vez in je mogoča taka sinteza nadnaravnega in naravnega sveta dejansko vsled žive solidarnosti in življenjske enote v duši. Nekaj družega je naravni red, nekaj družega nadnaravni, ampak kakor je med njima enota v božjem načrtu (*unité de plan*), tako je enota med njima v življenju človeške duše (*unité de vie*).⁵⁾ To sintezo

¹⁾ o. c. 109.

²⁾ o. c. 168. 176. 184.

³⁾ o. c. 135.

⁴⁾ Zato se nova apologetika imenuje tudi *apologetika imanence*, ker izvaja vse religiozno spoznanje iz imanentnih (vsobljenih) teženj človeške duše.

⁵⁾ o. c. 155.

človek uveljavi z vero; to je, z vero si svobodno osvoji nadnaravne resnice ter jih uvede v svoje življenje, da ž njimi živi nadnaravno. Vsak človek hrepeni hote ali nehote po Bogu, po bogopodobnosti. Tako je v vsaki duši hrepenenje po nadnaravnem; tako človeško dejanje postulira nadnaravno.¹⁾ Ne brez milosti! Preden vera uveljavi sintezo nadnaravnega in naravnega reda, jo je že uveljavila božja milost. Z vero le potrdimo, kar je milost že dovršila v nas. Tako je osnovno počelo solidarnosti med naravnim in nadnaravnim redom milost. Po milosti nas pronikne nadnaravno. Tudi v človeškem naravnem dejanju ne najdemo nadnaravne resnice kar razvite. Ampak človeško dejanje, udejstvovano z milostjo šele postulira nadnaravno, tako da ima nadnaravna resnica, kadar se nam razodene, za nas zmisel, ter jo lahko vzprejmemo. V luči razodetja spoznamo zmisel življenja, ki je brez nje večna mukepolna uganka. Tako izpolni nadnaravno razodetje praznoto človeške duše, tako odgovori tesnobnemu klicu naše narave. Razodetje pride od zunaj, a ni več tuje, zakaj od znotraj mu hiti naproti hrepenenje in v duši je počelo in razpoloženje, da si osvoji in priliči nadnaravno življenje.²⁾

„Dobra volja ni nekaj, kar bi imelo poleg milosti, ž njo vstric, svojo vlogo. Dobre volje ni brez milosti in tudi nima brez milosti nobene moči, kakor bi tudi milost brez nje ničesar ne mogla. Po milosti, ki udejstvuje v nas, a neodvisno od nas, solidarnost naravnega in nadnaravnega reda, je nadnaravni red racionalen, pameten sam v sebi, t. j. narava in nadnarava sta v Bogu združeni v enem načrtu. Po dobri volji pa, ki svobodno vzprejme in odobri, kar je milost v nas započela, je nadnaravno racionalno za naše nravno življenje, t. j. z dobro voljo zadobi nadnaravno za nas zmisel, ki bi ga brez nje ne imelo . . . Tako je tudi razodeta resnica relativna s tem, kar kdo je. S tem ni rečeno, da je resnica odvisna od nas, nasprotno, mi smo odvisni od nje, ampak ni je za nas brez dobre volje. Naša misel je kakor refleks tega, kar smo. Če smo torej to, kar bi imeli biti, se bo naša misel strinjala z resnico. Mi pa smo to, kar moramo biti, po dobri volji. Tako ima dobra volja v sebi resnico vsaj kakor v počelu . . .“³⁾

* * *

¹⁾ 171. 173.

²⁾ o. c. 169. 173.

³⁾ o. c. 182. sl.

To je moralni dogmatizem: razlaga izvestnosti po dejanju. Ni lahko mirno in stvarno presoditi te teorije. Ni lahko zlasti zategadelj, ker Laberthonnière ne piše umsko jasno, določno, jedrno, marveč čustveno, temno, aforistično: govori mu bolj srce kakor um. Časih se ti zdi, da ti govori sam Avguštin ali kateri velikih krščanskih mistikov, a zopet drugod se zdrzneš, kakor da ti udarja na uho nedvomna herezija. Prav zato je sôdba o tej moderni apologetiki tako različna. Tisti, ki jim prija secesija ne le v umetnosti, marveč v vsem, tudi v apologetiki, so vsi vneti za francoskega oratorianca. Nova apologetika se jim zdi edini način, kako mogoče pridobiti moderne duhove. Njih načelo je, da se je treba prilagoditi modernemu duhu, če ga hočemo pridobiti. Ako je torej znak moderne mentalnosti subjektivizem, mora se postaviti tudi apologet na isto stališče in odtod izkušati, da premaga nevero. Ako ljubi moderni človek impresionizem, to, kar ga hipno dirne, kar se lahko dotakne njegove duše, mora biti tudi apologet impresionist; ne sme pisati, kakor so pisali stari modroslovci, v solidnih silogizmih za um, ampak v vibrirajočih aforizmih za srce. Drugi pa prav tako odločno zavračajo novo strujo. Kriterij resnice, pravijo, ne more biti hipno občutje, bežna omama, trenutni dojem, ki ga provzroči impresionistična apologetika, temveč le razvidnost. O resnici naj sodi um, a ne srce! Potem pa, pravijo, je največja nespamet postaviti za osnovo apologetiki zmoto, in taka zmota je subjektivizem. Tako je *P. Billot*, profesor rimske gregorijanske univerze, tudi sam Francoz, odločno zavrnil svojega rojaka.¹⁾ Zavrnil je posebno načelo o dobri volji. Volja, pravi Billot, je v veri gotovo potrebna. Najprej volja odstrani razne ovire, ki motijo umsko sodbo; neredna nagnjenja, strasti, napuh, predsodke itd. Brez dobre volje, ki spravi s poti te ovire, ni mogoče priti do resnice. Potem volja nagiblje um, da išče resnice. Če dobra volja ne premaga indiferentizma, zopet ni mogoče, da bi človek prišel do vere. Dalje mora volja nagibati um, da pritrdi. Verske resnice, dogme, niso človeškemu umu razvidne, iz njih ne sije luč, ki bi si mogla sama o sebi osvojiti priznanje uma. Človek more spoznati le to, da je božja verovnost priča njih resnice in da je človek dolžan verovati Bogu; a da dejansko prizna resničnost dogme in veruje, za to je treba dobre volje. Dolžnost je

¹⁾ De sacra Traditione contra novam haeresim evolutionismi. Roma. 1904. III. c.: De dogmatismo morali. str. 97 — 105.

npravna moč, ki more delovati na um le po volji. Zmota je torej, da človeški um ne bi mogel izvestno spoznati Boga, dejstva razodetja, dolžnosti vere. Resnica pa je, da po teh pogojih vzprejme dogme, ki jih doumeti ne more, le če je dobre volje. Zato je vera svobodno npravno dejanje! Laberthonnière pa pripisuje vsako spoznanje resnice le vplivu volje in tako izpodmika veri umsko podlago. Vera bi bila le slepo, samovoljno dejanje volje!

Za Billotom se je dvignil zoper Laberthonnièrja znani energični francoski škof *Turinaz*. Ta se izrecno sklicuje na Billota in očita apologetu - oratoriancu, da je potvaril pojem vere. Poleg tega pa ga prijema, češ da je porušil razliko med naravnim in nadnaravnim redom. Odgovoril je Turinazu v obrambo svojega varovanca sam oratorianski vrhovni poglavar *Nouvelle*.¹⁾ Benečan *P. Mattiussi* je nastopil zoper italijanske zagovornike Laberthonnièrja barnabita *Semeria* in prof. *Buonaiutija*. Dokazuje, da je v Laberthonnièrjevi „sicer lepi knjigi“ pogrèšen zlasti pojem *immanence*.²⁾

Po našem mnenju je treba ločiti v novi apologetiki dva elementa: mistični in filozofični.

Laberthonnière je povzel mnogo lepih misli iz krščanskih mistikov in te misli so same na sebi resnične. Laberthonnière govori modernemu človeku: „Poglej sam vase, v svojo dušo! Ali ne vlada tu brez religije velika praznosta? Ali ne ječi tvoje srce, nezmožno najti na zemlji resnične sreče? Ali ni res nemirno človeško srce — *inquietum cor* — kakor je dejal sv. Avguštin, dokler ne počije v Bogu? A sedaj poglej krščanstvo! Ali ne odgovarja krščanstvo najglobljemu hrepenenju tvoje duše? ali ne daje zmisla in polnosti tvojemu življenju? ali ti ne kaže najlepših idealov? ali ti ne dviga srca kvišku nad vse pozemsko vrvenje k večnemu življenju v Bogu? Če imaš dobro voljo, ali moreš tajiti vse to?“ . . . Zdi se nam, da v tem oziru P. Nouvelle po pravici brani Laberthonnièrja nasproti Turinazu. Laberthonnière ne taji milosti, marveč jo le suponira. Zakaj milost, pravi Nouvelle (l. c.) deluje v vsakem srcu, in če se kdo izroči milosti, ga ne more dovesti drugam kakor k Bogu.

¹⁾ *Annales de Philosophie chrétienne* (katerih urednik je od l. 1905 Laberthonnière), v decemberskem zvezku 1905. str. 271–277.

²⁾ *La Scuola Cattolica* 1905 (skoraj celo leto).

Prav tako je resnično mistično jedro v tem, kar piše o videzu sveta in o potrebi koncentracije v Bogu. Resnica sicer ni relativna, a relativno je naše spoznanje resnice. Dokler se človek ne oprusti samoljubja in vse presoja le po svojem sebičnem srcu, je naravno, da se ne more povzpeti do čistega spoznanja božjega in da tudi sam sebe in stvari prav ne spozna. Krščanski mistiki so mnogo lepega napisali o tem. Seveda se to ne tiče toliko vere, kakor verskega življenja. Sploh Laberthonnière premalo loči vero in živo vero, vero in ljubezen, ki kali iz vere, a ni isto, kar vera. Človeku se zdi tuintam, kakor da piše Laberthonnière ascetiko, a ne apologetike. Mnogo govori o združenju z Bogom po živi veri, o izpopolnjevanju bogopodobnosti po vedno popolnejšem združenju z Bogom; prvo apologetično vprašanje pa je, kako je moči priti do vere, in tega vprašanja francoski oratorianec ni rešil.

Krščanska mistika je del teologije, a teologija se mora snovati na filozofiji. Vera je svobodno dejanje, a če naj ni samovoljna, ji je pogoj umsko spoznanje, da je pametno verovati in da je človek dolžan verovati. Apologet, ki stoji kot filozof na stališču skepticizma in subjektivizma, ne more obrazložiti, da je vera — *rationabile obsequium*, svobodno, a pametno dejanje človeškega uma in človeške volje! Laberthonnière pa se je načeloma postavil na stališče modernega skepticizma in subjektivizma. S tega stališča bi rad dovedel modernega človeka do vere. Morda se mu posreči, da dovede tega ali onega. Srce ima svoje razloge, ki jih um ne dozna, je dejal Pascal; to se pravi: marsikdaj si človek ni v svesti, kako se je dovršil kak proces v njegovi duši. Toda navsezadnje se mora vendarle vsak psihološki proces intelektualnega in nravnega življenja izvršiti racionalno, če naj je človek „animal rationale“. Če bo kdo prišel do vere po novi apologetiki, bo apologetika to dosegla le na videz; povod bo, da se bo dovršil v duši proces, ki se je započel vsled drugih vzrokov in se vrši po drugih zakonih, četudi se jih kdo ne zaveda. Filozofični element je v Laberthonnièrejevi apologetiki docela pogrešen. Iz subjektivizma ni mogoče dovesti človeka do resničnega Boga. Bog subjektivizma je le fikcija, le samovoljen utvor in postulat. Če je subjektivistu vse, kar je zunaj subjekta, le projekcija duša, kako naj je „bog“ kaj več? Vera subjektivizma je sentimentalizem, prazen pietizem; z voljo človek postavi Boga, z isto voljo ga lahko tudi odstavi; z voljo si lahko postavi Boga za cilj, a z isto voljo si lahko po-

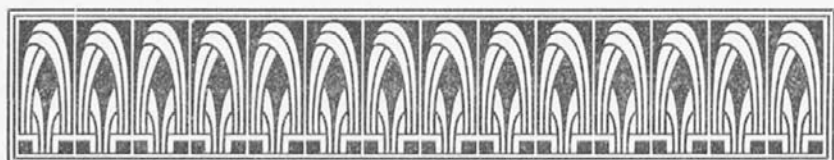

stavi tudi sam sebe za cilj; subjektivizem nudi za eno tako malo razloga kakor za drugo. Laberthonnière sicer protestira zoper take očitke, toda to le dokazuje, da se straši takih posledic, ne dokazuje pa, da niso to res posledice njegove teorije. Tudi prereka Laberthonnière, da bi bil Kant oče njegove teorije. Teorije ne, ampak prvi dve osnovni načeli vse teorije sta Kantovi, kakor je po pravici opomnil Mattiussi: subjektivizem in voluntarizem, subjektivizem spoznanja in odločilen vpliv volje na um. V „kritiki čistega razuma“ je Kant zanikal objektivno vrednost spoznanja in tako tudi objektivno vrednost ideje o svetu, o duši in o Bogu. Tako je položil načela modernega *skepticizma*. V „kritiki praktičnega razuma“ pa je s pomočjo volje zopet postavil na svoja mesta ideje o svetu, duši in Bogu kot postulate. In tako je položil načela modernega *voluntarizma*. Toda iz vse Kantove teorije sledi le „bog“ kot fikcija. Človek — to je vsebina vse Kantove filozofije — ne more doznati in spoznati Boga, toda če hoče dati enoto svojemu mišljenju in življenju, si mora misliti, da je Bog. Ali je Bog ali ga ni, tega človek ne more vedeti, pač pa je res, da ta ideja daje enoto človeškemu bitju in žitju, in zato verujmo v Boga kot idejo! Bog kot fikcija in ideja, to je Kantov „bog“, to je tudi „bog“ vsakogar, kdor se postavi na stališča Kantovega skepticizma in voluntarizma. Laberthonnière se je postavil na to stališče, zato njegova apologetika logično kljub vsem lepim in toplim besedam o religiji ne more izvesti človeka iz — religioznega nihilizma!

Zbog tega se nismo nič začudili, ko smo prejeli vest, da je dal Rim dné 5. aprila 1906 knjigo: »*L. Laberthonnière, Essais de Philosophie religieuse*« na — indeks. Tako je tudi avtoritativno označeno bistvo moralnega dogmatizma. Moralni dogmatizem je v metežu modernih zmot le nova zmota ali še bolje: stara zmota z novim imenom!

Dr. Aleš Ušeničnik.

O skrivnostni sili.

1. Phobos in Deimos.

Pred kakimi dvesto leti je satirik Jonatan Swift¹⁾ zapisal to-le persiflažo:

„Moje matematično znanje mi je prav dobro služilo, ko sem se izkušal privaditi govora (prebivavcev namišljene dežele Laputa). Govorica teh ljudi ima premnogo izrazov, ki so vzeti iz matematike in glasbe, toda v poslednji nisem bil izvežban. Misli Lapučanov se vedno gibljejo v premah in geometričnih figurah. Ako hočejo n. pr. občudovati lepoto kakega človeka, ga opišejo z rombi, krogi, paralelogrami, elipsami in drugimi geometričnimi izrazi, ali s strokovnimi izrazi povzetimi iz glasbe, katere ponavljati bi bilo brez pomena. Ti ljudje se nahajajo v vednem nepokoju; njih skrbi izvirajo iz vzrokov, za katere se ostali smrtniki jako malo brigajo. N. pr., da se zemlja vedno solncu bliža in da mora sčasom solnce zemljo požreti; da se bo solnčna površina polagoma ohladila in da ne bo svetu več dajala svetlobe; da bi bila zemlja kmalu, kmalu trčila ob rep kometa, ki smo ga zadnjič videli itd. Ako Lapučan zjutraj sreča znanca, je njegovo prvo vprašanje, kako se počuti solnce. Večinoma ne delajo nič drugega, kakor da opazujejo nebesna telesa; pri tem rabijo stekla, ki so mnogo boljša, kakor naša. Četudi njih največji daljnogledi niso nič daljši kot tri črevlje, vendar mnogo močnejše povečujejo, kakor naši po sto črevljev dolgi teleskopi. Zaraditega so Lapučani našli mnogo več zvezd kakor naši evropski astronomi. Našli so tudi dve majhni zvezdi, dva satelita, ki krožita okrog Marta, katerih notranji je od središča glavnega planeta ravno za tri Martove premere oddaljen,

¹⁾ V knjigi „Travels by Gulliver“.

zunanji pa za pet; prvi pride okrog Marta v desetih urah, poslednji v enindvajsetih in pol; kvadrata teh dveh obhodnih časov sta torej še kolikor toliko sorazmerna s tretjo potenco njihovih razdalj od Martovega središča. Iz tega sledi s popolno jasnostjo, da ta dva satelita vladajo isti težnostni zakoni, kakor vse ostale zvezde.“

Isti čas je pisal Voltaire:*)

„Ko so (Micromegas in tovariši) odpotovali z Jupitra, so prehodili kakih sto milijonov milj in so srečali Marta, kateri je, kakor znano, petkrat manjši kot naša zemeljska kroglica; videli so dve luni, kateri služita temu planetu in katerih doslej oči naših astronomov še niso uzrle. Dobro vem, da bo pater Castel pisal proti eksistenci teh dveh lun; še norčeval se bo; toda sklicujem se na tiste, ki sklepajo po analogiji. Ti dobri filozofi vedo, kako bi Mart, ki je daleč od solnca oddaljen, prav gotovo težko opravljal svojo reč, ako bi ne imel vsaj dveh lun.“

Ta izvajanja Swiftova in Voltairjeva so provzročila mnogo smeha. Kepler in drugi zvezdoznanci so namreč po nekakšni analogiji sklepali, da mora Mart imeti dve luni. Zapaziti pa teh lun nihče ni mogel. Zato so jih morali astronomi veliko preslišati. Zlasti Voltaire je zelo brusil jezik. Mikalo ga je, da bi sam veljal za zvezdoznansko kapaciteto. Kajti ni mogel pozabiti prizora, ki se mu je za časa njegovega pregnanstva nudil v Londonu, kjer so dne 28. marca 1727 z največjo častjo pokopali Newtona. Na mrtvaškem odru je bilo truplo očaka zvezdoznancev obdano z uprav kraljevskim bliščem. Najodličnejši možje so spremili truplo k pogrebu. In pokopali so Newtona v Westminsteru med velikaše domovine.

Toda s parodiranjem si Voltaire ni pridobil imena, da je astronom. Opazovanja so naposled tudi pokazala, da je trdil Kepler glede na Martovi luni popolnoma pravo. Seveda je bilo treba skoraj dveh stoletij, preden se je to izkazalo. Šele leta 1877 je profesor Asaph Hall našel Martovi luni, katerima je dal ime Phobos in Deimos – Strah in Groza, kakor se v grški mythologiji imenujeta Martova bojna psa.

Notranji teh dveh satelitov, Phobos, je opozoril naravoslovce na nekatere posebne lastnosti težnostne sile. Phobos namreč ob-

*) V knjigi „Micromegas, Histoire Philosophique“.

hodi svojo pot okrog Marta preje, kakor mine na Martu en dan. Martovim prebivavcem, če jih je kaj, marsikako noč Phobos dvakrat vzhaja. Tu se liki v zanimivem eksperimentu vidi vpliv težnostne sile, kakor se pojavlja med planeti in njih sateliti.

2. Nekatera vprašanja.

Povodom teh odkritij se je zadnja leta mnogo pisalo, ni-li tudi glede na našo luno pričakovati kaj takega, kakor se opazuje na Martovih satelitih. Bo-li kdaj prišel čas, ko bo tudi pri nas mesec krajši kakor dan? . . . . In v zvezi s takimi vprašanji so nastopila vnovič vprašanja *a)* po bistvu gravitacijske sile, *b)* vprašanje po kakšnem mediju prehaja težnostna sila s zvezde na zvezdo in *c)* s kako hitrostjo se ta sila širi po vesemiru.

Dasi so še danes ta tri vprašanja nerešena, kakor so bila nerešena ob Newtonovem času, se je vendar v tem pogledu objavila marsikaka zanimivost. Zato morda ne bo odveč, ako tukaj nekoliko izpregovorimo o gravitaciji, ki jo smemo po vsej pravici imenovati skrivnostno silo.

3. Newton.

Trud raziskovavcev narave se zdi podoben prizadevanju dečka, ki išče kraj, kjer se dotika mavrica zemlje. Meneč, da najde ondi zlat grm, teče in teče k podnožju mavrice. Toda čim bolj hiti, tem urneje se mu mavrica odmiče.

In učenjak? — Čim bolj se trudi, da bi razvozlal skrivnosti stvarstva, tem več novih skrivnosti najde. Kaj pomaga, če razloži, česar nihče pred njim ni razumel? Na mesto skrivnosti, katero je pravkar razložil, stopi vselej spet druga nova tajnost.

O Newtonu govori njegov grobni napis, da je odkril stvari, »*quas nemo vel suspicatus erat* — ki jih nihče niti slutil ni«; in na njegovem spomeniku je zapisano: »*qui genus humanum superavit.*« Toda ta čudoviti mož, ki je po veličini svojega duha nadkriljeval človeški rod, je velikokrat izrekel pomembne besede: „Sam sebi se zdim kakor otrok, ki se igra ob morski obali in ki najde le tu ali tam kak lep obrušen kamen ali še lepšo školjko, ko šumi pred njim veliki ocean neodkritih resnic.“

Kakšen vtis je napravilo Newtonovo odkritje, da je težnostna sila tista vez, ki spaja zvezde med seboj! Voltaire je mislil, da

bodo vsled Newtonovega nauka ateisti še ložje tajili Boga, češ, kaj je treba Boga, ko imamo gravitacijo. Prvi hip se je zdelo, da so pojasnjene največje skrivnosti stvarstva. Toda Newton sam je najprej uvidel, da je tudi gravitacija velika zagonetka, katere si niti reševati ni upal. Le norčevaje je v pismu do prijatelja zapisal besede: „Ker imajo ljudje tako slo na hipoteze, bom pa še jaz o težnostni sili eno naredil.“ In v tistem pismu je sestavil, kakor v šali, hipotezo, a je v nobeni svojih knjig ne omenja.

Leta 1686 je izšla Newtonovo najimenitnejša knjiga „*Philosophiae naturalis principia mathematica*.“ Laplace je rekel o njej, da je največje delo človeškega duha. V tem delu se Newton izraža o bistvu težnostne sile in pravi: „Doslej sem razložil prikazni neba in našega morja s težnostno silo, toda vzroka težnosti še nisem povedal. Na vsak način izhaja ta sila iz kakega vzroka, ki sega do središč solнца in planetov na tak način, da se sila sama nič ne zmanjša. — Vzroka teh lastnosti težnostne sile še nisem mogel spoznati iz prikazni; hipotez si pa ne bom izmišljeval.“¹⁾

4. Poznejši nazori.

Po Newtonu jih je bilo mnogo, ki so s pomočjo hipotez izkušali razjasniti bistvo težnostne sile. To so bili Huyghens, Lesage, Secchi, Thomson, Zöllner, Spiller, baron Dellingshausen in Schramm. V poslednjem času je nastopil z novo teorijo Dr. Isenkrahe, čigar knjiga „*Das Rätsel der Shwerkraft*“ je jako zanimiva.

Ali hočemo razvijati hipoteze zgoraj imenovanih mož?

Predolgočasno bi bilo. — Kajti prav ravno take so, kakršne so se čule pred 50 ali 40 leti o toploti. Kako so takrat opisovali tisto medsebojno gibanje molekul, ki se imenuje gorkota! Kako so poizkušali celó naslikati to gibanje! Koliko lepih in dolgih računov, polnih potenc in korenov in logaritmov so učeni gospodje sestavili o gorkotnem molekularnem gibanju!

In kdo vpraša danes po tem? — Nihče.

Sedaj nam je dosti, da moremo z gotovostjo reči: „Gorkota je neka posebna vrsta molekularnega gibanja.“ Najbrže bo tako tudi z razlago težnostne sile. Ne bo se veliko vpraševalo, v kakem

¹⁾ Principia, (Liber III. Scholium generale.)

medsebojnem stiku so molekule telesa, ki teži v kaki gotovi smeri, ampak reklo se bo: „Težnostna sila ni nič drugega kakor neko posebno molekularno gibanje.“

Ako do tega pride, bomo morali konstatirati, da v razlaganju težnostne sile nismo nič dalje, kakor je bil Kartezij pred 300 leti. Kartezij je vse naravne prikazni tolmačil na podlagi teorije, da se najdrobnejši delci teles gibljejo v vrtincih drug okrog drugega. Littrow pripominja ¹⁾ k tej hipotezi: „Čudna Kartezijeva filozofija, ki je hotela razložiti vse naravne pojave z vrtinci, je zavladala (v 17. stoletju) po celi Evropi. In z veliko naglico so se vsi oklenili zistema, ki je bolj ugajal domišljiji kakor razumu; čim manj dokazov so ljudje imeli za resničnost Kartezijeve hipoteze, tem bolj so mislili, da jo razumejo.“ In danes, po preteku treh stoletij, je že o premnogih naravnih silah dokazano, da njih bistvo ni nič drugega, kakor valno gibanje molekul. Je-li pa to valno gibanje kaj drugači kakor Kartezijevi vrtinci — tega ni še nihče povedal!

5. Omahovanje glede na temeljni nazor.

Ni upati, da bi bilo bistvo gravitacije kmalu pojasnjeno. Skoraj vsaka znanstvena pridobitev, spadajoča v molekularno fiziko, nekaj novega sezida na ta način, da podere del starega. In v navdušenju za novo se premnogokrat staro le prehlavno podira. Tako se premnogokrat zavrže kaj, kar je bilo dobro, dasi je bilo staro — in konec je, da smatramo za zmoto kako prav dragoceno znanstveno pridobitev prejšnjih časov.

Sicer se je dostikrat tudi v drugih strokah tako godilo.

Kako je bilo z naukom, da je zemlja kroglja? Arabec Abulfeda, ki je živel 200 let pred Kolumbom, je pisal, da, ko bi šla dva moža, eden proti vzhodu, drugi proti zahodu, okrog zemlje, bi prišel prvi za en dan prezgodaj, drugi za en dan prepozno na dogovorjeni kraj. Al-Mamun, prvi popolni brezverec na prestolu bagdadskih kalifov, je že leta 827 dal izmeriti eno stopinjo zemeljskega meridijana, in — kar je posebnega pomena — izmerili so precéj prav. A pozneje so prišli v znanost drugi tokovi. In kakšne nazore so imeli Španci še ob Kolumbovem času o zemlji?! Prebivavci obmorskega mesta Palos so z grozo sprejeli vladni

¹⁾ „Wunder des Himmels“.

ukaz, naj oskrbe Kolumbove ladje z moštvom. Tudi najdrznejši pomorščaki so izgubili pogum. Kajti takrat je bilo zelo razširjeno mnenje, da je zemlja velik čveterokot, in da se nahaja ob njenem zahodnem robu neizmerno temno brezdno, v katero padajo morski tokovi, v brezdnu pa da počiva leviathan; in trdili so, da črna kremplju podobna roka zgrablja ladje ter jih z velikansko silo peha v prepad.¹⁾

Celih 800 let pred Newtonom je živel Al-Mamun, ki je bil prijatelj znanosti, prav tako kakor njegov oče, arabski Augustus, Harun - Arrašid, katerega poslednjega vladanje se imenuje zlata doba kalifata, in se je ime Harun-Arrašid v spominu Arabcev do danes ohranilo tako, kakor se je v Evropi ohranilo ime njegovega vrstnika in zaveznika Karola Velikega. Ob Al-Mamunovem času so imeli pravo mero za dolgost ene meridijanske stopinje,²⁾ ob Newtonovem času pa ne. Ko je Newton prvič izvršil svoje račune o medsebojni privlačnosti solnca, zemlje in lune, je vzel za podlago računov ono dolgost meridijanske stopinje, ki so jo evropski geografi v 17. stoletju uporabljali do leta 1670. In ta dolgost ni bila prava. Zato so bili tudi Newtonovi računi napačni; ni našel rezultatov, kakršne je pričakoval; začel je misliti, da je morda celó njegov nauk o težnosti napačen; zavrgel je torej svoje delo in se mnogo let ni pečal z njim.

V letih 1669 in 1670 pa je Picard pravilno izmeril dolžino meridijanske stopinje. Newton je tedaj bival na deželi in je o Picardovem delu izvedel šele l. 1682 v seji znanostne akademije. Hitel je domu, vzel v roko prejšnje račune, predelal jih na podlagi Picardovega merjenja, in glej! sedaj se je vse ujemalo. Od veselja je bil Newton tako razburjen, da ni mogel skleniti računa, marveč je to moral storiti prijatelj, ki je isti hip stopil v sobo.

Vsekako je paradokсно, da je Newton moral slučajno izvedeti to, kar je bilo že zdavnaj odkrito, pa spet zavrženo. In nekaj podobnega se kaže pri raziskovanjih, ki se tičejo bistva težnostne sile . . . namreč kaže se popušcanje v naukih, ki so se doslej smatrali za neovrženo dokazane, in o katerih nihče ni mislil, da bi jih znanost kdaj zavrgla.

Samo en zgled:

¹⁾ Weiss, Weltgeschichte VII. 189.

²⁾ Weiss, Weltgeschichte VII. 159.

Doslej je splošno veljal nazor, da valno gibanje (oscilacija) ne premika molekul iz kraja v kraj, ampak da je koncem oscilacije molekula ravno tam, kjer je bila pred oscilacijo. Zadnji čas se pa prepričujejo, da ta nazor ne odgovarja popolnoma resnici. Kajti dognalo se je, da ena najvažnejših oscilacij, to je morska plima, premika valujočo tvarino (vrhnjo plast morske vode) v horizontalni smeri nekoliko iz kraja v kraj.¹⁾

Glede na valoslovje se sedaj pojavlja neka čudna kontradikcija: Tudi če se le deloma ovrže, kar se je doslej trdilo o tresajih, bo težko najti kaj boljšega. Nasprotno pa, ako valoslovje ostane, kakršno je, se z njegovo pomočjo nikdar ne bo mogla razložiti ne težnostna sila, ne magnetizem in ne molekularna privlačnost.

Saj nam je tudi bistvo molekularne privlačnosti prav tako popolnoma neznano, kakor bistvo gravitacije. V čem obstaja sila, ki v kosu bakra skup drži posamne bakrene molekule? Da je to nekaka privlačnost, razume vsakdo. Toda kakšna privlačnost? Magnetična ne. Težnostna sila to tudi ni. In zakaj vsaka stopinja gorkote izpremeni to molekule spajajočo privlačnost? Kako morejo na molekularno privlačnost gorkotni vali kaj vplivati?

Nerešenih vprašanj je torej še brez števila.

6. Vprašanje po mediju.

Recimo pa, da bi vsaj glede ne bistvo težnostne sile prišli do jasnega, da bi prišli do spoznanja: Gravitacija obstaja v molekularnem gibanju. Toda kako preide potem to molekularno gibanje z zvezde na zvezdo? S telesa ne more gibanje drugače preiti na drugo telo, kakor le, če je med njima vmes še tretje telo. A po čem naj prehaja težnostna sila s solnca na zemljo, s zemlje na luno, s zvezde na zvezdo? katero je ono vmesno telo, ki posreduje ta prehod?? Ali je eter? Ali kaj drugega?

7. Brzina gravitacije in plima.

Glavna točka pri raziskovanjih o težnostni sili je vprašanje po brzini, s katero se ta sila širi od vsake zvezde v svetovni prostor.

¹⁾ Schmick: Das Flutphänomen.

Že zdavnaj se je pojavila misel, da je ta brzina morda „indefinita“, to je, za naše spoznavanje neskončna, za naše zemeljske mere neizmerna. Isto se je od nekdanj mislilo o brzini svetlobe. Šele ko je v 17. stoletju Olaf Römer opazil, da mrak Jupitrovih lun pozneje nastopi, kakor bi moral nastopiti, ako bi se svetloba širila z brezkončno brzino — šele tedaj so uvideli, da je brzina svetlobe prav tako merljiva kakor vse drugo v stvarstvu.

O merljivosti brzine, s katero se širi gravitacija, se pa v 17. stoletju pravzaprav niti govorilo ni — in tudi pozneje dolgo časa ne. Še Laplace, ki je bil prvi naučni minister za časa Napoleona-vega konzulata, in ki je torej spadal že v 19. stoletje, je pisal o tej tvarini¹⁾: „Nimamo sredstva, s katerim bi mogli meriti brzino gravitacije. Kajti ko je privlačna moč solnca dospela do planetov je od tistega časa dalje neprestano vplivala na planete in sicer vplivala na tak način, kakor bi se privlačna moč momentano širila od solnca do skrajnih mej planetnega sestava.“

Pravzaprav je Laplace to misel pretemno povedal. Izrazil se je tako, da je treba nekaj časa misliti, preden se dozna, kaj je hotel reči.

Da bo čitatelj tu navedene Laplacove besede umel, opozorimo na to, kar se zgodi s solnčno svetlobo, ko dospe do planeta. Svetloba namreč ne more skozi planet, ampak za planetom nastane senca.

Isto je z gorkoto.

Ko dospe solnčna gorkota do planeta, ne more skozi planet prodreti tako, kakor prodira skozi eter — in za planetom nastane gorkotna senca.

Pri gravitaciji je čisto drugače. Težnostna sila prodira skozi planete ravno tako kakor skozi eter. Že Newton je dejal, da težnostna sila „sega do središč solnca in planetov na tak način, da se sila sama nič ne zmanjša“.

V planetnem sestavu so prostori, kjer ni solnčne svetlobe, so take sence; in brzino svetlobe so izračunali, ko so videli, za koliko časa se take sence zakasnujejo. (Olaf Römer.) Ni pa v planetnem sestavu prostorov, kjer bi se pogrešala gravitacija. Torej tudi ni misliti, da bi kdo mogel opazovati kako zakasnenje pri gibanju prostorov, v katerih ne vlada težnostna sila. Saj prostorov

¹⁾ V svoji „Exposition du système du monde“.

brez gravitacije sploh ni. Ne moremo torej upati, da bi se kdaj brzina gravitacije izračunala na enak način, kakor je Ofal Römer izračunal brzino svetlobe.

To bi bil zmisel gori navedenih Laplacovih besed.

Vendar, ali ni morda kakega drugega sredstva, po katerem bi se mogla določiti brzina gravitacije? — So še drugi pomočki, ki pa, vsaj kakor se doslej kaže, ne zadoščajo.

Tako bi spadala sem morska plima.

Kadar stoji solnce na poldne, in pa kadar je polnoč, takrat stoji morska gladina znatno višje kot sicer. To je solnčna plima. Da vzamemo konkreten zgled: V Novem Yorku se solnčna plima pojavi vsako opoldne in vsako polnoč.

Podobno je z lunino plimo.

Vselej kadar Novo Yorčani vidijo luno na poldnevu, se ob Novem Yorku morska gladina vsled lunine privlačnosti za nekaj minut dvigne; in 12 ur pozneje se to zvišanje morske gladine še enkrat pojavi. Torej luna dvigne morskó gladino kakega določnega kraja takrat, ko nad dotičnim krajem luna stoji ravno na poldan ali ko se luna nahaja ravno na polnoči pod njim. Plima, ki nastane vsled luninega vpliva, je mnogo višja kakor solnčna plima. Vzrok je ta, ker nam je luna veliko bližja.

Ali bi bilo torej mogoče, določiti brzino gravitacije po času, ob katerem nastopi plima? — Žal, tudi ne, ker plima nikdar ne nastopi prav tisti trenutek, kakor bi po teoriji morala, marveč se vselej zakasni; zlasti se zelo zakasnjuje luna plima; to zakasnenje je jako nepravilno; v kakem kraju se zakasni za 2 uri, drugod tudi za 4 ure ali več.

Prav zaradi teh nepravilnosti nekateri stari narodi niti tega niso vedeli, da solnce in mesec provzročujeta plimo! Še celo Aristoteles je napačno razlagal plimo, katero so grški brodarji opazovali na zahodnji strani Herkulovih stebrov, pri današnjem Cadizu.

Ako bi n. pr. lunina plima nastopila vselej natanko 5 minut pozneje, kakor opazimo, da luna stoji ravno na poldne — tedaj bi iz tega spoznali, da je za pot od lune do zemlje gravitacija rabila 5 minut več kakor luč. In na ta način bi se brzina gravitacije jako lahko določila. Seveda, to bi bilo le mogoče, ako bi bilo v nastopanju plime več pravilnosti. Prav te pa ni.

Arabci so bili sicer precéj dobri naravoslovci. Toda kako malo jasne pojme so imeli o plimi in njenih vzrokih! Zakarija ben Muhammed ibn Mahmud al Kazvini, ki je živel v 13. stoletju, je pisal:

„Odstavek, ki obravnava nekatera čudovita stanja mórja.“

„Vedite, da ob različnih dobah štirih letnih časov in prve ter poslednje dni mesecev in ob gotovih dnevni in nočnih urah v morju vodé na gotov način naraščajo, se pretakajo in gibljejo.“

„Kar se tiče naraščanja voda, velja nazor, da, ko solnce nanj vpliva, se vode razredčijo in raztegnejo. In luna sije skozi morje do skal in trdih kamnov, ki so na dnu morja; in skalovje vrže lunine žarke nazaj, in zato hoče imeti voda več prostora.“

„Gibanje morja je enako razvnananju čustev v človeškem telesu. In to je prerok (na katerem počivaj blagoslov in mir božji) pesniškim načinom izrazil, govoreč: Resnično, angel, ki čuva nad morjem, postavi nogo v morje, in od tod prihaja plima; potem nogo dvigne, in od tod prihaja oseka.“

In ta „odstavek“ Zakarija, sinu Muhammedovega, so svoj čas smatrali za znanstveno razlago morske plime!

Iz vsega, kar smo tu povedali o plimi, se razvidi, da je plima samo pojav, ki je potreben razlage in ki res še do danes ni popolnoma razložen.¹⁾ Nikar da bi potem na podlagi plime mogli določiti brzino gravitacije. Morda bo to mogoče kdaj pozneje. Sedaj ni.

8. Odklon navpičnice.

Dokaj let je že, odkar je Hooke, tajnik angleške znanostne akademije, teoretično dokazal to-le: Prosto viseča nit, noseča kako utež (torej navpičnica, kakršno rabi zidar,) nikoli ne zavzema popolnoma vertikalne lege, t. j. nikdar ne meri natančno proti zemeljskemu središču. Nekoliko je taka nit premaknjena iz vertikalne lege zato, ker se zemlja vrti okrog svoje osi. Razen tega na tako navpičnico tudi vplivata solnce pa luna, in sicer vplivata ravno tako, kakor na morsko vodo. Ta vpliv najložje ob kratkem označimo, če rečemo: Na severni poluobli je vsaka navpičnica s svojim spodnjim koncem skoraj vedno nekoliko proti jugu premaknjena.

¹⁾ G. H. Darwin, The Tides and Kindred Phenomena. V Nemškem prevodu: G. H. Darwin, Ebbe und Flut. (Teubner, Leipzig.)

Vendar ni zmeraj enako daleč odmaknjena na jug. Kajti kakor se vsakih 24 ur plima vrsti z oseko, tako se spodnji konec navpičnice nekaj ur dneva jugu bliža in nekaj ur istega dne se oddaljuje od juga proti pravi navpični legi.

Toda — kar je za naš predmet glavna stvar — do zadnjih let so mislili, da se ta gibanja z eksperimentom ne dajo konstatirati. Gre namreč za razdalje, ki znašajo včasih le $\frac{1}{40.000}$ milimetra!! A dandanes je postalo marsikaj mogoče, kar prej ni bilo. Tako se je zlasti nekaterim angleškim zvezdarnam posrečilo, da so v par slučajih res izmerili odklon navpičnice.¹⁾

Poizkusi, kakor je merjenje odklona navpičnice, požro ogromne svote. Laboratorij, v katerem se poizkus vrši, je skrivnostno opremljen, kakor čarovniški brlog.

Samoumevno je, da se mora laboratorij nahajati v poslopju, ki je od voznihi cest oddaljeno, torej v vrtu ali parku, kakor je pri zvezdarnah navada. To je potrebno, da ne pride do inštrumentov tresenje tal, provzročeno po vozovih. Če je mogoče, sloné stene laboratorija na podzidih, ki segajo globoko v zemljo. Čim globokeje, tem manj se je bati, da bi poizkuse motilo tresenje, prihajajoče iz okolice poslopja. Stene laboratorija so močne, debele, da ima laboratorij dostikrat podobo prave ječe. Čeprav se poizkusi vrše samo ponoči, je vendar poskrbljeno, da med poizkusom ne pride od zunaj nič svetlobe v laboratorij. Seveda morajo biti okna in vrata izdelana tako, da se ni bati najmanjšega prepaha. Tudi je treba paziti, da prihaja v dotični prostor kar najmanj gorkotnih vplivov. V laboratoriju visi navpičnica v prostorni vertikalno stoječi železni cevi, katera je napolnjena z mešanico špirita in vode. Na utež navpičnice je pritrjeno zrcalo in to zrcalo izda opazovaveu najmanjše gibljaje uteži. Kako se to zgodi, je bravec gotovo že uganil. Takih gibljajev namreč ni mogoče drugače konstatirati, kakor da se napelje v laboratorij svetlobni trak, ki sveti na zrcalo, pritrjeno na utež navpičnice. Da je to mogoče, je v železno cev ravno ob uteži vdeleno steklo. Od zrcala se luč odbije. In ta od zrcala se odbijajoči svetlobni trak je napeljan skozi okno venkaj, in sicer je napeljan v kako opazovališče, ki je oddaljeno več sto metrov, ali celó več kilometrov. Ondi ta odbiti svetlobni trak

¹⁾ S takšnimi poizkusi sta se n. pr. pečala brata George in Horace Darwin v Cambridge-u, Paschwitz v opazovališčih Potsdam, Wilhelmshaven, Puerto, Orotava i. t. d.

vjamejo v daljnogled ter po gibljajih svetlobnega traka izmerijo gibljaje navpičnice.

Ako bi se n. pr. največji proti jugu namerjeni odklon navpičnice pojavil 5 minut po trenutku, v katerem se vidi luna ravno na poldnevu — tedaj bi iz tega sledilo, da gravitacija za pot od lune do zemlje potrebuje 5 minut več kakor svetloba. Na ta način bi se dala izračunati brzina gravitacije. A doslej se to še ni posrečilo.

Pripomniti moramo, da smo podali le površen opis teh poizkusov. Natančen opis brez slike tudi ni mogoč.

Zgoraj smo rekli, da se je v par slučajih posrečilo, izmeriti odklon navpičnice. Takih slučajev namreč še ni bilo veliko; niso jih mogli opazovati ob časih, ko bi se dalo iz odklona navpičnice sklepati, kolika je brzina gravitacije; in sploh o rezultatih, ki so se dosegli doslej, izražajo nekateri dvome. Odkod to? Pokazalo se je pri poizkusih, da se zemlja skoraj vedno po nekoliko trese. Zato je jako težko določiti, kaj je vzrok temu ali onemu gibljaju navpičnice.

Ne ve se torej prav nič, bo-li po poizkusih te vrste kdaj mogoče dognati, kolika je brzina težnostne sile.

9. Motenja v potih planetov.

Ne v tajnostnih laboratorijih, ne v veličastnem šumenju morskega valovja, v onem mogočnem dihanju oceana, kakor so stari Kitajci zvali plimo — nikjer na zemlji ni doslej mogla znanost najti mere brzini, s katero se razširja težnostna sila. Čisto naravno je torej, da so se ozrli spet proti nebu in da so začeli raziskovati, ali ni morda vendar-le zapisano v zvezdah, kar so do sedaj zastonj iskali na zemlji. Morda bodo motenja v potih planetov izdala skrivnost v brzini težnostne sile? tako so si mislili in so obrnili vso pozornost na medsebojni vpliv planetov.

Nebesna telesa nimajo tako pravilnih potov, kakor so ti narisani v astronomičnih atlantih. Marveč planeti, ako si pridejo blizu, drug drugega nekoliko premaknejo iz navadnega pota. Ta motenja v potih planetov so dostikrat prav znatna.

Nastalo je torej vprašanje: Ali se ne pojavijo taka motenja nekoliko pozneje, kakor pa bi se pojavila v tem slučaju, če bi bila brzina gravitacije „indefinita“? Ali isto vprašanje v drugi

obliki: Se-li največje medsebojno privlačevanje dveh planetov pojavi ravno tisti hip, ko se planeta drug drugemu najbolj približata — ali pa se morebiti njun največji medsebojni vpliv pokaže nekaj minut pozneje?

To so težka vprašanja, težka zlasti zato, ker niti o našem planetnem sestavu nimamo popolnoma zanesljivih podatkov v toliki meri, kolikor bi jih potrebovali za rešitev takšnih računov.

Hitrost, s katero se širi svetloba po vsej vesolju, tudi še ni dosti natančno določena. Prav tako ni dognano, je-li v svetovnem prostoru eter docela miren, ali ne. V prostorih, kjer bi se eter gibal, bi se morda svetloba širila z drugačno brzino kot drugje.

Vse te nejasnosti so vzrok, da doslej tudi iz motenj planetnih potov niso mogli izračunati brzine gravitacijske sile.

V Avstriji sta se poslednja leta s takimi računi posebno intenzivno pečala dr. J. pl. Hepperger in dr. Samuel Oppenheim.¹⁾ Poslednji zaključuje svoj spis v izveščju dunajske akad. gimnazije 1894/5 z besedami: „Wir müssen daher mindestens vorläufig das gestellte Problem als ein unlösbares ansehen.“ Določiti brzino gravitacije iz motenj planetnih potov, to je torej po Oppenheimovem mnenju za sedaj še nerešljiv problem.

* * *

Sila, ki vzdržuje svetove v ravnotežju, je še vedno zavita v skrivnostno temino. Kaj je bistvo sile, katera liki nevidnim, tajnostnim perutim nese zemljo po njeni nevidni cesti? To je energija, ki ji ni nobena razdalja prevelika, noben svet pretežak. Nobena hitrost ji ni nemogoča.

Ako se ob jasni noči pelješ po mirnem morju in zreš nebroj migljajočih zvezd nad seboj, krog sebe in pod seboj v modri morski gladini, tedaj se ti zdi, da ploveš sam s svojo ladjo po tihem vsej vesolju, sredi med bliščečimi nebesnimi telesi. In tesno ti postaja pri srcu. Tajnostna gibanja, tajnostni svetovi, tajnostne sile kroginkrog tebe. Tvoj duh, ki je včasih menil, da je prodril vse meje in raztrgal vse vezi, se zavé, da je pravzaprav omejen le na

¹⁾ Sitzungsberichte der (Wiener) Akademie der Wissenschaften, 97. Band, Abteil. II. a.: Dr. J. v. Hepperger, Über die Fortpflanzungsgeschwindigkeit der Gravitation. — Jahresbericht des Wiener akad. Gymnasiums 1894/5: Dr. Samuel Oppenheim, Fortpflanzungsgeschw. d. Schwerkraft.

eno samo točko božjega stvarstva. Pogledaj neštete svetove krog sebe! Koliko gotovega moreš o njih povedati? Jako malo. Niti atoma, ki ga imenujemo „človek“, ne poznaš docela. Če se pa ozreš krog sebe po vsemiru, moraš priznati, da te obdaja cel „ocean neodkritih resnic“ . . .

Tiho plove ladja dalje, kakor na mehkih krilih breztežnega etra. Ne domišliš se, kje si, ne zavedaš se, da so pod teboj morska brezdna. Tvoj duh vidi kroginkrog le brezmejni vseмир, napolnjen z zlatimi zvezdami. Kako daleč so najdaljni teh svetov, kako veliki so, ali kdo biva na njih, ali nihče? Reci: „Ne vem“.

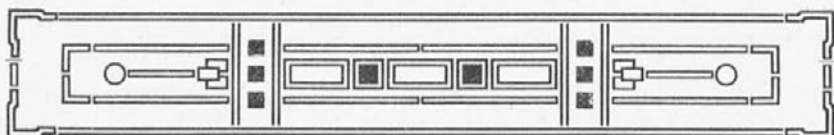
Tu dohiti iz nevidne dalje prihajajoč val tvojo ladjo in udari ob njo, da zaječi; za prvim valom prišumi drugi, tretji, četrti; in nato jih prigrmi cela vrsta, kakor sovražna bojna red. Odsev zvezd v vodi izgine in se umakne belim penam. Vihar se je zbudil in narašča vedno bolj.

Tu se zaveš, kje si, in kakšna nevarnost ti žuga vsled iste tajinstvene gravitacijske sile, katero si pravkar občudoval v zvezdah. Zaveš se, da ima skrivnostna težnostna sila tudi do tvojega telesa, do tvoje osebe neodoljivo oblast, vsled katere bi te mogla pogrezniti na dno oceana.

In s to tajnostno naravno silo začneš sedaj boj, boj za obstanek, v katerem moraš napeti vse moči svojega duha in telesa, ako hočeš zmagati.

J. Godec.

Odlomki iz socialne vede o zasebni lasti.

Kdor hoče pobijati razne zmote socializma, mora najprej dobro umeti vprašanje o zasebni lasti. To je osrednja točka, ob kateri se odloči bitje socializma. Zato sem poizkusil v tej razpravi razstaviti ves problem v posamezne sestavine, da bi nikomur ne bilo pretežko doumeti zmisel in pomen vprašanja in razbrati edino pravi odgovor.¹⁾

I. Pojmi.

Kaj je lastninsko pravo? — Pravičnost do bližnjega zahteva, da mu priznajemo pravo do svobodne posesti in rabe vseh onih stvari, ki so v resnici njegove. Med te stvari prištevamo tudi zunanje gmotno blago n. pr. denar, hiše, zemljišča, poljske pridelke, živino i. t. d. Pravo do teh zunanjih gmotnih stvari imenujemo lastninsko pravo. *Lastninsko pravo je tedaj pravo svobodne posesti in rabe zunanjih gmotnih stvari, ki so v resnici naše.*

Lastninsko pravo daje pred vsem pravico svobodne posesti vseh onih zunanjih gmotnih stvari, ki so v resnici naše. S tem je že rečeno, da nimajo drugi do teh stvari nobene pravice. Ako bi imeli tudi drugi pravico do posesti kake stvari n. pr. kakega gozda, pašnika, vodnjaka, poti i. t. d., bi se ne moglo reči o njej, da je komu v resnici lastna. Bila bi obča.

Lastninsko pravo daje dalje tudi pravico svobodnega uporabljanja vseh onih zunanjih gmotnih stvari, ki so komu v resnici lastne. Lastnik kakega drevesa sme svobodno uporabljati les in sad. Kdor bi imel pravico uporabljati le sad, ne

¹⁾ Viri: Sv. Tomaž Akvinski, *Summa theologiae*. — Walter, *Das Eigenthum nach der Lehre des hl. Thomas*. — Costa-Rosetti, *Institutiones Ethicae et iuris naturae*. — Liberatore, *Principii di economia politica*. — Leon XIII., Okrožnica „*Rerum novarum*“, z dne 15. maja 1891.

imel bi popolne lasti dotičnega drevesa. Popolna last daje pravico do stvari same in do njene koristi. Kdor ima popolno last, je pravi lastnik in gospodar in sme svobodno razpolagati ne samo s koristmi, katere donaša kaka stvar, ampak tudi s stvarjo samo, da jo sme n. pr. ali premeniti ali razdejati ali prodati.

Ko pravimo pa: svobodna posest in raba, ne mislimo s tem, da sme človek delati, kar bi hotel, kajti prava človeška svoboda je mogoča le na podlagi naravnih in božjih zakonov. Svoboda v prelamljanju naravnih in božjih zakonov ni prava svoboda, ampak zloraba svobode, katero treba zabranjevati.

Dalje pravimo, da more imeti človek lastninsko pravo glede onih pozemeljskih stvari, ki so v resnici njegove. S tem je rečeno, da morajo biti po zakoniti poti pridobljeni. Ako so si prilastili v prejšnjih časih nekateri knezi, grofje in drugi mogotci sè silo ali po zvijači ogromnih posestev, se ne more imenovati ta prilastitev zakonita in jim sama na sebi ne daje lastninskega prava.

Kako delimo lastninsko pravo? — Poglejmo, kako se navadno deli lastninsko pravo!

Lastninsko pravo je ali popolno ali nepopolno. To smo že pojasnili.

Lastninsko pravo je dalje ali prehodno ali trajno. Prehodno je, ako je omejeno na kratek čas. To velja zlasti glede onih stvari, katere se z uporabljanjem uničujejo. Zgled: sadje, žito itd. Lastninsko pravo je trajno, ako ni omejeno na kratek čas. To velja zlasti glede onih stvari, katere se z uporabljanjem ne uničujejo. Zgled: zemljišča, hiše itd.

Lastninsko pravo je dalje ali zasebno t. j. ako je ima kaka posamezna oseba ali pa skupno (kolektivno), ako je imajo mnogi. Ako ima n. pr. občina njive, pašnike, gozdove i. t. d., do katerih nimajo posamezniki neposredne lastninske pravice, ampak le občina kot celota, tedaj se imenuje to lastninsko pravo skupno ali kolektivno.

Kdaj so pozemeljska dobra občina? — Komunisti in socialisti pravijo: „Proč z zasebno lastjo! Pozemeljska dobra so občina!“ Na take besede dobivajo seveda živahno odobravanje. Preden hočemo pa mi izreči kako trditev o zasebni lasti, hočemo vsestransko pojasniti pojme, ki se tičejo tega vprašanja. Povedali smo že, kdaj so pozemeljske stvari lastne, treba je zdaj, da razložimo, kdaj so

obče. Deloma smo se tega vprašanja že dotaknili, govoreč o združni ali kolektivni lasti.

Pozemeljske stvari so obče, ako pripadajo obenem mnogim ljudem n. pr. vsem prebivavcem kakega mesta ali dežele ali države in sicer tako, da ni nihče izključen od posesti ali rabe dotičnih dober. Zgled: Polje je obče vsem prebivavcem kakega mesta, ako ni noben meščan izključen od posesti ali rabe dotičnega polja.

Obča more biti kaka stvar na dvojen način: Pozitivno in negativno, določno ali nedoločno. Pojasnimo z zgledom!

Trava, ki raste na občinskih pašnikih je lahko obča tako, da posamezniki ne smejo kositi in ne smejo po svoji volji prilščevati si sena. Zato morajo imeti dovoljenje od vseh, oziroma od vrhovne oblasti. Taka pozemeljska dobra so obča pozitivno t. j. občina kot celota ima izključno lastninsko pravo. To lastninsko pravo se imenuje skupno ali kolektivno, kakor smo omenili že govoreč o razdelitvi lastninskega prava.

Trava, ki raste po občinskih pašnikih, pa je lahko obča tudi tako, da sme vsak posameznik po prosti volji kositi ter si seno prilščevati. Take pozemeljske stvari se imenujejo obče negativno ali nedoločno, ker si vsak posameznik lahko prilasti, kar hoče, brez dovoljenja občine kot celote.

II. Pozemeljska dobra so negativno obča.

Pozemeljska dobra niso že po svoji naravi ljudem zasebno lastna t. j. določenim osebam namenjena. — Polja in njive in drugo blago, katero ima kmet, nimajo na sebi nobenega naravnega znamenja, iz katerega bi se moglo sklepati: „To je Petrovo, to pa je Pavlovo“ itd. Ako bi pozemeljska dobra bila že po svoji naravi zasebno lastna, morala bi biti že po svoji naravi razdeljena na določene kose ali dele in ti bi morali biti že po svoji naravi določeni za Petra ali Pavla i. t. d. Vsega tega v naravi ni! Zasebna last ne izvira tedaj iz naravne lastnosti pozemeljskih dober. Nihče ne more iz naravne lastnosti svojega posestva dokazati, kaj je njegovo, kaj ni njegovo!

Utegnil bi kdo ugovarjati: „Ker imajo vsi ljudje enako pravo do obstanka, morajo biti tudi pozemeljska dobra na enake dele razdeljena. To zahteva narava! Vsakemu človeku pa je en del zasebno lasten.“

Odgovarjamo: Posamezni deli bi tudi v tem slučaju nikakor ne bili zasebno lastni t. j. iz naravne lastnosti posameznih delov bi se nikakor ne moglo sklepati: Ta del je Petrov, ta pa je Pavlov i. t. d. Zasebne lasti iščemo v naravnih lastnostih pozemeljskih dober zaman!

Mimogrede opomnimo, da je mnogo pozemeljskih dober, ki se niti deliti ne dajo n. pr. zrak, solnčna luč in gorkota itd. Ako se pa niti deliti ne dajo, je še manj resnično, da so njih posamezni deli komu že po naravi zasebno lastni!

Ako je tedaj zasebna last sploh opravičena, imeti mora povsem drug izvor!

Pozemeljska dobra so po svoji naravi občā. — Pozemeljska dobra niso torej po svoji naravi lastna, t. j. določenim osebam namenjena. Ko bi socialni demokratje v tem zmislu govorili, bi se z njimi ujemali.

Kaj pa sledi iz tega? Iz tega sledi, da so pozemeljska dobra po svoji naravi občā, kajti le dvoje je mogoče: ali so lastna ali občā. Pozemeljska dobra so namreč po svoji naravi namenjena za vse ljudi. Po naravi, katero je dal Stvarnik stvarjem, služijo le-te človeku v dosego namena. Namen pozemeljskih stvari je podrejen namenu človekovemu. Človek je krona vseh stvari. Stvari so za človeka, človek pa za Boga. Pozemeljska dobra so tedaj po svoji naravi namenjena za ljudi. Ker pa imajo vsi ljudje enovrstno naravo, tedaj so vsem ljudem pozemeljska dobra nujna sredstva v dosego namena t. j. pozemeljska dobra so za vse ljudi brez izjeme. Ako so pa pozemeljska dobra za vse ljudi t. j. ako ni nihče izključen od njih posesti in rabe in ako je na drugi strani dokazano, da niso po svoji naravi nobenemu lastna, sledi iz tega nujno, da so občā.

Zgled: Polje, ki je darujem kakemu mestu, je ljudem do-tičnega mesta občā, ako ga prej ne razdelim ter posameznih kosov posameznikom ne odmerim.

Do sklepa, da so pozemeljska dobra občā, je prav lahko priti, ali tu nastane sporno vprašanje: Na kak način so pozemeljska dobra občā? Ali so občā pozitivno ali so občā negativno? To je svetovno vprašanje, s katerim se moramo temeljito in vsestranski baviti, kajti od njega je končno odvisna rešitev drugega vprašanja: Ali je zasebna last opravičena?

Pozemeljska dobra niso po svoji naravi pozitivno občā. — Socialisti in komunisti trdijo, da so vsa pozemeljska dobra po svoji naravi vsem ljudem pozitivno občā t. j. človeški rod kot celota ima izključno lastninsko pravo. Posamezniki nimajo lastninskega prava.

Ko bi bilo to res, bi vesoljno človeštvo moralo imeti vrhovno oblast, od katere bi bilo glede posesti in rabe pozemeljskih dober končno vse odvisno. Te vrhovne oblasti ni, pa je tudi skoraj ne more biti. Človeški rod je prešteviljen, da bi se dalo to doseči. Lehko rečemo, da bi bilo celo v eni sami državi težko in skoraj nemogoče izvoliti tako oblast, ki bi odločevala o posesti in rabi pozemeljskih dober.

Pa recimo, da bi se to dalo doseči! Na kak način, po katerem pravilu naj bi se pozemeljska dobra razdelila? Ali morda vsem enako? To bi bilo z ozirom na preteklost gotovo krivično, kajti, da bi lenuh moral dobiti kolikor priden človek, nam ne gre v glavo. In če bi tudi letos vsem enako razdelili, bi drugoč morali zopet znova deliti, ker bi vsled neenake pridnosti, delavnosti in zmožnosti brž zavladata neenakost. Kdo bi potem imel veselje do dela? Taka delitev je tedaj nenaravna!

Ali naj se morda pozemeljska dobra razdele v razmerju z delom in s potrebami vsakega posameznika? To bi bilo sicer pravično, toda poznati to razmerje je človeškemu razumu nemogoče. Lehko rečemo, da bi se taka delitev ne mogla posrečiti niti v eni sami občini, kaj še v celih deželah, državah in na celem svetu? Kolikor ljudi, toliko bi bilo nezadovoljnejšev. In ko bi se tudi ta razdelitev posrečila, ne mogla bi imeti obstoja. Vsled neenake pridnosti in zmožnosti bi brž zavladata nesoglasje. Treba bi bilo zopet deliti! Vsled tega bi nihče ne imel veselja do dela. Ves napredek bi zastal.

Iz tega sledi, da pozemeljska dobra radi človeške narave, kakršna je v resnici, ne morejo biti pozitivno občā. Kolektivna last vseh pozemeljskih dober je nemogoča. Izjeme v manjšem obsegu zlasti med ljudmi, ki teže po nravni popolnosti, radi priznamo.

Pozemeljska dobra so po svoji naravi negativno občā. — Ko bi pozemeljska dobra bila že po naravi pozitivno občā, bi bila vsakršna zasebna last protinaravna. Kar je po naravi pozitivno občē, ne more nikdar biti zasebno lastno.

Tako uči razum! Ali je pa zasebna last v resnici protinaravna? Mi vidimo, da je pozemeljsko blago deljivo in zato pripravno za osebno last. Blago, ki se z uporabljanjem uničuje, tudi ne more rabiti več ko enemu samemu. Iz tega je pač očitno, da narava pozemeljskega blaga ni nasprotna zasebni lasti. Še manj pa ji je nasprotna človeška narava. Zasebna last je človeku jako primerna. Z odpravo zasebne lasti bi prenehal ves red, bi prenehala pridnost in delavnost in sploh ves napredek. Iz tega je še bolj očitno, da zasebna last ni protinaravna. Ako pa zasebna last ni protinaravna, tudi pozemeljsko blago ni že po naravi pozitivno obče!

Utegnil bi kdo reči: Dasi so vsa pozemeljska dobra po naravi pozitivno obča, sme vendar človeška družba dovoljevati posameznikom zasebno last. Na to odgovarjamo: Ako bi človeška družba smela deliti posameznikom zasebno last, bi prav s tem kazala, da jej pozemeljska dobra niso že po naravi pozitivno obča, kajti v tem slučaju je vsaka zasebna last protinaravna. Kdor prizna, da si posamezniki lahko pridobe, bodisi kakorkoli zasebno last, prizna obenem, da pozemeljsko blago ni po svoji naravi pozitivno obče, ampak negativno t. j. obče tako, da si vsak posameznik lahko po prosti volji neodvisno od celote sè svojim delom pridobiva zasebno last.

Kaj sklepamo iz vsega? *Sklepamo, da pozemeljska dobra niso pozitivno, ampak negativno obča t. j. obča tako, da si posamezniki lahko lastijo posamezne dele.*

Komunizem. C u m m u n e pomenja v našem jeziku o b č e. Komuniste pa imenujemo ljudi, ki učijo, da so vsa pozemeljska dobra človeštvu po naravi pozitivno obča. Pravijo, da je zasebna last krivična in da jo mora državna oblast odpraviti. Vsa pozemeljska dobra so ljudem po naravi pozitivno obča, torej bi jih morali vsi ljudje enakomerno uživati.

V tem nauku je marsikaj neresničnega. Ni res, da so pozemeljska dobra človeštvu po naravi pozitivno obča. Pozemeljska dobra so negativno obča, kakor smo dokazali. Ni res, da imajo državne oblasti moč odpraviti zasebno last. Naloga državne oblasti je čuvati juridični ali pravni red, dosledno čuvati tudi zasebno last. O tem bomo v razpravi še govorili.

Komunizem v redovih. — Nekak komunizem je bil že med prvimi kristjani. P o p o l n komunizem je v nekaterih redovih. Ta komunizem pa nima nič opraviti z novodobnim komunizmom.

Poglejmo! Komunisti hočejo, naj vzame država po sili lastnino posameznikom in naj jo razdeli znova. V samostanskih družinah pa se odpovedo udje prostovoljno pravici do lastnine in do pridobivanja nove zasebne lastnine.

Komunisti učijo, da je edino-le kolektivna last opravičena, da je edino-le država prava lastnica, da so vse stvari pozitivno ali določno obče. V redovih so tudi vse reči pozitivno obče, toda le po prosti volji pozameznih udov samostanske družine.

Komunizem je redovnikom zelo prikladen, ker ne hrepene po časnem blagostanju, ampak po dušni popolnosti. Vse drugače je v državi, kateri je časo blagostanje četudi ne zadnji, vendar glavni namen.

Komunizem je v redovih lahko izvedljiv, ker je število redovnikov malo in so redovniki že po poklicu dolžni živeti zdržno in sveto. Vse drugače je v državi, kjer je na milijone raznoličnih ljudi, vdanih vsemu slabemu nagnjenju in pohlepni po časnem blagostanju.

Vsakdo lahko iz tega spozna razloček med komunizmom v redovih in med novodobnim komunizmom.

III. Pridobivanje zasebne lasti.

Izvor zasebne lasti. — Jasno je, da niso pozemeljska dobra že po svoji naravi lastna t. j. da niso posameznikom že naprej določene stvari namenjene, na drugi strani pa smo dokazali tudi, da pozemeljska dobra niso pozitivno, določno, ampak negativno nedoločno obča, da si torej posamezniki lahko pridobivajo zasebno last. Če je tedaj zasebna last opravičena, vprašamo, kje je njen izvor. Ta izvor ne more biti v stvareh samih, kajti te niso po svoji naravi nikomur lastne. Ta izvor more biti le v človeku! Ker pa pozemeljska dobra niso posameznikom že naprej določena, je očitno, da si more človek pridobiti zasebno last le s kakim dejanjem. Človeku mora biti vrojeno pravo, pridobivati si zasebno last. —

Zgled: Polje, katero imaš, ni še po naravi tvoja lastnina, ampak ti si je pridobil s kakim dejanjem.

Tako smo prišli do sklepa, da je zasebna last opravičena le v slučaju, ako je človeški naravi vrojeno pravo pridobivati jo. Premišljevatı moramo sedaj vsestransko, ali je to pravo res vrojeno!

Človeku je vrojeno pravo, pridobivati si prehodno last. — Dokazati hočemo pred vsem, da je človeku vrojeno pravo, pridobivati si prehodno last, t. j. last, ki je omejena na kratek čas. Človeku je namreč vrojeno pravo hraniti si telesno življenje in zdravje. O tem ni nobenega dvoma! Ako mu je pa to pravo vrojeno, vrojeno mu je dosledno tudi pravo do vseh sredstev, s katerimi si hrani življenje in zdravje. Vrojeno mu je pred vsem pravo do živeža. Živež, katerega si pridelal ali prislužil in ki je nujno potreben, da se prehraniš čez leto, je tvoj! Tako zahteva narava! Drugi so od tega izključeni. Ta živež je tvoja last, dasi prehodna, kajti živež se uničuje z uporabljanjem in tudi ne zadostuje drugim. Narava zahteva tedaj vsaj prehodno last glede živeža, ki je komu za življenje nujno potreben.

Isto velja tudi o obleki, ki je nujno potrebna, da ohranimo zdravje in o vseh drugih sredstvih, ki so neobhodo potrebna za obrambo zdravega telesa. Vzrok je, ker ne morejo služiti obenem tudi drugim in ker se uničujejo z uporabljanjem.

Človek pa ne živi le o kruhu, ampak o vsaki besedi, katera pride iz ust božjih ali z drugimi besedami: V človeku je še drugo življenje, katero se pa ne more hraniti z vsakdanjim kruhom, ampak z duhovnim kruhom, ki je božja beseda ali resnica.

Človeku je vrojeno pravo izobraževati si um in voljo za vse, kar je dobro, pravo in lepo; dosledno mu je tudi vrojeno pravo do sredstev v dosego tega namena. Ta sredstva smemo po pravici imenovati njegovo last. Vzrok je, ker ne morejo obenem rabiti tudi drugim, ker se uničujejo z uporabljanjem.

Prehodna last je tedaj naravna zahteva! Pravo do prehodne lasti je človeku vrojeno!

Komunisti in socialisti ugovarjajo rekoč: To se da doseči tudi brez lasti v pravem pomenu besede. Vrhovna oblast bi dovoljevala tudi v slučaju, ko bi pozemeljska dobra bila pozitivno občā, posameznikom vse to, kar jim je za telesno in dušno življenje neobhodno!

Na to odgovarjamo, da smo jasno dokazali, da podzemeljska dobra ne morejo biti pozitivno občā. Komunisti in socialisti, ki trdijo, da bi vrhovna oblast morala v potrebnih rečeh dovoljevati nekako prehodno last, dokazujejo s tem, da pozemeljska dobra ne morejo biti po naravi pozitivno občā!

Človeku je vrojeno tudi pravo pridobivati si trajno last. — To velja zlasti glede stvari, ki se z uporabljanjem ne uničujejo, n. pr. hiše, zemljišča i. t. d. To vprašanje zadeva bistvo sedanje družbe. Z odpravo trajne lasti bi se red človeške družbe bistveno premenil. Nič čuda tedaj, ako se o tem dandanes mnogo govori in piše.

Da pridemo v tem vprašanju na čisto, preišljimo predvsem človeško naravo in preiskujmo, ali ji je res vrojeno pravo, pridobivati si trajno last?

Kaj vidimo? Vidimo, da ljudje trajno potrebujejo pozemeljskih dober n. pr. živeža, obleke, stanovanja in drugih sredstev za telesno in dušno življenje. Kar jim je danes neobhodno potrebno, potrebno jim bo prav tako za eno, dve, tri leta i. t. d. Iz tega sledi, da mora človek, kateremu je Bog dal razum, misliti in skrbeti tudi za bodočnost. Ne more pa misliti in skrbeti za bodočnost, ako nima trajne lasti, s katero si zagotavlja telesno in dušno življenje v bodočnosti.

Dalje! Brez trajne lasti pozemeljskih dober bi bil človek izroččen tudi veliki bedi ob času starosti, onemoglosti, vremenskih nezgod i. t. d. Kdo naj bi mu izdatno pomagal? Kdo bi hotel prav ceniti njegovo žalostno stanje, kdo verovati, da je več ali manj nezmožen za delo? Bolnice in hiralnice, ki so dandanes le za izredne slučaje, bi bile neizogibno pribežališče za vse ljudi brez izjeme.

Zemlja je pa tudi po večini taka, da dobivajo ljudje iz nje le z največjim delom in naporom, česar nujno potrebujejo za življenje. Poglejmo le našo slovensko deželo! Le z največjim trdom dobivamo iz nje toliko, da se vse ljudstvo lahko preživlja. Recimo, da bi odpravili zasebno last. Kaj bi se zgodilo? Ljudje bi ne imeli več pravega veselja do dela, ker nihče rad ne dela za druge. Tako bi iz zemlje ne dobivali več toliko, kolikor bi potrebovali.

Revščina bi zavladala!

Ako bi ne bilo zasebne lasti, bi ljudje ob dobrih letinah lenobo pasli, ob slabih letinah pa stradali. To bi bilo neizogibno, kajti nihče bi v dobrih letinah ne imel veselja pridno delati, še manj pa hraniti, kar ne bo njegovo.

Dalje! Človeški rod bi brez zasebne lasti zaostal v napredku. Nihče bi ne imel veselja napredovati, ako bi ne smel uživati sadu svojega truda. Za napredek bi pa tudi ne bilo trajnih sredstev, ki so vsakemu potrebna, ako hoče napredovati. Ne bilo bi tudi

časa, ker bi vsakdo delal rad le, kar bi mu bilo za življenje potrebno. Človeški rod bi po tej poti popolnoma obožal ter se pogreznil na zelo nizko stopinjo omike.

Kaj sklepamo iz tega? Sklepamo, da je človeški naravi trajna last nujno potrebna ali z drugimi besedami: Človeški naravi je vrojeno pravo, pridobivati si trajno last.

Do istega zaključka nas vede tudi to-le premišljevanje: Človek ima vrojeno pravo svobodno razvijati dušne in telesne zmožnosti ter jih izpopolnjevati. V tem pa je že obseženo pravo pridobivati si trajno last, kajti brez te bi se človek sploh ne mogel razvijati in izpopolnjevati. Brez trajne lasti bi človek ne imel niti veselja, niti sredstev, niti časa za dušni in telesni razvoj. Človeško življenje bi v tem slučaju ne bilo drugega ko bedno životarjenje. Temu pa je nasprotna človeška narava, ki teži neprestano po razvoju in po popolnosti. Trajna last je tedaj naravna človeška zahteva.

O tem je bil tudi prepričan vesoljni človeški rod v vseh časih. Pri vseh narodih celega sveta najdemo zemljišča, stanovanja itd. trajno razdeljena. V najnovejšem času so res hoteli nekateri zaslepljenci ustanoviti v tem oziru izjeme. Ali kmalu se je pokazalo, da so te izjeme nenaravne. Tega vseobčega prepričanja bi si pa ne mogli razlagati, ko bi pravo do trajne lasti ne bilo res vrojeno človeški naravi.

Jasno je tedaj, da je človeku vrojeno pravo do prehodne in do trajne lasti. Raditega je poudarjal Leon XIII. v okrožnicah: „*Quod apostolici muneris*“ in „*Rerum novarum*“, da je treba lastninsko pravo braniti in ovirati zapeljivo agitacijo v tem oziru. V to ni poklicana samo cerkev, ampak v prvi vrsti država.

Kaj bi bilo s človeško družbo, ko bi odpravili zasebno last?
— Poglejmo, kaj bi bilo s človeško družbo, ko bi odpravili trajno last. Človek je po svoji družabni naravi ud družine, ud občine, dežele in države.

Kaj bi bilo z družino, ko bi odpravili trajno last? Stariši bi ne mogli skrbeti otrokom za bodočnost. Ob času bolezni in starosti bi se družine razdirale. Sirotišča, ki služijo dandanes le za izredne slučaje, bi bila nujna potreba za vse družine. Ob smrti bi stariši ne imeli tolažbe, da so otroci dobro preskrbljeni.

Kaj bi bilo z občinami, ako bi se odpravila trajna last? Red in mir bi izginila, kajti nihče bi rad ne delal za druge in vsak čas bi se moralo imetje znova deliti, ker bi radi neenake

zmožnosti in pridnosti od časa do časa zavladavala neenakost. V enem samem letu bi nastala po občinah taka zmešnjava, tako sovrašтво in vojska, da bi ljudje ne mogli skupno živeti. To uči izkušnja! V nekaterih malih občinah v Ameriki in Avstraliji so bili vpeljali skupno last. Za koliko časa? Kmalu so se morali ločiti in priznati, da je skupna last radi človeških strasti in slabih nagnenj nekaj nemogočega.

Isto velja tudi o deželah in celih državah! Ako odpravimo trajno last, omajamo temelj državi, da se v kratkem mora zrušiti.

Poleg tega bi pa tudi nobena občina, nobena dežela in nobena država ne mogla imeti določenega ozemlja. — Kakor bi se moralo med posamezniki ene občine neprenehoma deliti, prav tako bi se moralo tudi med posameznimi občinami, deželami in državami vedno deliti in preminjati. Imeli bi večne prepire in vojske!

Človeška družba bi tedaj brez trajne lasti ne imela obstoja ali z drugimi besedami: Ljudem, ki tvorijo to družbo, mora biti vrojeno pravo pridobivati si trajno last!

Zasebna last ne izvira iz greha. — Mnogi mislijo, da je zasebna last le posledica podedovanega greha in da pravo pridobivati si zasebno last ni vrojeno človeški naravi.

To je zmeta!

Bog bi bil pustil lahko človeka v stanu „čiste narave“ brez nadnaravne milosti in brez nadnaravnega namena. „Čista narava“ (natura pura) bi bila podvržena vsem naravnim slabostim in potrebam. Izvzete bi bile le tiste slabosti, ki izvirajo izključno le iz prvega greha. Tako učijo vsi cerkveni učeniki.

Iz tega sklepamo, da bi bila prehodna in trajna last v stanu „čiste narave“ prav tako potrebna, kakor sedaj in sicer radi naravnih lastnosti, slabosti in potreb. Iz tega je razvidno, da je prehodna in trajna last naravna zahteva in da je pravo pridobivati si lastnino vrojeno človeški naravi. Zasebna last ne izvira torej iz greha naših prvih staršev.

Razume se pa, da je izvorni greh pospešil zasebno last in jo naredil še bolj potrebno.

Zasebna last bi bila koristna tudi v stanu prvotne nedolžnosti. — Prehodna last bi bila potrebna tudi, ko bi bilo ostalo človeštvo v nadnaravnem stanu prvotne nedolžnosti. V mnogih slučajih bi bila koristna in celo potrebna tudi trajna last.

Tako-le piše približno učeni Suarez (De op. sex dierum 1. 5. c. 7. n. 18): „Pred vsem vidimo, da ni bil dan noben zakon, ki bi bil prepovedal delitev gmotnih dober v slučaju, ko bi bili ostali ljudje v stanu prvotne nadnaravne pravičnosti. Takega zakona ni dal Bog neposredno in tudi narava ga ne zahteva, kakor spoznavamo po naravnih načelih. Delitev gmotnih dober bi ne bila v tem slučaju niti proti pravičnosti, niti proti kaki drugi sv. čednosti, pač pa bi bila lahko koristna . . . . Pomislimo tudi dalje na razloček, ki je med premičnimi in nepremičnimi dobri. Premična dobra se lažje delijo. Kdor jih vzame ali zasede, ko nimajo lastnika, si jih prisvoji. To bi bilo potrebno tudi v stanu prvotne nadnaravne pravičnosti. Kdor pobere sadje na drevju, ki nima lastnika, si je s tem prisvoji t. j. zadobi lastninsko pravo do sadja. Kdor bi mu je hotel s silo ugrabiti, pregrešil bi se proti pravičnosti. Glede nepremičnih dober pa bi ne bila potrebna taka delitev in v tem zmislu govore očetje, pišoč, da bi ne potrebovali ljudje lastninskega prava, ko bi živeli v stanu prvotne nadnaravne pravičnosti. Opomniti pa moramo to-le: Recimo, da bi bil kdo v stanu prvotne nadnaravne pravičnosti obdelal kos zemljišča ter ga posejal, vprašamo, ali bi ga mogel kdo brez krivice izpodriniti ter mu odvzeti last? Ne! Tako terja razum in naravni red! Vpeljala bi se bila pa lahko tudi navada, da bi si pridobljeni kos zemljišča smel kdo pridržati za dolgo časa, recimo: dokler bi hotel. Isto lahko rečemo tudi o zemljišču, katero bi rabili za stanovanje in bivanje.“

Iz tega je jasno, da bi bila prehodna last premičnih dober potrebna tudi v stanu nadnaravne pravičnosti. Trajna last nepremičnin n. pr. zemljišč, bi bila v mnogih slučajih koristna, dasi ne nujno potrebna. Nenaravna ali celo protinaravna bi trajna last ne bila nikdar. V stanu prvotne nadnaravne pravičnosti bi izpopolnjevala milost božja šibko človeško naravo, da bi človeku ne bilo treba strogo posluževati se lastninskega prava, katero bi mu dajala človeška narava. Milost božja bi morila v človeku pohlepnost in slabe nagone. Taki popolni ljudje bi gotovo ne potrebovali lastnine v strogem pomenu, ker bi si v ljubezni drug drugemu pomagali. Poleg tega bi imeli ljudje v stanu prvotne pravičnosti vsega v obilni meri in bi zemlja rodila brez posebnega truda dovolj.

Pravo do zasebne lasti in božje razodetje. — Dokazali smo, da je pravo pridobivati si zasebno last človeški naravi vrojeno. Zasebna last je naravna zahteva. Tako nas uči razum.

To pa, kar uči razum, potrjuje tudi božje razodetje. Že v raju je govoril Gospod: „Naredimo človeka po svoji podobi in podobnosti in naj gospoduje čez ribe v morji in ptice pod nebom in čez zverine in vso zemljo in čez vso laznino, ki se giblje po zemlji.“¹⁾ V psalmih beremo: „S slavo in častjo si ga (človeka) ovenčal ter si ga postavil čez dela svojih rok. Njega nogam si podvrigel vse; ovce in goveda, sploh vse, vrhutega tudi živali na polji, ptice pod nebom in ribe v morji, ki se sprehajajo po stezah morja.“²⁾

Te besede iz sv. pisma, v katerih je izraženo božje razodetje, razlagajo nekateri tako, da je Bog dal zemljo v last človeškemu rodu kot celoti. Ta razlaga je kajpada dovoljena.

Na gori sinajski pa je potrdil Bog tudi zasebno last. Med deseterimi zapovedmi, katere je dal Bog med gromom in bliskom, nahajamo dve, ki se tičeta zasebne lasti, namreč sedma: Ne kradi! in deseta: Ne želi hiše svojega bližnjega, ne njegovega vola, ne njegovega osla, ne vsega, kar je njegovo!³⁾ Stari Tobija je rekel: „Glejte, da bi kje ne bil ukraden (kozlič). Dajte ga njegovemu gospodarju nazaj, ker nič ukradenega ne smemo ne jesti in ne dotakniti se ga.“⁴⁾

Zasebna last je tedaj sveta in vsako svojevoljno in silovito kršenje zasebne lastnine omadežuje obenem tudi našo vest.⁵⁾

(Dalje.)

¹⁾ I. Mojz. knjiga 1, 26.

²⁾ Psalm 8, 6 – 9.

³⁾ II. Alojz. knjiga 20.

⁴⁾ Tobija 2, 21.

⁵⁾ Tako uči sv. Tomaž akvinski v 2, 2, qu. 66, a. 1 – 5.

Nekaj črtic o knjigovodstvu.

Die doppelte Buchhaltung ist eine der schönsten Erfindungen des menschlichen Geistes, und jeder guter Haushalter sollte sie in seine Wirtschaft einführen.

Goethe: »*Wilhelm Meisters Lehrjahre*«.

I.

V mnogih razpravah o knjigovodstvu sem našel naveden ta citat in vedno, kadar sem ga čital, sem bil vesel, da je ta nemški mislec in pesnik izrekel te lepe besede o knjigovodstvu, ki nima s poezijo prav nič opraviti in mrzi tako premnogim vsled navidezne suhoparnosti svojih sestavov. Ta mržnja pa ni opravičena. Res je morda videti suhoparno in brez življenja v kopici številke se pogrezujoče vsakdanje delo knjigovodja za pisalno mizo, toda v različnih knjigovodskih sestavih, v teoriji sami pa najdem toliko raznovrstnosti izprememb, da vsekdar z veseljem opazujem tista različna drobljenja in zopetna združevanja, tiste različno umerjene poti in mnogokrat potrebne drzne skoke, ki jih prinaša knjigovodstvo. Tesno je tudi združeno knjigovodstvo s »poezijo denarja«, kakor bi imenoval različna pota, po katerih se stekajo tisočaki in tisočaki v nikdar site blagajne bogatašev, trgovcev in različnih špekulantov in to premnogokrat iz ubornih virov delavca trpina, kmeta in obrtnika. Knjigovodstvo registrira vsa ta pota, na katerih rastejo iz vinarjev stotaki in iz stotakov tisočaki. Lahko bi imenoval knjigovodstvo v gospodarskem življenju sestav žil in žilic, odvodnic in dovodnic, po katerih pritaka in odtaka kri gospodarskega organizma: denar, vrednost.

Knjigovodstvo in sicer sistematično urejeno knjigovodstvo je in mora biti podlaga vsakemu gospodarstvu. Časi, ko se je vodilo knjigovodstvo po različnih listkih, ki so se predstavljali iz ene škatljice v drugo, ali pa, ko so se pisale velike številke po stenah in vratih prodajalnic in obrtnih delavnic, ti

časi so minili in z vedno bolj se razvijajočim gospodarskim in socialnim vprašanjem raste tudi bolj in bolj potreba po knjigovodski znanosti. Pogledjmo samo pri nas na Slovenskem, koliko posojilnic in različnih gospodarskih zadrug se je ustanovilo v zadnjem času. In če zahteva zakon že za vsacega posameznega trgovca, da mora voditi knjige, koliko bolj se mora zahtevati to od javnih organizmov našega gospodarskega življenja. Ne rečem, da te naše zadruge ne vodijo knjigovodstva, pač, toda žal, da je tisto mnogokrat pomanjkljivo, da ni urejeno in pripravljeno vsled tega mnogokrat sitnosti voditeljem in revizorjem. Slovencem primanjkuje knjigovodske izobraženih moči. Nimamo trgovskih šol. Imamo sicer v Ljubljani zasebno trgovsko šolo, toda iz te pride le malo knjigovodij in le nekaj komptoristov. Potreba slovenske trgovske šole v Ljubljani je zelo živa. Toda tudi potem, če dobimo slovensko trgovsko šolo in ž njo več trgovsko izobraženih mladeničev in mož, še ne bo zadoščeno našim potrebam. Dobri absolventi trgovskih šol postanejo ali samostojni trgovci ali pa si poiščejo dobro plačanih mest v trgovini. Manjše naše gospodarske organizacije pa so navezane na brezplačne, požrtvovalne delavne moči. Z nastavljanjem absolventov trgovskih šol bi bili pri manjših naših gospodarskih organizacijah upravni stroški istih preveč obremenjeni. Tiste delavne, požrtvovalne moči, ki vodijo dosedaj naše gospodarske organizacije po deželi, se rekrutirajo ponajveč iz naše duhovščine. Kje naj tudi dobe te organizacije bolj pripravnih in zaupanja vrednih mož za mesta načelnikov, odbornikov, pregledovavcev i. t. d., kakor v naši požrtvovalni in neumorno delavni duhovščini? Premnogokrat se zgodi, da mora odbornik - duhovnik opravljati ne samo mesto načelnika, pregledovavca i. t. d., temveč tudi mesto poslovodja in knjigovodja. Toda ko bi tudi tega ne bilo, zahteva vsako mesto odgovornega funkcionarja v naših gospodarskih organizacijah kolikor toliko znanja v trgovskih vedah in zlasti še v knjigovodstvu. Načelniku, revizorju i. t. d. n. pr. ne sme biti tuje vodstvo knjig, temveč njegovo mesto zahteva naravnost avtoritetnega znanja. Ozrmo se poleg tega še na naše cerkveno računovodstvo. Ali ni tudi tu treba moderne reforme? Vpoštevajmo preprosto, a vendar nekaj knjigovodskega duha zahtevajoče vodstvo ljubkih naših „Čebelic“. Kjerkoli pogledamo in se dotaknemo gospodarskega našega življenja, povsod naletimo na potrebo znanja knjigovodstva, ker je isto ravno zdrav temelj vsakega gospodarstva.

Vpoštevajoč zlasti zadnje navedene zahteve po knjigovodski izobrazbi, bi si dovolil staviti vprašanje: ali se ne bi dalo urediti

tako, da bi se v našem bogoslovju redno in sistematično predavalo knjigovodstvo zlasti z ozirom na naše gospodarske organizme?

II.

V dokaz, da je knjigovodstvo resna veda in ne lahko znanje, kateremu se hitro priučijo vsaki pisar, naj služi v sledečem nekaj zgodovine knjigovodstva in nekaj sestavov.

Iznajditelj sestava dvojnega knjigovodstva je bil frančiškan Lucas Pacioli iz Borgo san Sepolcro. Kakor pravi on sam, je bil »svete teologije ponižen profesor«. Bil pa je tudi znamenit matematik, katero vedo je predaval nekaj časa v Milanu. Koncem 15. in začetkom 16. stoletja je prebival v Benetkah, kjer je izdal l. 1494 knjigo »Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita.« V prvem delu te knjige najdemo v 11. traktatu popoln princip dvojnega knjigovodstva. Ako primerjamo sedanje knjigovodske sestave in ako jim iščemo principov, najdemo, da slone vsi na principu dvojnega knjigovodstva ponižnega laškega frančiškana Luka Paciola.

Čudno se zdi morda marsikomu, kako je prišel profesor teologije in matematike in poleg tega še frančiškan do tega, da je podal trgovstvu temelj sistematičnega knjigovodstva, na katerem temelju se vodi še dandanes knjigovodstvo modernih bank, veletrgovin in velikih gospodarskih podjetij. Ako vpoštevamo, da je za časa Luka Paciola trgovina v Benetkah bujno cvetela in da so ondodni premožni trgovci gotovo vodili zapiske o svojem poslovanju, nam ni težko umeti, da je prišel lahko matematik Pacioli v dotiko s temi trgovci, dobil vpogled v vodstvo njih knjig in uredil te nesistematične zapiske na podlagi svojih matematičnih znanosti v lep sestav.

Knjigovodstvo imenujemo namreč sistematično urejeni zapisnik delov, ki tvorijo imetje in sistematično urejeno zapisovanje vseh izprememb, ki se gode s temi deli imetja.

Kakor pa so lahko različni deli, ki tvorijo imetje, je vendar samo dvoje mogoče in sicer: da so ti deli aktivni (pozitivni) ali pasivni (negativni). Kakor so lahko različne izpremembe teh delov, je vendar tudi tu mogoče samo dvoje, da te izpremembe imetje pomnože ali ga zmanjšajo. Različnost delov, ki tvorijo imetje kakor tudi vedne izpremembe teh, zahtevajo tudi različne načine knjigovodstva.

V knjigovodstvu razločujemo sledeče štiri glavne sestave:¹)

I. Enostavno knjigovodstvo,

katero delimo:

1. Enostavno trgovsko knjigovodstvo.
2. Enostavno upravno knjigovodstvo.
3. Razširjeno enostavno knjigovodstvo.
4. Ed. Th. Jonovo angleško knjigovodstvo.

II. Dvostavno knjigovodstvo,

katero delimo:

1. Italijansko knjigovodstvo.
2. Takoimenovano nemško metodo.
3. Kolektivno ali italijansko zbiralno knjigovodstvo.
4. Dvodelno knjigovodstvo.
5. Listno knjigovodstvo.
6. Nemško ali nemško zbiralno knjigovodstvo.
7. Nemško generalno knjigovodstvo.
8. Control Journal.
9. Francosko knjigovodstvo.
10. Knjigovodstvo s štirimi Journali.
11. Jul. Morgensternovo „Splošno nemško knjigovodstvo“.

K dvostavnemu knjigovodstvu se prištevajo tudi sinkronistične knjigovodske oblike, ki so:

12. Amerikansko knjigovodstvo.
13. Logismographia.
14. Rusko ali trostavno knjigovodstvo.
15. Francosko generalno knjigovodstvo.

III. Kameralistično knjigovodstvo.

IV. Konstantno knjigovodstvo.

Nekateri strokovnjaki priznavajo en sam knjigovodski sestav. Temu sicer ni tako, vendar pa moramo priznati, da temelje vsi ti sestavi več ali manj na enem glavnem principu.

Izmed vseh gori navedenih sestavov sta najvažnejša in največkrat uporabljiva sestava enostavnega in dvostavnega knjigovodstva. Razločujeta se ta dva sestava v sledečem:

¹) Primerjaj I. Hügle: „Die Buchhaltungs-Systeme und Buchhaltungs-Formen.“ Berlin. K. I. Wÿss.

1. Enostavno knjigovodstvo more pokazati izpremembe, ki se zgodijo z imetjem v gotovem času, na posameznih delih imetja, ne more pa pokazati posameznih delov izprememb čistega imetja, kakor tudi ne posameznih delov dobička in izgube. V enostavnem knjigovodstvu se vodi samo račun o delih imetja in zato se pokaže v enostavnem knjigovodstvu vrsta računov o delih imetja in ta vrsta se reprezentuje v inventuri.

2. Dvostavno knjigovodstvo pa ne vodi samo računa o posameznih delih imetja, temveč postavlja nasproti računom o posameznih delih račun o čistem imetju. Ta račun o čistem imetju, katerega poddeli so računi o izgubah in dobičkih, se reprezentuje v računu kapitala.

Račun kapitala v dvostavnem knjigovodstvu nam omogočuje, da se moremo vsak čas prepričati o istočasnem stanju gospodarstva, ko moramo v enostavnem knjigovodstvu napraviti v to svrhu inventuro. V poddelih računa kapitala v dvostavnem knjigovodstvu t. j. v računih izgube in dobička, se nam pokaže od časa do časa napredek ali nazadovanje gospodarstva; v enostavnem knjigovodstvu pa moramo napravljati od časa do časa inventuro, primerjati isto z prejšnjo ali začetno inventuro in šele v tej primerjavi in samo v tej primerjavi se nam pokaže napredek ali nazadovanje gospodarstva.

Po različnosti imetja so tudi različne oblike knjigovodstva; nespremenjeno pa ostane vedno eno: aktivno-pasivno; dati-imatei; izgubiti-dobiti.

Knjigovodski sestav, ta ali oni, je labirint najrazličnejših potov, ki se družijo v enem končnem cilju: čisto imetje, njega prirastek ali upadek.

III.

Kakor razločujemo v materialnem gospodarstvu samo dvoje: imeti-dati, izgubiti-dobiti, in kakor napravljamo o naših materialnih dobrih inventure in bilance, tako naj bi vodil mlad človek, ki stopa v boje življenja, v katerih se premnogokrat trguje z značaji in prepričanji, inventuro in bilanco tudi o svojem duševnem gospodarstvu in imetju svojega duha. To imetje je mnogokrat edina last mladega človeka, ki mu more prinašati duševnih in materialnih koristi. Duševne zmožnosti in bogastvo srca so kapital, s katerimi preživlja mnogi intelektualni delavec sebe in svojce. Ta kapital mu more donošati toliko, da živi pošteno sebe in svojce in da ne zmanjšuje tega svojega kapitala,

temveč mu skrbi lahko vedno za nove vire. In koliko je tega kapitala ali neizrabljenega ali slabo inventiranega ali pa krivično tako uporabljene, da donša posamezniku sicer lep materialni dobiček, duševnega računa kapitala naroda ali človeštva pa ne bogati. Tudi narodi imajo svoje glavne knjige z računom svojega duševnega in materialnega kapitala, in če sestavimo te račune narodov lepo sistematično v bilanco, dobimo velik račun stoletnega duševnega in gospodarskega napredka človeštva.

Če bi napravljaj z mladim človekom inventuro o njegovih duševnih dobrinah, bi ne miroval, da ne bi postavil kot prve točke med aktiva: pošteno, plemenito srce, delavne roke, stremljenje za vsem, kar je lepega in dobrega.

V glavni knjigi knjigovodstva našega naroda bi pa pripisal velik račun z velikimi črkami: i z o b r a z b a.

I. Podlesnik.

Hrvatsko pismo.

1. Odavno se ne javih. Prilike bijahu takove. U jednu posao, u drugu slabo zdravlje; a i očekivah, kako će se sve razviti u Hrvatskoj. A ne razvija se baš najbolje. Političke su prilike za sada dosta povoljne; nu ne znam, dokle. Stari su plazavci madjaroni počeli padati. Pravaška misao pobjedjuje. U hrvatski je sabor zagrebački došlo toliko oporbe, koliko niko ni u snu nije slutio. Stupovi Khuenovštine klonuše. Zaman se naprezahu u nekoliko kotara pojedinci. S težkom mukom uza sav službeni aparat dodje u sabor 37 madjarona. Narod ih je svetčano pozdravio: izdajice domovine, razbojnici, krvnici, krivokletnici itd. Neke je narod u Zagrebu na ulici popljuvao. Žalostno, al istinito. A i što će narod učiniti ljudem, koji su izdavali prava njegova, a njega tištili i izsisavali! Oporba je pobiedila, al nije pobiedila narodna volja. Jer hrvatski narod misli i osjeća pravaški. Narod hrvatski ne treba milosti, ne treba mrvica s bogatoga stola tudjinčeva, van traži samo svoje. I da odlučuje narodna volja, hrvatski bi sabor bio posve pravaški. Oporba je u saboru u većini, nu oporba ji razročna: tu su pravaši starčevićanci, tu pravaši resolucijonaši, tu „srbi“ radikalc. Dobro će biti, ako se u glavnih pitanjih slože. Magjaronom će za posve odzvoniti. Samo se ne zna, što će Madjari. Košut je dao zajedničkim činovnikom slobodne ruke, pa je i nehotice pomagao do pobjede hrvatskoj misli. Nu ne smije se zaboravit, da je Košut sin onoga, koj nije mogao Hrvatske naći na karti. Trebalo je, da mu ju ban Jelačić pokaže — mačem. U drugu se opet ne smije zaboravit, da je madjarska koalicija orudje slobodnih zidara, koji imaju prijatelja i pristaša i u Hrvatskoj. S tom su koalicijom ugovarali neki hrvatski oporbenjaci i skrojili t. z. riečku resoluciju, proti kojoj se digošo nemalo svi pravaši. Ta će koalicija gledati, da u Hrvatskoj provodi svoju politiku. A u Hrvatskoj nema stranke, koja bi se načelno

borila proti politici lože. Mnogi su pravaši pri izboru obećali, da će braniti sv. vjeru katoličku, obećali su i pismeno.

2. Narod je tražio to obećanje, a i morao je tražiti. Narod je hrvatski u svojoj jezgri katolički. Hrvatska je bila vazda bedem kršćanstva, prožeta vjerom katoličkom. A evo lanjske godine mameluci u hrvatskom saboru prihvatit će zakon interkonfesionalni i time oteše Hrvatskoj katolički značaj. Proti tomu je zakonu, dok još ne bijaše primljen, prosvjedovao senjski biskup dr. Antun Maurović. Njegova je muževna rječ odjeknula na sve strane Hrvatske. Djakovački se vikar dr. A. Voršak pridružio senjskomu biskupu. Preko 30.000 odrastlih Hrvata predade pismeni prosvjed saboru. A sabor, u kojem bijaše i svećenika i crkvenih dostojanstvenika, primi zakon interkonfesionalni. Digoše svoj glas neki pravaši, a med njimi osobito dr. Mile Starčević, koji je svojo mnuževnošću postidio i svećenike mameluke. Nu sve zaman. Stvar je javljena sv. Stolici. Što će biti, Bog zna. Žalostno je, što je tu žalostnu jabuku Hrvatskoj spremio „katolički“ ban. Sva prilika, da je ovaj zakon samo početak teške kušnje, što će snaći hrvatske katolike. A ipak ima nekih svećenika, koji se perom usudjuju braniti zakon interkonfesionalni i one, koji su ga primili. Narod ne misli tako. Narod zna, da ga jedina vjera katolička može spasiti. Stoga narod traži od svojih zastupnika, da vstanu na obranu vjere. Uz narod je pravaško svećenstvo, koje je baš najviše doprineslo, da je pobiedila oporba. Šteta samo, što je svećenstvo još uvijek nesložno, pociepano.

3. Lani se u kolovozu sastala bila liepa kita svećenika i svjetovnjaka, da se porazgovore o organizaciji. Izmienile su se liepe misli. Praktične su predloge iznesli osobito gg. dr. Krek in dr. Lampe, dragi naši gosti. Odredilo se mnogo, izabran bi i središnji odbor, a evo dosele — ništa. Nit se vidi kakav rad na polju političkom ni na socialnom ni na književnom. Osbiljnu se čovjeku pričinja, kano da su se zagrebačka gospoda htjela našaliti. Ta je šala pokrajini već dodijala. Sa svih se strana dižu tužbe na Zagreb, koji bi imao biti središte svega života hrvatskoga, a kad tamo, razsadište je nesloge. Zagrebčani, vele, s visine gledaju na profanum vulgus iz pokrajine, s nehajem prate gibanje u pokrajini, a sami se medju se glože i trate dane. Takvi se glasi šire i pokrajina se misli organizovati mimo Zagreb, pa i proti Zagrebu. A organizovat se mora. Nije samo Hrvatsku zadesio zakon interkonfesionalni, nije se samo bojati i gorih zakona, već i drugoga zla. Realisti hrvatski, vulgo futučki, šire u narod svaki smet, podkapaju vjeru i ćudoredje. „Obzor“ se usudjuje Bl. Dj. Mariju nazvati kćerkom

Venere, a „Pokret“ Boga i Gospoda Isusa nazivlje potucalom, prefrigancem itd.!

Dok „Novi list“ ruši ugled klera i podkapa uvjete narodnoga obstanka u najširih slojevih, „Savremenik“, književno glasilo hrvatskih naprednjaka donša pornografske proizvode hrvatskih odmetnika. Tako se eto malo po malo truje mladež i narod, truje se u svakom smjeru. A naš Zagreb mirno sve to gleda! S veseljem se čuje glas o organizaciji mladeži. Da što, nije taj glas došao iz Zagreba, van iz -- Beča. Akademsko društvo „Hrvatska“, koje je pokrenulo djačko glasilo „Luč“, upriličuje na Trsatu sastanak mladih trudbenika. Tu će se udarit prvi osnov za jaku sgradu, tu će se sabrati prvi bojovnici velike mlade vojske, koja će se boriti za Boga i za Hrvatsku. Željeti je samo, da trsatski sastanak ne bude kao i zagrebački -- resolucije bez ostvarivanja.

Eto, to vam je u glavnom slika hrvatskih prilika. Kako će se sve to dalje razviti, pratit ću pomno i u sgodno doba javiti.

Dr. B.

Iz književnosti.

22

Fontes historici liturgiae Glagolito - Romanae a XIII. ad XIX. saeculum. Collegit, digessit et indice analitico instruxit Dr. Lucas Jelić professor hist. eccl. et iuris eccl. in seminario theologico centrali Jadrensi. Veglæ MCMVI.

Za našo slovstveno in cerkveno zgodovino zelo važna knjiga. Razmetani in prezirani so ležali stari glagolski fragmenti po raznih knjižnicah in arhivih. Sem in tje se je tudi našlo kratko poročilo v kaki kroniki, sinodalnih zapiskih ali škofovskem vizitacijskem poročilu. A bile so le drobtine, ki so se zanemarjale in mnogo jih je tudi konec vzelo tekom časa.

Borna je bila usoda glagolice v vseh stoletjih in skromni so tudi zgodovinski spomeniki, ki pričajo o njej. A čeprav jih prezirajo tujci, ne bi jih smeli prezirati mi sami. Zato se je lotil prof. Jelić zelo hvalevrednega dela, ko je raztresene ude zbral in nam iz pristnih zgodovinskih virov podal celotno podobo o življenju in razvoju glagolice v preteklih stoletjih. Iz njegovih podatkov posnamemo, da je glagolica bila nekdanj skupno jugoslovansko pismo, da je več ali manj bila razširjena med vsemi jugoslovanskimi katoliškimi narodi in se v 14. in 15. stoletju naselila celo med Čehi in Poljaki. Pojavlja se nam znamenita zgodovinska prikazen, da so zlasti zadnja tri stoletja srednjega veka (13. 14. 15.) bila za glagolico zlata doba razvoja in da je takrat dosegla neko razsežnost, kakor je ni imela niti za časa sv. Cirila in Metoda. In z zadoščenjem smemo katoličani, ozirajoč se na to bogato pismenstvo poudarjati, da je bilo dar katoliške cerkve in njenih papežev.

Naravno je, da zbirke zgodovinskega gradiva niklar nemorejo doseči absolutne popolnosti. Mnogo je še skritih, neizčrpanih zakladov. Tudi slovenski spomeniki še niso vsi objavljeni. Treba bode torej

stopnjema gradivo izpopolnjevati. A želeli bi, da je korektura v bodoče natančnejša in da se odpravijo tiskovne pomote in nekatere druge pomankljivosti, ki delo kaze.

Dr. J. G.

M. V.: Kaj je torej z alkoholom? Ljubljana 1906. Založila „Katol. Bukvarna“. Tisk „Kat. tisk. društva“ v Postojni.

Abstinentje so začeli po vsem Slovenskem neustrašen boj zoper alkoholizem. Mesec za mesecem naznanja njih glasilo „Piščalka“ nove pohode in pojезде, nove navale in naskoke zoper starega sovražnika človeške družbe, ki pa ni še nikdar napravljial toliko zla, kakor prav v naši dobi. Kralj alkohol se obupno brani, vendar vsa znamenja kažejo, da se je mnogim vernim pristašem začelo v srcu majati upanje v zmago. Jako zanimivo je študirati te vernike kralja alkohola. Močno so hudi na abstinate, vendar jim srce upada, ko prebirajo zgodbe alkoholizma, skrivši se jih loteva strah in nekega dne opazite, da je mera na mizi — manjša. Ni še davno, ko je bila pri nas beseda abstinenca tujka, a danes je domačica in, kar je več, danes se pod nje vplivom že mnogokje mnogo manj pije! To je prvi, tiho delujoči vpliv abstinence gibanja. Če bi kdo tudi ne bil prijatelj abstinentov, tega dejstva ne more tajiti in to dejstvo je veselo!

Ker je alkoholno vprašanje brez vsega dvoma globoko zasecajoče vprašanje — odkod sicer toliko navdušenja in ogorčenja, ki ju je vzbudilo protialkoholno gibanje? — zato bi ne smelo biti nikogar, ki se ne bi seznanil ž njim. Indiferentizem v tem oziru bi bil znamenje velike socialne brezbržnosti. S tem nočemo reči, da bo potem vsak abstinent, če je v njem kaj moštva — tak sklep bi segal predaleč — ampak vsak bo vsaj vedel, za kaj gre, in če se zelo ne motimo, vsak bo tudi priznal, da je abstinence gibanje upravičeno, potrebno in hasnivo. Ta ali oni abstinent je sicer lahko sitnež, toda ideja je prava: pivske navade in razvade bo razbila le abstinence.

Niso vsi ljudje dobre volje. A vsem, ki so dobre volje, je napisal znani neznanec M. V. jako stvarno in trezno, a obenem vendar v živo segajočo knjižico: Kaj je torej z alkoholom? Kdor se hoče poučiti o tem — in nikogar bi ne smelo biti, kakor smo že rekli, ki bi tega ne hotel — mu bo ta spis izvrsten rokovod. Vsa vprašanja, ki se tičejo alkoholizma, obravnava stvarno in zmerno brez strasti (le parkrat malo nevoljno zamahne): Vino-strup? — Ogibajmo se pretiravanja! — Razmerje med vinopivci in vodopivci. — Kaj bomo pa pili? — Beseda nasprotnikom

abstinence. — Pomisleki in ugovori. — „Kam bodo pa vinogradniki šli z vinom?“ — „Vlada naj pomaga!“ — Vsi na krov! — Osrednja teza, ki jo brani knjižica, je res da: „omejiti pijančevanje brez abstinence je utopija“, vendar ne terja abstinence vselej in od vseh. Terja najprej resnega premiselka, vse drugo pride potem. Terja, da bi vsi razmišljali besede gorečega apologeta Weissa: „Alkoholno vprašanje je eno najresnejših, najstrašnejših vprašanj sedanosti, apel na vse, ki imajo zmisel in srce za potrebe časa . . . Tako globokoresno vprašanje se obravnava samo z globoko resnobo, s sočutjem onega, ki je dejal: Ljudstvo se mi smili. Tako strašno zlo se ne ozdravlja s tem, da se tisti, ki bi radi pomagali, smeše. Ne, norci in idiotje, mračnjaki in heretiki niso oni, ki žele narod oteti iz žrela njegovega najhujšega sovražnika. Kdor se še danes bori s tako zarjavelim orožjem zoper kako morebitno pretiravanje v tem gibanju, ima večjo odgovornost in večjo krivdo nad to ljudsko nesrečo kakor gališki jud, ki strast krščanskega ljudstva porablja v svoj dobiček . . . Vsaj zasmeh in apatija naj bi nehala enkrat za vselej!“ Na koncu lepe knjižice je govor „Alkohol in človekovo zdravje“, ki ga je imel med. dr. Ant. Brecej na ustanovnem shodu „Družbe treznosti“ 26. okt. 1903. Ta govor pojasnjuje z medicinskega stališča, kako vpliva alkohol na človekovo zdravje. Govornik je govoril, kakor sam pravi, „stvarno in prosto o ti pereči in žal še preporni zadevi“. Govoru je dodana slika, kako oškoduje alkohol razne telesne organe. Tudi sicer je v knjižici nekaj podob, zlasti znamenitejših apostolov abstinence. Bodi knjižica prav toplo priporočena vsem, ki je zanje pisana, namreč „vsem, ki so dobre volje“!

A. U.

Dědictvi sv. Prokopa. Pod imenom sv. Prokopa, ustanovnika sazavskega samostana († l. 1053; svetnikom prištet 1204), so ustanovili češki duhovniki l. 1860 bogoslovsko literarno društvo. Bilo je meseca septembra tistega leta, ko so se k letnemu shodu sešla v Pragi razna katoliška društva. Ob ti priliki sproži višegrajski kanonik Karol Vinařický potrebo bogoslovskega češkega slovstva, češ da duhovniki vzgojeni v nemških šolah in latinskih bogoslovnicih še za praktično pastirsko delovanje potrebujejo čeških bogoslovskih knjig. Predlaga, naj se ustanovi društvo v ta namen, ki naj nosi ime svetega opata. Z imenom sv. Prokopa je združen spomin na sazavski samostan, na slovansko bogoslužje in na slovansko cerkveno slovstvo, ki se je v njem gojilo. Saj je znano, da so remski evangeliij pripisovali sv. Prokopu.

Češko duhovništvo je bilo takrat glavni steber vsega narodnega delovanja. Matica češka je imela l. 1860 med 4697 člani 1215 duhovnikov. Tudi Prokopova dedščina je našla kmalu dovolj podpornikov. Dne 22. jun. 1861 je pravila potrdila svetna oblast in dne 23. avg. se je že izvolil odbor. Prvi predsednik je bil Vinařický, blagajnik pa vodja praške bogoslovnice dr. Terš. Vsak član je plačal po 40 K enkrat za vselej. Dobilo se je tudi več dobrotnikov in podpornikov, ki so žrtvovali lepe svote in l. 1863 je že zagledal beli dan prvi književni dar mladega društva izpod peresa duhovitega brnskega profesorja Fr. Sušila: Evangelium sv. Matouše. Přeloženo a obšírně vyloženo. Komentari za ves novi zakon so tako pomalem izpolnili znatno vrzel češkega slovstva. Izmed drugih knjig omenjamo: *a)* patristiška dela – apostolski očetje, Justin, Irenej Proti krivoverstvom, Tertulian Apologetikum, Makarij Egipčan Petdeset homilij, Izbrani spisi Krizostoma; *b)* šolske bogoslovske knjige – Pastirstvo (dr. Skoćdopole), Starověda biblická (Arheologija Dr. Mlčoch), Moralka (Dr. Starek), Antropologija kat. (Dr. Lenz), Pedagogika (prof. Šauer), Všeobecný církevní dějepis (Cerkvena zgodovina Dr. Kryštůfek, trije deli v štirih zvezkih), *c)* duhovniške potrebne podrobne teološke razprave – Zpovědnice (Dr. Pecháček), Rukověť pro spovědníky (Dr. Smolík), Katechismus sněmu Tridentského, Výklad žalmů (Razlaga psalmov Dr. Sedláček), O mši svaté (Dr. Kupka), *č)* umetnostna zgodovina – Klášter bl. Anežky v Praze (V. Tomek in J. Mocker), Chramový poklad u sv. Víta v Praze (Cerkveni zaklad sv. Víta, Dr. Podlaha in E. Šittler), Dějiny posvatného zpěvu staročeského (Zgodovina staročeske cerkvene pesmi, K. Konrad); *d)* zgodovinske monografije – Poselkyně starých příběhův českých (Potovka o starih čeških zgodbah, Beckovský in Dr. Rezek), Martin Medek arcibiskup pražský (Dr. Borový), Arnošt hrabě Harrach, kardinal (Dr. Krásl), Antonin Brus z Mohelnice (Dr. Borový), Svatý Prokop (Dr. Krasl), Sv. Vojtěch (Dr. Krasl in prof. Ježek), Učení mistra Jana Husi (Dr. Lenz); *e)* filozofija – Rozbor filosofie sv. Tomáše Akv. (Dr. Hlavatý), O bytí a bytnosti (Votka in Vojaček), Logika formálná, Psychologie (Dr. Kadeřávek).

Društvu načeluje sedaj prošt Dr. Krásl, blagajnik je vodja praške bogoslovnice J. Řihanek. Knjige ima v zalogi knjigožrtec B. Stýblo v Pragi II. Slovenci se dozdaž za to uspešno delujoče bogoslovsko literarno društvo niso kaj menili. Edini redni član je podpisani poročevavec. Ob kratkem naj omenim še tri zadnje izdane knjige:

1. Prof. Dr. J. Sýkova, Úvod do pisma sv. nového zákona. V Praze 1904. I. del. Na 471 straneh obilo gradiya. Prvi del obravnava

samo splošni uvod. Najbolj pičla in pomanjkljiva je razlaga inspiracije, najboljša je razprava o kodeksih in prevodih, zlasti o čeških in poljskih. Pridejane so štiri priloge, odtiski iz aleksandrijskega, vatikanskega, Bezovega in sinajskega kodeksa. Stane 7 kron.

2. Prof. dr. Evg. Ka de ř á v e k, *Morálka filosofická*. V Praze 1906. Str. 367; stane 6 kron. To, letos izišlo delo, nadaljuje Ka de ř á v kove filofske knjige. Naslanja se zlasti na Cathreinovo *Moralphilosophie*, v nekaterih oddelkih (n. pr. o merilu npravne dobrine str. 29 nasl.), celo dobesečno. Pogrešamo razprave o etiškem bitju in o modernih etiških družbah. Knjigo diči lepa in jasna beseda. Vsak izobraženec jo bo s pridom bral. Zelo rabna je za šolo. Tako je tudi brez dvojbe nastala, ker marsikje, zlasti v zgodovinskih pregledih vidno prepušča učitelju, da jo po potrebi dopolni. Želeli bi pa, da bi bilo navedene več literature, vsaj moderne, in da bi se opozarjalo pri posameznih tvarinah na dotična mesta sv. Tomaža.

3. Prof. Dr. Kry št ů f e k, *Protestantství v Čechách až do bitvy Bělohorské (1517 – 1620)* V Praze 1906. Stane 7 K 50 viň. To delo je namenjeno za letos, prejšnje za vlani. Kry št ů f kove spise označuje neka ljubezniva lagodnost, združena z odkrito objektivnostjo. Bero se silno lahko; vendar pa ni nobene besede preveč. Ko bi imel izreči kako sodbo o kaki osebi ali celi dobi, citira in prepušča na podlagi dejstev, naj sodi bravec sam. Doba, ki jo opisuje v tej knjigi, je za češkega cerkvenega zgodovinarja neizmerne važnosti. Protestantska tendenčnost je navalila tu nebrojno predsodkov, zlasti je razkričala, da je belogorska bitka za dolgo uničila češki narod in ga izročila germanizaciji. Kry št ů f e k jasno dokazuje, da to ni res. Germanizacija se je na Češkem pričela šele za Marije Terezije in Jožefa II. Ko bi se bila belogorska bitka končala drugače, bi bilo protestanstvo in ž njim germanstvo razjedlo Čehe. Odtrgani od habsburške monarhije, bi se bili utapljali in končno utopili v nemškem morju.

Dr. Krek.

Dr. G. Esser: Naturwissenschaft und Weltanschauung. Köln,
Erste Vereinschrift der Görres G. für 1905. 8° 89 S.

S ponosom se je oziralo prirodoslovje ob zatonu preteklega stoletja na svojo zmagoslavno pot. Koliko novih tehničnih pridobitev, koliko novih zakonov! Zakon ohranitve energije, descendenčna teorija, to so deca 19. stoletja. Še več! 19. vek je dovršil največje delo človeštva, ki se mu mora umakniti, pravijo, tudi krščanstvo, njegovo delo je: pri-

rodoslovno svetovno naziranje. — Toda navzlic vsemu temu slavju je izdihnilo tudi priroduoslovje 19. veka z besedami umirajočega Laplaca: „Ce que nous connaissons, c'est peu de chose, ce que nous ignorons, c'est immense.“

Po katerih potih je hodilo priroduoslovje 19. stoletja? Rodilo se je v nasprotju s konstruktivnim, prirodnim modroslovjem Schellinga in Hegela. To modroslovje si je s svojo brezmišelnostjo spekulacijo odtujilo vse duhove ob začetku preteklega stoletja. To dejstvo nam razjasni, zakaj sta si modroslovje in priroduoslovje postala tako huda nasprotnika. Smelo in samozavestno stopa priroduoslovje po prvi zmagi na pozorišče. „Navod“ in izkustvo mu odpirata tajnost za tajnostjo; priroduoslovci že govorijo o „priroduoslovnem veku“. En zakon za drugim, ena pridobitev za drugo spodbuja duhove. Vse zakone, ki vladajo nižjo, stvarno prirodu, so utemeljili po strogo matematični metodi. Toda to še ne zadostuje. V čutno in stvarno zakopani duh noče več poznati nič drugega ko stvar in njene zakone. Priroduoslovje je prijadralo v skrajni materializem. Celi svet, njega zgodovina in kultura — gibajoča se stvar. Še eno nalogo mora rešiti: izključiti iz znanosti „teologijo.“ To nalogo si je zastavil darvinizem. „Tvar in razvoj“ — drugega vzroka ne potrebujemo, je klical skrajni naturalizem preteklega veka. Krasna pridobitev! Človeški duh si je hotel podvreči prirodu, pa se je sam potopil v njej.

Toda kratek je bil sen tega Aleksandra Velikega, ki je sanjal o kraljestvu brez mej. »Kje je blisk, ki bi razdejal ta babilonski stolp?« je klical popred du Bois-Reymond. In sedaj? »Vsa ta znanost ne zadovolji čuta vzročnosti.« Odkod stvar? Odkod gibanje? Odkod smotrenost? Vse povsod same uganke. Ignoramus et ignorabimus! To je zadnji odgovor priroduoslovja na najvažnejša vprašanja. Z ene strani doni: »ignoramus,« z druge pa: »laboremus!« Toda zakaj? Ako je vse samo nujni razvoj stvari, nima življenje etične vrednosti; človek je člen nujnega razvoja: strahovita etična obupanost. In priroduoslovna eshatologija: vse življenje in teženje, pravica in krivica, ljubezen in tlačenje, heroizem in zločin, vse, vse pade v isti grob. Ignoramus . . . strašno priznanje priroduoslovnega svetovnega naziranja. Kako se je mogel človek okleniti tega naziranja? Kje je izhod? Na to dvojno vprašanje je odgovoril du Bois-Reymond: »Samo en izhod je — supranaturalizem.« Dragocena izjava! Toda dostavek: »kjer se prične supranaturalizem, tam preneha znanost,« velja samo za tiste, ki so si vklenili duha v priroduoslovje kot edino znanost. Kmalu se je pokazalo, da hladni »ignoramus« ne more zadovoljiti človeškega duha. Zopet so se duhovi začeli približevati mo-

droslovju. E. v. Hartmann je označil našo dobo: „Svet se je naveličal brezplodnega agnosticizma. Poraja se težnja po metafiziki, toda svet se je še ne upa oprijeti z odločno roko. Prirodoslovje se zopet približuje modroslovju; tuptatam sili zopet na dan brezplodna spekulacija (Haeckel, Paulsen). Prirodoslovci zapuščajo enostranski empirizem; splošno se čuti potreba poglobiti probleme s pomočjo modroslovja.

To so poti, po katerih je hodilo prirodoslovje 19. veka. S silo se je iztrgalo iz naročja skrajnji spekulaciji; zabredlo je v skrajni naturalizem in monizem; končalo je z obupnim „ignoramus“; zopet se dviga pod okriljem modroslovja.

Poglejmo še posebne uganke današnjega prirodoslovja. Morda te utemeljujejo prirodoslovno svetovno naziranje. Prva in temeljna uganke vsega bivanja je tvar. Ni nam znano njeno bistvo. Sledi iz tega monizem? Ne: ker znamo, da je tvar nedoločna (indiferentna), nenujna (kontingentna) – torej ni večna, ni vzrok drugih bitij. Tvar ne dokazuje monizma. S tvarjo je vedno združena sila. Odkod, zakaj, kdo jo je priklenil k stvari? Je-li morda samo personifikacija? Tedaj je vsa znanost samo personifikacija. – Odkod gibanje? Prvi grški veleum je iz gibanja zaključil na negibajoče se bitje – Boga. Temu zaključku se ne more ogniti nobeden misleči um. Po zakonu kinetične energije se vedno bolj zmanjšuje kinetična energija; bliža se konec vsemu gibanju; torej je imelo tudi začetek. Gibanje ni večno. Kdo je vdihnil gibanju gotovo smer? Slučaj je današnje prirodoslovje izbrisalo iz svojega besednjaka. Odkod ta čudovita smotrenost? Edini um jo spoznava; um je moral dati zakone gibanju. Prirodoslovno svetovno naziranje ni monizem, ampak teizem.

Še bolj utrjuje ta zaključek pogled na današnje nazore o življenju. 19. stoletje si je stavilo nalogo podati mehansko razlago življenja. „In rezultat vsega raziskavanja,“ pravi Schneider, „je velik fiasko.“ Postanek življenja in vrst je uganke kot je bila. Samo nekaj je gotovo: „mehanska razlaga življenja je nemogoča.“ Mehanizem sedanosti nas vodi v vitalizem bodočnosti. Brez nadnaravnega uma ni mogoče razložiti organske prirode, to je zaključek današnje biologije. So-li morda odstranili teleologijo? Ravno nasprotno. Vsi znanstveniki priznavajo danes, da je selekcija brez notranjih, smotreno delujočih nagonov princip brez vsake znanstvene veljave. Kako je pa rešilo novejšo modroslovje morda največjo uganke: svest in samozavest. Človek, njegov duh, naj bi bil proizvod stvari! Proti tej trditvi vstajajo danes skoraj vsi znanstveniki; med fizičnimi in duševnimi pojavi je nepremostljiv prepad. Iz gibanja

in delovanja stanic se ne da razložiti svest. Odkod dualizem duha in stvari; odkod logični in etični zakoni? Monizem ne da na ta vprašanja povoljnega odgovora.

Angleški pisatelj Macaulay pravi duhovito: »Podlaga naravne teologije ostane vedno ista. Temelji znanosti ostanejo isti; ne izpreminjajo se temelji, na katerih sloni spoznanje Boga. Vsak napredek v prirodoslovju potrjuje to resnico. Novejše prirodoslovje je hotelo dokazati nasprotno; in vendar je nazadnje potrdilo besede sv. Avguščina: »Interrogatio creaturarum, profunda est consideratio ipsarum; responsio earum, attestatio earum de Deo, quoniam omnia clamant: Deus nos fecit.«

To je kratka vsebina te zelo zanimive knjižice, ki nam kratko, a nepobitno dokazuje, da je prirodoslovna znanost vedno bila in je: apologija krščanstva.

Prešeren.

Dr. Šarić: Fabioline sestre. Sarajevo. Naklada kaptola vrhbosanskega. Cena vezani knjigi K 3.

Naši dobi nedostaje samozataje in samoodpovedi. Pomehkužena, požensčena je. To je odtod, ker se je naša doba odtujila krščanstvu. O krščanstvu misli moderni človek, da je religija slabotnežev, in vendar priča svetovna zgodovina, da je krščanstvo religija moči, religija heroizma. Koliko tihega heroizma živi v dušah krščanskih sester, žrtvujočih se po bolnicah, hiralnicah in sirotišnicah! Ta tihi heroizem ne zbuja mnogo pozornosti in vendar ni dosti manjši od mučeniškega heroizma. A krščanstvo je tudi religija mučeniškega heroizma. Nedosežno lepe so podobe krščanskih junakinj, ki vstajajo v dobah preganjanja. Ob teh podobah naj bi se razplamtel tudi v naši slabotni dobi plamen heroizma, božanski ogenj žrtvujoče se ljubezni! Take podobe iz starokrščanske dobe nam kaže roman »Fabiola«, nesmrtno delo kardinala Wisemana, »Kalista« velikega anglikanskega konvertita, kardinala Newmana, »Valerija« msgr. de Waala, take podobe tudi francoski roman »Fabioline sestre«, ki ga je za Hrvate priredil sarajevski kanonik, neumorno za prosveto hrvatskega naroda delujoči urednik »Vrhbosne«, dr. Ivan Šarić.

Roman je mučeniška povest kartaške junakinje Vivije Perpetue in njenih družic. Je pa obenem živa slika tedanje dobe. Zlasti sta v povesti zanimivi tudi podobi velikana tedanjih dni, mračnega Tertulijana in njegovega ljubimca ter vernega ljubitelja mladeniškega Ciprijana. Prvi je bil pozneje hereziarh, drugi mučenec Kristusov.

Delo tudi Slovencem priporočamo.

A. U.

M. Ražun: V boj za slovensko šolo. Založba pisateljeva. Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu 1904.

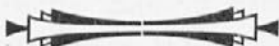
M. Ražun: Bodoča narodna in gospodinjna šola v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem. Založil pisatelj. Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu 1905.

Šola je torišče, kjer se bode odločilo, ali ostane človeška družba še katoliška ali pa se bode povrnila nazaj v poganstvo. Teh besedi Leona XIII. spominja vrlji župnik Ražun, govoreč o pomenu šole. Pomembna pa ni šola le za vero, marveč za vso vzgojo, za vso izobrazbo in zlasti tudi za narodno bitje in žitje. Na Koroškem je po slovenskih krajih šola utrakvistična in župnik Ražun dokazuje, da je prvi namen te šole: ponemčiti Slovence, a da je škodljiva tudi v vsakem drugem oziru, ker ne more dati ne potrebnega pouka, ne prave izobrazbe. Prepričevalno kaže pogubni vpliv koroških šol in terja z verskega, narodnega in pedagoškega stališča za Slovence slovenske šole.

V drugi knjižici dokazuje, kako potrebna je narodna šola za Št. Jakob v Rožu in okolico, kako bi bila taka šola, združena z gospodinjno šolo, največjega pomena za vse koroške Slovence in celemu slovenskemu narodu, ker bi vzgojila poštenih krščansko mislečih in narodno zavednih deklet, žen in mater.

Želimo, da bi se te dve knjižici gorečega rodoljuba vse bolj razširili in da bi zlasti našel odmeva njegov klic: *Rojaki, pomagajte zgraditi narodno gospodinjno šolo v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem!* (Nabranih je že 15.000 K, stavba je zagotovljena, nepokritih pa je še 25.000 K. Darove sprejema Matej Ražun, župnik, pošta: Št. Jakob v Rožu. Koroško).

Dr. A. B. Jeglič: Je li potrebit Bog-Stvaritelj? Preveo i izdao Zbor bogoslovne mladeži u Zadru. Zadar 1906. Brzot. „Katoličke hrvatske tiskarne“. To je apologetična knjižica ljubljanskega škofa, o kateri smo že govorili. Ker so razmere med Hrvati zelo podobne našim, je prevedel zbor bogoslovne mladeži v Zadru lepo knjižico na hrvatski jezik.

To in ono.

„Il Santo“. – Fogazzarov „Il Santo“, ki smo o njem v zadnjem zvezku prinesli obširnejše poročilo, je že na indeksu (po odloku sv. zbora indeksa z dne 5. aprila 1906). V tehnično-umetniškem oziru je sicer to delo po sodbi veščakov dosti mojstrsko, (dasi ne dosega prejšnjih del „Piccolo mondo antico“ in „Piccolo mondo moderno“), toda tendanca in ideje zaslužijo obsodbo. Fogazzaro nikdar ni imel jasnih filozofičnih pojmov. Zlasti sanjari že leta in leta o neki megljeni religiozni evoluciji; posamezni odstavki v njegovih delih zvene kar panteistično. Poleg tega pa govori v zadnjem delu gotovo krivično o rimski kuriji. Ker je vsa knjiga prepojena z nekakim pobožnim sentimentalnim misticizmom, bi utegnil biti nje vpliv le tem pogubnejši. Zato jo je Rim, pravijo da po iniciativi Pija X. samega, prepovedal. Fogazzaro je pokazal o tej priliki, da je le v dobri veri branil hipermoderne nazore. Kot veren katoličan sem pisal delo, tako je odgovoril, kot veren katoličan se podvržem. Takoj prvi hip, pravi v pismu markiju Crispolitiju, sem sklenil, da bom pokoren rimskemu odloku, kakor sem dolžan kot katoličan. So sicer nekatere pogodbe že od prej, ki jih sedaj ne morem pretrgati, toda poslej ne bom dovolil ne novih natiskov, ne prevodov.“ „Hochland“ je prinašal letos v nemškem prevodu Fogazzarovega „Svetnika“, a po obsodbi je delo ustavil. Fra Frustino (pseudonim) je objavil satirično delo

„Izkušnje naše dobe“ (Le tentazioni del secolo, Genova 1906.), ki v njem krvavo biča tudi Fogazzarovega „Svetnika“.

Posledice ločitve Cerkev in države v Braziliji. – Načeloma Cerkev ne more privoliti v ločitev. S tem bi priznala, kakor je izjavil Pij X., socialnoverski indiferentizem in tako zatajila svoje zvanje. Če pa se kaka država dejansko postavi na stališče indiferentizma, tedaj mora Cerkev odločno zahtevati resnično svobodo tudi zase, kakor jo jamčijo države vsem, in na podlagi te svobode mora potem delovati in uveljavljati načela krščanske religije. In izkušnja uči, da tudi v takih razmerah moč krščanskih načel ni zatrta. Časih se začne religiozno življenje celo bujnejše razvijati, kakor se je prej, ko je morda država le preveč izrabljala svoje malo idealno „prijateljstvo“ do Cerkev. V „*Stimmen aus Maria Laach*“ (1906. 5. zv.) je priobčil jezuit P. C. Schlitz zanimiv članek o posledicah ločitve Cerkev in države v Braziliji. V Braziliji se je izvršila ločitev leta 1890, in Schlitz, ki je deloval že prej tam sedem let kot duhovnik, deluje že 15 let tudi pod novim režimom, tako da mu je možno stvarno in nepristransko presoditi položaj. Kaj je Cerkev izgubila? Izgubila je najprej privileg, da je bila oficijelna religija v velikanski državi, ki je malone toliko kakor cela Evropa. Gotovo ni bila ta predpravica brez vrednosti. Vendar pa poudarja

P. Schlitz, da to častno stališče Cerkev dejansko ni bilo brez temnih posledic. Cesar je imel pravico imenovati vse škofje in oddajati vse beneficije. Cearsarki »placet« je bil v veljavi za raznovrstne stvari. Cela vrsta odlokov in odredb je ovirala svobodno delovanje škofov in duhovščine. Državni patronat se je le prerad izpremetal v absolutizem. »Cerkev v Braziliji je sužnja«, tako je pisal neustrašeni državnik Mendes de Almeida. Drugo, kar je izgubila Cerkev v Braziliji po ločitvi, so bile državne podpore. Prvzaprav je država dajala le malo podpore kot namestek za odpravljeno biro. Glavni dohodki duhovščine so bili štolnina. V Braziliji ni bilo verskega zaklada, ker si država nikdar ni bila prisvojila cerkvenega imetja. Po ločitvi so torej odpadli ti neznatni dohodki. Tretje, kar je odpadlo, pa je pomoč svetne oblasti. Tudi pomoč svetne oblasti, pravi Schlitzer, ni brez pomena; ljudje so pač nagnjeni k hudemu in zato je neka vnanja sila časih prava potreba. . . . Vendar pa pravi dalje naš poročevavec, svetna nasilna sredstva nič kaj ne ugajajo našim dandanašnjim nazorom in so bila zlasti pri svobodoljubnih Brazilijancih zelo nepopularna. Poleg tega pa je rabila država svojo »roko« rajši zoper Cerkev kakor pa zanjo.

Kaj pa je pridobila Cerkev po ločitvi? Država je pustila Cerkvi vse imetje, cerkve, župnišča, zemljišča, vse cerkvi darovane hiše, polja, gozde, vse imetje cerkvenih bratovščin, imetje redov. Država je zajamčila Cerkvi svobodo: svobodno papež imenuje škofe, ustanavlja škofije, sklicuje cerkvene zборе in sinode; svobodno škofje občujejo s papežem, svobodno vladajo škofije, ustanavljajo semenišča, ustanavljajo in nastavljajo župnije; svobodno duhovščina izvršuje svoje posle; svobodni so redovi, svobodne kongregacije, nihče

nima pravice mešati se v njih stvari. Kakor vsi drugi državljani, tako imajo tudi duhovniki vse državljanske in politične pravice, aktivno in pasivno volilno pravico in dostop do vseh državnih dostojanstev. Država je sama brez vere, a neveri sovražna. Katoliška Cerkev si je pridobila od l. 1890 večji ugled, negoli ga je imela poprej. Prej so bili škofje »klerikalno oblečeni državni uradniki«, sedaj so zastopniki svobodne oblasti. Zbudilo se je med katoličani novo veselje za živahno delo. Prej ni bilo prave energije in iniciative, da, vladala je neka brezbriznost in vnemarnost, neki suženjski duh, vzgojen v stoletni državni tlaki, sedaj je čuvstvo svobode razgibalo speče sile. Začelo se je na vseh poljih novo življenje; katoličani so se začeli organizirati; razvilo se je katoliško časopisje; velik dnevnik, ki je nasprotnikom kos, *União*, je začel svoje delo res šele 1. januarja 1905. Ni ves ta razvoj posledica ločitve, neki prepoved se je bil pokazal že prej, vendar velik delež, pravi P. Schlitz, pristoji prav ločitvi. Neka slaba posledica je pač še ta, da je uvedla republika tudi civilni zakon. Katoličanom je svobodno, da se prej ali potlej poroče tudi v cerkvi. Tako je izgubil zakon v javnosti cerkveni značaj, kar se je pokazalo kmalu tudi v tem, da so posamezni začeli opuščati cerkveno poroko, počasi pa tudi službo božjo in naposled krst otrok, ker se vse to ni zdelo več tako potrebno. Toda P. Schlitz opozarja na to, da je bilo ljudstvo že prej versko zelo zanemarjeno, zadnji čas pa, ko je začela duhovščina z novim veseljem in novo vnuemo delovati, da se oživlja tudi zopet versko življenje in vrača religiozno mišljenje. Seveda, da se je vse tako srečno izvršilo in ne tako kakor na Francoskem, za to gre hvala tudi dobri čudi Brazilijanca. Brazilijanec, tudi minister ali predsednik, pravi

P. Schlitz, je po svoji čudi prijazen, priljuden, velikodušen, nasproten vsakemu nasilju in ko gre za svobodo, pošten entuziast in resničen liberalec. „Mladi možje, ki so prevrgli cesarski prestol, so bili odkritosrčni značaji, ki so hoteli izvojevati polno svobodo ne le zase, ampak za vse.“ Dasi po prepričanju pozitivisti, so se vedli velikodušno in viteško tudi nasproti Cerkvi ter zamčili tudi njej v ustavi pravo svobodo.

Cerkev se v Braziliji ne opira več na prestol in na vlado, a opira se na ljudstvo. „In ljudstvo se navdušeno zbira okrog nje, da brani nje in svoje pravice. Zvestoba in vdanost ljudstva pa je boljša obramba kakor vetrnata naklonjenost prestolov!“

Če kdo vse to mirno presodi ter primerja položaj, kakor je bil prej in kakršen je sedaj, se zdi ločitev res „manjše zlo“. Dà, pravi P. Schlitzer, škofje so se je razveselili, kakor da je odpravila suženjstvo, ki je stoletja tlačilo otroke Cerkve, škofo in ljudstvo. Suženjstvo Cerkve v prejšnji odvisnosti od države je bilo večje zlo. Treba je le, da ljudstvo ne zabi svojih dolžnosti, temveč da uveljavlja pravice Cerkve na podlagi svobodomiselnih ustave.

Umetnost in vera — Mladi italijanski menih in nadarjeni slikar Paolo Mussini je napisal pisatelju barnabitu Ghignoni dve odprti pismi o potrebni reformi cerkvene umetnosti. Nazori, ki jih razvija, niso vsi pravi (Paolo Mussini je bil prej svetnjak in šele pred par leti ga je nesrečna ljubezen privedla v samostansko celico), vendar se nam bistvena težnja ne zdi neopravičena. Denimo sem najprej posamezne odlomke iz teh pisem! (Ponatisnjeni in v reformno-katoliškem zmislu izrabljeni so v „Das XX. Jahrhundert“ 1906 Nr. 6. 15.). „Dovolite mi, gosp. profesor —

tako piše Mussini patru Ghignoni — da se Vam pridružim v častnem boju za lepoto umetnosti in pristnost vere. V zadnjem spisu namigujete, da bo sveta stolica najbrže posegla tudi v nekatere pobožnostne, malone praznoverske praktike, ki so v veliko kvar dostojnemu bogočastju, v sramoto umetnosti in v pohujšanje mnogim... Dà, naj bi izdala sveta stolica nov „Motu proprio“ tudi za cerkveno umetnost, kakor ga je izdala za cerkveno glasbo, odlök, ki naj bi preprečil tako profanacijo in uredil razmerje upodablajočih umetnosti do bogočastja. Jaz si nikakor ne želim, da bi se polotila cerkvene umetnosti mrtvičnost kakor v pravoslavni cerkvi — Bog ne daj! —; kakor vsak socialni pojav, tako mora tudi cerkvena umetnost živeti s časi. Toda treba je preprečiti, da umetnost ne posirovi.“ Potem navaja Mussini razne zglede neokusa v cerkveni umetnosti, razne kričeče kipe, barvotiske, neumetniške obleke za praškega Jezusčka in madone, živobarvne sohe za patrone raznih bratovščin... Navaja tudi, kako so tuintam po krasnih stolnicah klasične slike zagrnjene, da jih je mogoče videti le za denar, a izpostavljajo se javno umetniški nestvori. Zdi se mu, da se nekaterih loteva neko praznoverje. „Nekdaj mi je kazal redovni brat lesen križ s Križanim, ki se z enim licem smehlja, a je od druge strani kakor mrtev. Pravil mi je, da je ta križ silno čudežen. Jaz sem mu odgovoril, da se mi zdi čudno le to, kako da mu je ljubši taka karikatura kakor pa Kristus v zakramentu. In videl sem mu v očeh paničen strah. Pričakoval je, da me bo izpremenila razžaljena podoba v pepel, kakor se bere v starih legendah... Drugi pot me je dober župnik z dežele prosil sveta, ko je nameraval napraviti za cerkev nekaj novih stvari, seveda brez vsake estetike. Dejal sem mu, naj

odpravi rajši tisto grdo podobo sv. Antona in naj napravi z nabranim denarjem novo, zares lepo in umetniško. Dobri mož mi je odgovoril, da bi ga ljudje pretepli . . . Ikonoklasti so se nekdanj borili zoper svete podobe, ker so se v svojem judovskem pietizmu bali, da se ne bi povrnilo krščanstvo h poganskemu kultu lepote. Dandanes bi bili lahko zadovoljni, takega boja proti lepotnemu idealu krščanske umetnosti še nikdar ni bilo! . . . Kriva je tega nevednost, oportunitizem in nedostajanje vsakega okusa!" Dalje omenja Mussini nekaterih po njegovem mnenju le bolj legendarnih dogodkov (n. pr. zgodovine loretske lišice) ter se čudi, da se ljudje krčevito drže teh reči, a obenem nimajo nobenega zmisla za resnično umetnost, ki je ozarila te kraje in dogodke. V Loreti je v kupoli mojstrsko delo Cesara Maccari, bogata je kapela Nemcev, poslikana od Seitz, aristokratsko je odličil Lamer kapelo za Francoze, lepe so druge kapele, ki so jih slikali mojstri, Melozzo da Forli, Piero della Franzesca, Benečan Domenico in dr. do nesrečnega Modesta Faustini, ki je z zlato naivnostjo povečeval življenje sv. Jožefa in za tem umrl kot mučenec izkvarjenega okusa, ki v svoji omejenosti zasmehuje njegovo delo . . . Seveda, pravi v drugem pismu, mnogi oporekajo, da ljudstvo nima še take potrebe. Toda ali ne govore prav tako tudi z ozirom na cerkveno glasbo? Čas je, da bi se že začel odločen boj zoper to pogrdo na svetih krajih!

Obžalovati je, da se je spustil Paolo Mussini v religiozno vprašanje, v katero se še ni dosti vglobil, kakor kažejo njegove opombe, a sicer je njegov klic po reformi cerkvene umetnosti upravičen. Vsakega, ki potuje po Italiji ter ogleduje veličastne stolnice, kar v oči zbode razlika, ki je med umotvori klasične dobe in pa med tvorbami no-

vejšega časa, zlasti raznimi predmeti ljudske pobožnosti. To res odbija izobražence. Danski pesnik, konvertit Jørgensen pripoveduje v svoji prelepi knjigi „Das Reisebuch“, kako se je spotikal kot protestant, ko je videl po Umbriji razne živopisane barvotiske (zlasti podobe Srca Jezusovega in Marijinega). Zdelo se mu je, da je moderni katolicizem izgubil zmisel za lepo umetnost, in zbuljali so se mu raditega pomisleki tudi zoper katoliško vero samo. Umetnost mora biti v službi religije, in lepa ter čista krščanska religija imej tudi lepo in čisto umetnost! Kako je mogla Umbrija pozabiti nesmrtna dela Cimabua in Giotta in se zavzeti za take strašne barvotiske? No, če smo pravični, moramo priznati, da se tudi v tem oziru obrača že na bolje. Katoliška inteligenca se prizadeva, da se oblaži zopet umetniški čut in dvigne umetniški nivo. Tudi po Italiji so se začeli gibati. „Kirchenzeitung“ je poročala te dni, da se je osnovala v Rimu posebna komisija, ki je bodi skrb zlasti cerkvene umetnosti. Izkušali bodo tudi uvesti pouk o cerkveni umetnosti po zavodih in semeniščih. Po Nemčiji in Avstriji pa društva za cerkveno umetnost že itak dalj časa pridno delujejo v tej smeri. Društvo ljubljanske škofije pazno zasleduje vse, kar se novega naredi po cerkvah, in zahteva za vse poprej natančnih načrtov. Tudi se daje v semenišču pouk o cerkveni umetnosti. Tako je upati, da se počasi zopet oživi nežen umetniški čut ter obenem zanese tudi med ljudstvo doumevanje za pravo lepoto. Med priporočanimi resolucijami za III. slovenski katoliški shod je – kar je vse hvale vredno – tudi naslednja: „Z besedo in zgledom naj se glede na slike po stanovanjih, podobice in javna znamenja goji umetniško čustvo in izkušajo odstraniti nečedni mazaški proizvodi.“

Religiozni duh v ruski cerkvi. — Vrhbosna (1906. br. 9. i 10.) je priobčila jako zanimiv dopis o ruski cerkvi. Na zapadu, tako piše žena pravoslavnega duhovnika iz osrednje Rusije, je mnenje o Rusih v verskem oziru optimistično. V Rusiji je malo simpatij za rimsko Cerkev, a tudi ni vdanosti do svoje narodne cerkve. Inteligenci mrzi cerkev, indiferentizem prevzema vse, tudi preprosto ljudstvo. Del inteligence, ki misli, se vdaja protestantizmu, nietzschejizmu, tolstojizmu, drugi, bolj čustvoviti, se tragično ubijajo, večina pa živi brez razmišljanja, je, pije in spi. Duhovščina v tem ne dela izjeme . . . Gospodujoča cerkev je desorganizirana vojska brez vodja, brez družbe ideje, brez prava; med svečenstvom gospodari separatizem. Zlasti vlada mržnja med „belimi“ in „črnimi“ (med menihi in svetnimi duhovniki). Glavni razlog tej mržnji je ženitev. Ženitev je tudi največja nesreča svetne duhovščine. Ruski duhovnik je človek brez poklica, brez avtoritete, ki misli le na interes svoje rodbine, ki ne ljubi nikogar in katerega ne ljubi nihče. On je tujec v svoji župniji. Imajo ga za dobrega, če mehanično opravi svoje posle in če ne išče denarja od ljudi ali če ga išče le malo . . . . Razmere ruske cerkve do drugih iztočnih cerkva so prav tako neiskrene. Grki, Bolgari, Sirci, vsi, ki trpe pod turškim jarmom, so zelo potrebni ruske materialne pomoči ter jo tudi dobivajo; a daje se in prejema brez ljubezni. Skupno svojstvo vseh iztočnjakov pa je oholost. Oholost v suženjstvu! . . . Rusi, taki, kakršni so, niso dovzetni za katolicizem. Za prepod duš v Rusiji je le eno sredstvo: odgoja mladine. A odgoja je v Rusiji ta bula r a s a. Kje so vsi oni člani redov in dobredelnih kongregacij, ki so zapustili Francijo? tako vzklika ruska rodoljubka. Naj pridejo v Rusijo, v te

daljne, neobdelane krajine in naj sejejo svoje sveto seme, da rešijo našo mladino, nadejo vsakega naroda!

Zanimivo je tudi, kako misleči Rusi čutijo, da ruski cerkvi manjka poglavarja. „Široko se je že raztegnila politična revolucija, tako je pisal ruski list Kolokol (Zvon) 24. decembra 1905, čaka nas pa še verska revolucija. Ko nam grozi ta za našo domovino strašna poguba, mislim, da smo edini vsi, duhovniki in svetnjaki: treba je brez odlašanja cerkvi dati glavo. Treba je zopet uveljaviti v vsej moči in prvotni čistosti 34. pravilo apostolskih konstitucij. Odkar se je zanemarilo to pravilo, je prišla očitvidna zmeda v cerkveno življenje. Sinoda je kolegij. A glava cerkve ne more biti kak kolegij. Cerkev potrebuje vodnika, a kolegij ne more biti vodnik cerkve. Treba je poglavarja, ki je buden, pazen, delaven, odločen, ki mu ni vse eno, se li vrši njegova volja ali ne. Kolegij ne more biti ta poglavar. Vsak član kolegija ima svoje zasebne posle, do katerih mu je več nego li do organizacije vesoljne cerkve. Vseobčna in izključna skrb za vesoljno cerkev mora biti v eni osebi. Le ena oseba more hitro reagirati na naval življenjskih vprašanj. Le ena oseba bi mogla imeti v popolni meri zavest in čustvo odgovornosti za celo cerkev. Le ena oseba bi mogla razviti višek energije v cerkveni delavnosti. Cerkvi je treba pastirja, a kolegij ni pastir. Samo en pastir more stopiti v osebno dotiko z vso cerkvijo; samo en pastir more raznetiti gorečnost za Boga; samo enega pastirja bodo ljubili ne le z usti, temveč tudi s srcem; samo njega bodo slušali ne le iz strahu, temveč iz prepričanja. V naši dobi, v dobi bojev je treba bolj kakor kdaj prej cerkvi vodnika, glavarja, pastirja, da uspešno zedini otroke sv. cerkve, da porazdeli posle škofov, da zadovolji najbitnejše potrebe cerkve, da vodi,

kakor treba, borbo za vero, da preprečuje pohujšanje in beganje v verskih stvarih. Nemogoč je boj brez armade, nemogoča armada brez vojskovodja in poglavarja. Brez poglavarja ni edinosti, ni sistema, ni reda bojnih vrst!

Pisatelj tega članka, dobro pripominja „Vrhbosna“, se najbrž ni zavedal, kako je napisal lepo apologijo – papeštvu. To nekateri Rusi tudi uvidevajo. Že svoj čas (br. 12.) je „Vrhbosna“ navedla lepo priznanje iz ruskega lista „Novoje Vremja“. Tam je pisal Rus Menčikov: „... Zapadni patriarhat se je razvil v svetovni monarhiji katolicizma. Ko so grški patriarhi poljubljali roke turškim pašam in prosjačili pri njih za mršave odpadke, se je rimski papež proglasil za kralja kraljev in delil prestole. Recite, kar hočete, ali lepo je to, grandiozno je... Naši bogoslovci so v svoji zavistni polemiki vedno izkušali ponižati papeštvo, toda papeštvo je vendarle bilo vedno vesoljno, ekumensko in ni samo nosilo teh naslovov, marveč jih je vedno tudi upravičevalo (verificiralo):... Če se oziram le na brutalno silo, bi zadoščevalo četrt ure, da si osvoji laški kralj papeževo državo, in vendar se nikdar tega ne bo upal, dočim papež že 35 let vzdržuje nad italijansko vladarsko hišo svoj anatem. Samoten starec, selsko dete, ovenčan s trojno krono, čuvan od nekoliko aristokratskih stražnikov, ta starec je bil do danes dosti močan, da zapre vrata Italije katoliškemu vladarju. Kljub vsem željam ni še mogel cesar Franc Jožef vrniti obiska svojemu zavezniku v njegovih hiši... Dajte petrograjskemu metropolitu tudi naslov nadpapeža, iz tega ne bo sledilo, da bi bila cerkev neodvisna od države. Da bi bila neodvisna, bi bilo treba osnovati v naši cerkvi patriarhat od početka krščanstva. Tedaj bi si bil mogel pridobiti nekaj važnosti... toda sanjati o patriarhatu

sedaj, po 2000 letih, to je malo pozno. Edino sredstvo dobiti patriarha, neodvisnega kakor je papež, je pripoznati papeža za patriarha!“

Japonci in krščanstvo. — Pij X. je poslal msgr. O'Connela kot izrednega poslanca do mikada na Japonsko. Mikado ga je sprejel z vso častjo. Zanimivo pa je, da ga je povabila cesarska univerza v Tokio, naj prevzame javno predavanje o katoliški religiji. O'Connel je obljubil. Zbralo se je do 4000 dijakov s proforskim zborom. Preden je O'Connel začel govor, je profesor primerjajoče religijske vede (ki je studiral dalj časa v Evropi) izpregovoril kratko o katoliški religiji. Izrazil se je jako pohvalno o katoliški cerkvi. Če Japan kdaj vzprejme drugo religijo, je dejal, bo sprejel katoliško; katoliška religija da ima dve značilni svojstvi, ki sta z mišljenjem japonskega ljudstva tesno združeni: priznavanje avtoritete in spoštovanja do tradicij. O'Connel je govoril – duhovito, kakor je pisal japonski list „Asahi“ – o cerkvi, da je ena, apostolska in katoliška; govoril je o papeštvu in njega zgodovini od Petrovih časov. Velika tisočletna zgodovina papeštva je tako prevzela zbrano dijaštvo, da je koncem navdušeno zaklicalo! „Banzai the pope!“ „Živel papež!“ „Vrhovni svet javnega pouka“ ga je tudi povabil, da bi imel latinski govor. K temu govoru so se zbrali tudi odlični budistični duhovniki. O'Connela je imenoval vrhovni svet za častnega člana. O'Connel hvali japonsko toleranco in je izrazil nado, da se bo začelo krščanstvo po rusko-japonski vojski živahneje širiti tudi v Japanu.

Zgodovina vatikanskega zbora. — Silno zanimivo je opazovati svetovni vpliv katoliške Cerkve. Ko je sklical

Pij IX. vatikanski cerkveni zbor, se je zgenil takorekoč ves svet v tečajih. Vse je obračalo poglede v Rim, vse je napeto čakalo, kaj bo. In ko se je tu intam čulo, da bo proglašil cerkveni zbor papeško nezmotljivost, tedaj se je začelo vse gibati: zbirale so se lože, posvetovali državniki, vpraševali vladarji. Francija, Španija, Avstrija, Nemčija . . . vse države so pošiljale sle in depeše semtertja ter ukrepale kaj in kako. Z vesoljnega sveta pa so hiteli škofje v večni Rim, kamor jih je klical glas vrhovnega pastirja . . . Zanimivo je sedaj po 35 letih ozreti se v ono dobo ter zasledovati ves tok tedanjega časa, tisto mogočno gibanje, ki nam je že sedaj skoraj neumljivo. Döllinger, Maret, Gratry, Dupanloup, Strossmayer, to so imena, ki so bila tedaj na ustnah vsem. V zadnje provincialno mesto – naša Ljubljana seveda tudi ni izostala – je zapljuskalo tisto gibanje. Celo močni so se ustrašili grozečih valov, a vatikanski zbor je govoril in – bila je velika tihota. Ta pojav je nekaj veličanskega v Cerkvi! Kaj so daudanes starokatoličani? Pozabljena, osamljena ločnica brez sedanjosti, brez bodočnosti! Take misli se zbujaajo človeku, če vzame v roko „Zgodovino vati kanskega zbora“ (Grandérath – Kir ch, Geschichte des Vatikanischen Konzils. Herder, Freiburg.) Papež je odprl vse arhive, da je mogoče pisati nepristransko, vseobsežno zgodovino. Lotil se je velikanskega dela P. Grandérath. Najprej je zbral vse akte v mogočno knjigo na 1942 straneh (Collectio Lacensis tom VII. 1890), potem je obdelal posebej dogmatične vati kanske odloke (Constitutiones dogmaticae Conc. Vatic. 1892), naposled pa je začel pisati celotno zgodovino. Zbral je material, napisal že dve knjigi, a preden je mogel katero izdati, ga je prehitela smrt (1902). To-

variš Kir ch, ki mu je že prej pomagal zbirati gradivo, nadaljuje započeto delo. Izšli sta doslej dve knjigi. Prva knjiga obsega vire, zgodovino razglasitve in sklicanja cerkvenega zbora, razlogov, priprav, in gibanja, ki je nastalo zlasti po Francoskem in Nemškem. Druga knjiga pa obsega prvo dobo vati kanskega zbora. Tretja knjiga, ki še ni izšla, bo obsegala razprave o nezmotljivosti, razglasitev dogme do preklica vati kanskega cerkvenega zbora. To delo bo obenem velik kos kulturne zgodovine naše dobe . . . Slovana še posebej zanima vloga, ki jo je igral na vati kanskem zboru škof Strossmayer. Slovel je Strossmayer na veličastnem zboru 49 kardinalov, 10 patriarhov, 10 primatov, 127 nadškofov, 529 škofov, 49 prelatov, opatov in redovnih generalov kot darovit govornik ciceronianske zgovornosti in ciceronianske latinščine. Stal je v vrstah nasprotnikov – čas se mu ni zdel pravi, da bi se razglasila tako velepomembna dogma – šel je takov tu intam prek dovoljenih mej; ni bilo brez senc njegovo ravnanje; zlasti so bili dvomljivi njegovi odnošaji do Döllingerja, Reinkensa in Friedricha. (Primeri tudi: Silbernagl, Die kirchenpolitischen und religiösen Zustände im XIX. Jahrhundert, 1901. str. 377.) Bile so pač tedaj težke krize, ki so zbegale marsikatero plemenitega moža. Vendar je 26. decembra 1872 objavil konstitucije vati kanskega zbora v škofijskem listu „Glasnik“ in list osebno nesel v Rim sv. Očetu Piju IX. Sovražnikom Cerkve, ki so ga prištevali med svoje in tako grdo sumničili njegovo katoliško prepričanje, navedimo le odlomek iz glasovitega govora, ki ga je imel Strossmayer na vati kanskem zboru 28. decembra 1869.: „Ničesar nisem rekel – tako je govoril tedaj, ko ga je predsednik radi nekih besedi opomnil – ničesar nisem rekel, to mi bodo priznali vsi, kar bi

se količkaj ne strinjalo z vdanostjo in spoštovanjem, ki smo je dolžni sveti apostolski stolici. Dasi nisem vreden, naj vendar ponovim tu besede velikega Bossueta: Otrpne naj mi jezik, posuši naj se mi jezik na nebu, če sem kdaj iz krivega namena kaj rekel, kar bi moglo biti v kvar pravicam apostolske stolice; naj mi otrpneta obe roki, če sem kdaj le mislil na kaj takega!" (Granderath, Geschichte II. str. 96.)

Zlata doba renesance. — Dolgo časa je veljala doba Leona X., medijskega papeža, za zlato dobo. Leoninska doba je bila izraz za najvišji razcvet književnosti, vede in umetnosti. „Z Leonom — tako je tožil Giovio, ki je ustanovil Leonovo tradicionalno podobo — je napočila zlata doba, z njim je tudi zašla; mi moramo zdihovati v železni dobi, ko nam je vsled naših napak barbarstvo prineslo pomore, kugo, lakoto, opustošenje, vse zlo; veda, umetnost, blagostanje, solnčna vedrost življenja, z eno besedo, vse dobrine so padle z Leonom v isti grob.“ Naš čas, bolj kritičen in objektivni, je to sodbo nekoliko umeril. (Prineri: Ludwig Pastor, Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance u. d. Glaubensspaltung. I. Abth. Leo X. Freiburg 1906.) Naša doba višje ceni njegovega genialnega prednika, Julija II. Literarno mecenatstvo Leonovo se zdi v mnogočem bolj navidezno kakor resnično. Podcenjevati seveda ga tudi ne smemo. Leon je dal nov impulz vsemu literarnemu in znanstvenemu življenju; on je ustvaril v Rimu duševni milič, ki bi brez njega niti Rafael ne bil dosegel svojega viška; njegova zasluga je bila, da si je pridobil humanizem tako velik evropski vpliv; italijanska renesančna literatura je pokazala romanskim narodom pot, da so ustvarili s srečno zvezo antičnega in narodnega elementa

nova dela klasične popolnosti. Gotovo torej pristoji sinu Lorenca „Il Magnifico“ svoj delež, da si je pridobilo papeštvo svetovno slavo kulturnega prvenstva. Še bolj častno in hvaležno pa mora omenjati zgodovina ime Medicejca, če je govor o umetniškem mecenatstvu (str. 490). Z Leonom X. je napočila genialnemu Urbincu Rafaelu nova doba. Stance, tapete, lože s svojimi nesmrtnimi umotvori družijo za vedno ime Rafaelovo z imenom mecena Leona. Vendar pa je bil za vse monumentalno navdušeni in dovtetni Julij II. neprimeroma večji. Julij je globoko pojmoval idealne vrednote umetnosti, dočim je Leon iskal v umetnosti le bolj užitka življenju. Zato presegajo tvorbe Julijeve po notranji vrednosti in večni lepoti dela leoninske dobe (str. 554). V Alpah časi ob solnčnem zapadu zažare gore v lepši krasoti kakor ob svetlem dnevu. Tako je solnce Juliju II. metalo svoje svetlobo na umetniški svet Leona X. Zato ni silni Rovere, temveč srečnejši naslednik vsej dobi dal ime (str. 558). Dasi pa ozarja papeštvo Leonovo soj Rafaelove umetnosti, je bilo vendar vsled posvetnih teženj usodno za cerkev. Pod njim se je začel tisti veliki odpad na severu, ki ga je započel Luter. In Leo X. pač ni spoznal do dna velikih dogodkov in velike nove naloge papeštva. Nravna izkvarjenost je bila pod Aleksandrom VI. brez vsakega dvoma večja, toda vprašanje je, če ni bila fina posvetnost Leona X., ker jo je mnogo težje pobijati, za cerkev mnogo nevarnejša (608)!

Akvileja. — Grof Lanckoronski je izdal v zvezi z dr. Swobodo in Niemannom veliko delo o Akvileji. (Der Dom von Aquileia. Sein Bau und seine Geschichte.) Delo bo zanimalo zlasti nas Slovence, ki nam je bila deloma Akvileja toliko časa cerkvena metro-

pola. Sezidana je bila Akvileja l. 181 pred Kristusom kot obmejna rimska trdnjava in pristanišče. Že za apostolske dobe je sprejela krščanstvo in bila pozneje dolgo časa središče katoliškega življenja. Sv. Ambrož in sv. Hieronim sta se mudila v njej. L. 452 jo je Atila razdejal in ni se več popolnoma opomogla. Počasi je pesek zasul že itak plitvo pomorje in ni mogla več vzdrževati tekme z vedno mogočnejšimi Benetkami. Patriarhat se je vendar vzdržal do l. 1751. Dandanes je Akvileja pozabljena. Le mogočna stolnica in silni zvonik pričata še o nekdanji nje veličini, o nje pomenu za religijo in kulturo. Toda mnogo spomenikov starih časov je ležalo pokopanih pod zemljo. Te so začeli zadnji čas odkrivati in zbirati v muzej. Za krščanske spomenike se je zavzel zlasti grof Lanckoronski. Ni se ustrašil truda in stroškov; za izkopavanje je pridobil prof. Niemann, za umetniško - zgodovinsko delo pa prof. dr. Swoboda. Pod sedanjo stolnico so odkrili sledove še mogočnejše cerkve iz IV. stoletja; pod današnjim tlakom drug tlak iz prekrasnega mozaika. S sten so odbili belež in odkrili dragocene podobe. Vse to so umetniško posneli in v rečeni monumentalni knjigi je zbran ves material z načrti, fotografijami in slikami ter z zgodovinskim opisom.

„Zadnja večerja“ Leonarda da Vinci. — Mnogi mislijo, da je sloveča podoba Leonarda da Vinci v milanskem samostanu Delle Grazie že popolnoma uničena. A hvala Bogu! ni tako. Sicer je začela bledeti in temneti že kmalu izpočetka, popravljali so jo večkrat na razne načine. L. 1821 so jo hoteli že odločiti od zidu in prenesti v galerijo. Slikar Barezzi, ki je tako rešil več fresk, se je ponudil za to delo, a akademija umetnosti se je zbala odgovornosti in

ni privolila. L. 1854 je poslal avstrijski naučni minister grof Leo Thun dva slikarja v Milan, da sta se z milansko komisijo posvetovala, ali in kako bi bilo mogoče rešiti slavni umotvor. Slikar Barezzi je potem po njihju navodilih sliko prenovil. Leta 1899 je sklenilo italijansko naučno ministrstvo iznova se zavzeti za umotvor. Profesor Cavenaghi je poskusil z brezbarvnim lepom pritrčiti delke barve, ki se vedno ločijo s stene. Posrečilo se mu je to za 1 cm^2 , a ministrstvo se še vedno ni končno odločilo. Vendar se pa zadnjih 40 let slika ni posebno izpremenila. Na Dunaju v minoritski cerkvi je lepa mozaična kopija umotvora „Cenacolo Vinciano“. Po naročilu podkralja Beauharnais je slikar Bossi napravil posnetek, ki ga je nato Raffaelli povzel v mozaik.

Kalifov grad. — L. 1898 je prodril moravski duhovnik dr. Alojzij Musil (* 1868, sedaj prof. bogoslovja v Olovcu) na smrtnonevarnih pohodih v petrejsko Arabijo (na sinajskem polotoku) in odkril bajni grad kalifov, Omra. Ker je napadel njegove arabske spremljevalce drug sovražni rod, prvič ni mogel gradu fotografirati. Vrnil se je zopet l. 1900 in je naredil nekaj načrtov in slik. Te slike so vzbudile toliko pozornost, da je poslala dunajska cesarska akademija znanosti dr. Musila s slikarjem L. Mielichom zopet v arabsko puščavo. Slikar Mielich je napravil natančne slike gradu in poslikal stenske slike. Opis gradu s polihromnimi slikami bo izšel v kratkem v dunajski državni tiskarni.

Papyrus. — Edino mesto v Evropi, kjer raste rastlina, ki so iz nje v starih časih dobivali papir, je ob rečici Anapo pri Sirakuzi na Siciliji. Tam je začel koncem 18. stoletja Francesco Landolina

izdelovati papir po navodilih Plinija v 13. knjigi naravoslovja. Danes sta le še dve osebi, ki znate to umetnost, profesor Naro in neka ženska. Vsako leto izdelata po 200 listov. Kupujejo jih turisti. Sedaj se je namenilo naučno ministrstvo, da bo nasadilo ob Anapu velike državne nasade in delalo iz papyrusa papirnati denar, da tako prepreči vsako ponarejanje. (Umschau X. št. 12.)

Judje v ruski revoluciji. — V „Sozialistische Monatshefte“ pravi socialist Bernstein: „Znano je, kako veliko vlogo je igral judovski element v ruski revoluciji in jo še igra. To tudi ni čudno. Na ruskem so judje proletarci in tako jih dvakrat zatirajo in izkoriščajo kot jude in proletarce. Zato ima ruska revolucija v milijonih proletarskih judov neizčrpno moči. Judovska „delavska zveza“ je v kratkem času nadkrilila vse socialistične zveze in je najmočnejša revolucionarna stranka v ruskem carstvu.“

Herman Schell. — Zadnjega majnika zvečer je v Würzburgu nenadoma umrl prosluli vseučiliški profesor dr. Herman Schell. Pribežal je v nevihtni premočen domov ter se zgrudil mrtev na tla. Schell je bil globokomiseln apologet, blesteč pisatelj, duhovit govornik. Pravijo, da je s svojimi apologetičnimi govori kar fasciniral akademično mladino. Hodili so ga poslušat tudi z drugih fakultet, celo dame so se zbirale njegovim predavanjam. Kot duhovnika ga hvalijo prijatelji, da je bil nравоčist in pobožen. Z njegovim imenom pa je tesno združen takoiimenovani „reform katolicizem“ na Nemškem in v tem oziru je bil Schell kriv velike zmede pojmov. Upravičene težnje po reformi je mešal z nauki, ki jih Cerkev

ne more priznati in ki jih je že zdavnaj obsodila; zla, ki je pošlo iz apostazije naše dobe, je dolžil Cerkev; pisal je tudi v protestantovske liste (Türmer in dr.) in se tu izražal tako dvoumno, da so ga nasprotniki Cerkve proslavljali kot svojca. Z vsem tem je vsled svojega ugleda neizmerno škodoval katoliški stvari in cele čete akademične mladine izvedel v tabor nezadovoljnejšev. Za njegove dobe se je verski liberalizem po Nemčiji zopet silno razpasel. Cerkev je dela celo vrsto njegovih spisov na indeks. Schell se je na zunaj podvrgel, a svojih idej, kakor trdijo njegovi prijatelji, ni izpremenil. „Bis zum Ende war Schell treu geblieben seinen Ideen“, pravi „Das XX. Jahrhundert“ (10. jun. št. 23.). Le drugo pot je ubral, pravi isti list. Izkušal je vzgojiti neko elito, ki bi potem pridobila izobražence in po njih vplivala na ljudstvo.

„Če je Schell grešil, tako je dejal ob grobu njegov prijatelj, bamberški škof Abert, je grešil iz ljubezni, ker je hotel spraviti moderni svet s krščanstvom.“ Ali je grešil ali ne, o tem ne moremo soditi. Da pa se je motil in da so njegove zmote napravile mnogo zmede, to priča sodba Cerkve in priča položaj katoliške Cerkve na Nemškem.

Predavanja „Leonove družbe“. 20. XII. 1905 je predaval dr. Evgen Lampe o Medvedovih poezijah; 3. I. 1906 dr. Jan. Ev. Krek o psihologiji in psihiatriji; 24. in 31. I. dr. J. Gruden o Lamennaisu in krščanski demokraciji; 7. II. prof. Evgen Jarc o ljudskih univerzah; 14. II. dr. Jan. Ev. Krek o ljudski izobrazbi; 21. II. dr. J. Jeršek o ovirah svobodne volje; 2. II. kn. šk. tajnik Jos. Dostal o umetnosti renesance; 14. III. dr. M. Opeka o poetih frančiškanih pred Dantajem.

Na III. katoliški shod!

L. 1867 nam je prineslo poleg nesrečnega dualizma vendar tudi veliko dobro, pravico združevanja in shodov. Slovenski tabori, ki so zanesli ogenj narodnega navdušenja po vseh slovenskih deželah, bi bili nemogoči brez te ustavne pravice. In le ta pravica nam je omogočila tudi — katoliške shode.

Seveda je trajalo dolgo, preden se je sešel prvi slovenski katoliški shod. Doba večje svobode je zaplodila tudi izrodek svobode, liberalizem. Liberalizem pa je celo vrsto let tešil hrepenenje slovenskega ljudstva z lepimi frazami. Šele okrog leta 1888 se je izvil iz duše slovenskega naroda odrešilni klic: Več luči! Zmeda pojmov je bila velika; ni bilo ne jasnosti v ciljih in sredstvih, ne edinosti in zloge v delovanju. Po svetu se je že bil veliki boj med Kristom in Antikristom, a pri nas je bilo le malo katoliške zavesti in zato le malo navdušenja za sveto stvar. Vsepovsod je vladalo polovičarstvo. Govorilo se je o naprednjakih in nazadnjakih, a bilo je premalo korenjakov, kakor je dejal škof Missia, ki rastejo in se razcvitajo, a so vedno isti, vkoreninjeni v Kristusu. Tedaj se je dvignila četa mož: Missia je oznanjal katoliško zavest, dr. Mahnič je neustrašen razvil prapor „Rimskega katolika“, navdušeni boritelji so se začeli zbirati, „Več luči!“ je zaklical „Rimski katolik“ — in tedaj se je rodila tudi misel o slovenskem katoliškem shodu.

Ni bilo lahko premagati vseh ovir. Vendar je mogel 18. junija 1892 stopiti osnovalni odbor pred slovenski narod z vabilom: „Na prvi slovenski katoliški shod!“

„Slovenci! Izredni časi imajo izredne potrebe, katere zahtevajo izrednega, nenavadnega delovanja. Dandanes imamo take čase. Današnja doba smemo imenovati nekako pripravljanje na odločilni boj med

Kristom in Antikristom, med načeli krščanskimi in protikrščanskimi. Nasprotniki-brezverci dobro umevajo svojo nalogo. Marljivo se zbirajo, razumno se urejujejo in primerno si razdeljujejo delo. Vsled tega živahnega delovanja je njih moč velika. Večinoma povsod so si pridobili v svojo oblast vzgojo človeštva, zakonodajavne zbornice, časopisje, meč in denar. Tej razjedajoči sili brezverstva nasproti deluje katoliška Cerkev. In ko dandanes gleda te žalostne razmere, toži kakor nekdanj Gospod, rekoč: Množice se mi smilijo. Zato Cerkev kliče na delo vse svoje zveste: Zbirajte se, družite se, delajte, da rešite, kar je rešiti mogoče! Med drugim priporoča v ta namen zlasti katoliške shode, kjer se javno razodeva katoliška zavest, odkoder se katoliško prepričanje in delovanje tako uspešno razširja med ljudstvo . . . Tajiti ne smemo in ne moremo, da tudi med Slovence sili brezverski duh. Nevarnost je vedno večja, zato treba delovati o pravem času. Ta misel je rodila prepričanje, da je tudi za Slovence potreben katoliški shod . . .“

In vršil se je sijajno prvi slovenski katoliški shod od 29. – 31. avgusta 1892 v Ljubljani. Za prvim shodom se je čez osem let vršil drugi od 10.—12. sept. 1900. Velikonočno soboto letos pa je prinesel „Slovenec“ oklic, ki vabi Slovence na tretji katoliški shod. —

Kaj naj so katoliški shodi?

Zdi se nam, da lahko skratka označimo trojen namen katoliških shodov: manifestacija, demonstracija, organizacija.

A. Manifestacija.

Katoliškim shodom — in tako tudi tretjemu slovenskemu katoliškemu shodu — je en namen: manifestacija.

1. Manifestirati se pravi javno pokazati svoje notranje prepričanje. Manifestacija katoliških shodov mora biti torej javni in slovesni izraz katoliške zavesti.

2. Kdo ima katoliško zavest?

Za to je treba:

- a) da ima trdno, živo in močno vero; treba je, da ima katoliška načela, a da tudi ve, kaj pomenjajo in kaj terjajo od njega; treba je, da veruje v zmago krščanskih načel; treba je, da izpoveda ta načela odločno in dosledno, brez dvomljivosti, brez omahovanja, brez polovičarstva, brez kompromisov;
- b) treba pa je tudi, da ta načela izvaja; izvajati jih mora v zasebnem, a z isto doslednostjo tudi v javnem življenju; izvajati

jih mora „ne le doma, ne le v cerkvi, ampak tudi v politiki, v šoli, v slovstvu, povsod in vselej“;

- c) treba je, da izvaja ta načela brez strahu pred nasprotniki; brez ozira na desno ali levo; iz oči v oči; ne boječ se prezira in posmeha, ne plašeč se zamere, sovražnosti in šikan;
- d) treba je, da izvaja ta načela tudi tedaj, ko zahtevajo žrtev; žrtev časa, moči, imetja; žrtev samozataje in samoodpovedi; žrtev prijateljstva in ljubezni; merilo tem žrtvam ne more biti samoljubje, ampak morejo biti zopet le krščanska načela pravičnosti in ljubezni;
- e) najvišja katoliška zavest je zmožna tudi heroizma, ki ga načela ne velevajo, a kažejo kot vzor.

Taka je katoliška zavest.

3. Zakaj naj se ta katoliška zavest javno in slovesno kaže na katoliških shodih? Zakaj je treba manifestacij katoliške zavesti?

- a) Zato, da taka manifestacija v z d r a m i tiste, ki v njih sile krščanskih načel še spe; zato, da orientira dvomljivce, ki še vedno prav ne vedo, da so krščanska načela počela življenja, počela napredka, počela veselega dela za Boga in ljudstvo; zato, da utrdi omahljivce, ki cincajo, ki se nagibljejo zdaj sem, zdaj tja, vetrnjake, ki jih zanaša sapa javnega mnenja, sapa iz zgornjih sfer, zdaj na desno, zdaj na levo.
- b) Zato da potencira živo silo zavesti tudi v dobrih. Česar ne zmore poedinec, to zmore množica; v množici se sile ne le sumirajo, ampak tudi potencirajo; živa sila množice ni le vsota sil poedincev, ampak njih potenca. To je zanimiv psihološki zakon, ki iz njega zajema socialnost toliko moč. Proces je ta: Ti n. pr. vplivaš s svojo zavednostjo na tega in onega; v obeh se vzdrami speča zavest; začne se javiti in uveljavljati; malo in nje vpliv začne vibrirati z besedami, gestami, pogledi na vse strani; tudi do tebe pride ta vpliv in potencira v tebi nekoliko zavest. Tako je postal tudi tvoj vpliv močnejši in se tudi močnejše uveljavlja. Čim večja je množica, tembolj se množi živa sila zavesti v poedincih in tem močnejše drug na drugega vzvratno vpliva in deluje. V množici se nakopiči živa sila, ki je mnogo več kakor vsota početnih sil poedincev. Tako se vračajo s katoliških shodov možje, polni ognja in navdušenja, polni moči in energije, polni zavednosti in odločnosti, brez bojzljivosti in strahu, z jasnim umom in gorkim srcem, z utrjenimi mišicami moštva in s toplejšo krvjo po žilah, možje kremenjaki in korenjaki, možje - značaji, ki jih bolj kakor

katera druga doba potrebuje naša nevrastenična in nevalgična doba!

- c) A manifestacija katoliške zavesti imponira tudi nasprotnikom. „Mi vstajamo in vas je strah“ . . . Tudi to je čisto naravno in psihološko. Dokler čemé katoličani boječe doma; dokler puste, da gre svet prek njih; dokler se jim zdi, da ni mogoče drugače, kakor da jih ima svet za „inferiorne“ in „manj vredne“; dokler krotko poslušajo, da govori le ona, „inteligenca“, da le ona, „inteligenca“ sodi o ljudskih težnjah in potrebah, da le ona, „inteligenca“ predstavlja narod: — dotlej seveda katolicizem ne more razviti moči v javnem življenju in nasprotniki „ošabno nosijo pokoncu glave“. A če začne ljudstvo vstajati; če se začne zbirati; če začne samo misliti, samo govoriti, samo soditi; če začne javiti svojo voljo, da bodi vsem sveto in nedotekljivo njegovo katoliško prepričanje; če začne glasno izpovedati, da si ne da sramotiti katoliškega imena, smešiti katoliških načel, ne kratiti svobode katoliškega mišljenja in življenja vselej in povsod: tedaj nasprotniki kmalu utihnejo; začno se porazgubljati in ljudstvo se veselo začudi, kako jih je bilo pravzaprav le malo in kako maličkasti so. Razbiti terorizem umetno narejenega in umetno vzdržavanega javnega krščanstvu sovražnega mnenja, to je namen katoliških manifestacij katoliških shodov!

B. Demonstracija.

Drugi namen katoliških shodov je demonstracija.

1. Demonstrirati se pravi izražati ostentativno, namenoma in neprikrito svoje mnenje in svojo voljo. V dobi demonstracij živimo. Demonstrirajo države z brodovji; državniki demonstrirajo s prisotnostjo in odsotnostjo, z raznimi migljaji ali s pomembnim molkom v svojih ekspezejih na delegacijah; anarhisti demonstrirajo z bombami, socialisti s štrajki. A nobena demonstracija ni tako upravičena kakor demonstracija s shodi. Bistvo ustavnega življenja, ki je življenje naše dobe, je v tem, da ljudstvo lahko izraža svoje mnenje in svojo voljo. Zakonita ustavna mesta, kjer naj izraža svoje mnenje in svojo voljo, pa so zbori in shodi. V zbornicah in parlamentih govori ljudstvo po svojih zastopnikih; a da ljudski zastopniki res zastopajo ljudsko mnenje in ljudsko voljo, to mora ljudstvo od časa do časa, kakor naneso prilike, pokazati in dokazati s plebiscitom po ljudskih shodih.

2. Moderne države ne morejo več najti tistih temeljev, na katerih je edino mogoče blagonosno vzajemno delovanje katoliške Cerkve in države. Nekatere kar drzno in brez sramu teptajo svobodo Cerkve in katoličanov; druge ovirajo svobodni razvoj verskega življenja, prisvajajo si pravice, ki pristojne le Cerkvi, trpe ustanove, ki so v nasprotju z načeli vere in etike. Zato morajo tudi katoličani jasno in glasno izpovedati svoja načela in izraziti svojo voljo. Katoliški shodi morajo biti take demonstracije ljudske volje za katoliška načela!

3. Če kdaj, je sedaj treba katoliške demonstracije.

„Dnevi so silno resni“, tako kliče pripravljalni odbor katoliškim Slovincem.

„Čete liberalizma so se začele zopet zbirati. Pripravljajo se na obupen naskok. Dal jim je poguma začasen uspeh v nesrečni Francoski. Kakor so tam z nasiljem zatrli versko svobodo, tako nameravajo iste sovražne nakane tudi v naši Avstriji. Vedno bolj divja sovraštvo zoper Cerkev. Vrgli bi radi križ iz naših šol in znamenje verne zvestobe iz krščanskih družin. Tudi se majejo osnove držav. Med narodi ni več doumevanja; ampak odtujenje in zamrza. Pravica se umika sili, ljubezen sebičju. V teh resnih dneh je treba krščanskemu ljudstvu jasnih ciljev in močne sloge. Kakor zvezde - stalnice na nebu morajo biti začrtana načela v našem programu. Večna in edino rešilna krščanska načela pravičnosti in ljubezni morajo biti veljavna tudi za države in narode, in svobodo, ki je modernemu človeku tako draga, to svobodo morajo priznati države tudi Cerkvi. Zato pa je treba, da se narodi zganejo v obrambo najdražjega, v obrambo svobode, vere in Cerkve. Treba je, da slovesno prosvedujejo proti vsakemu nasilju na svobodo vesti. Treba je, da glasno terjajo svoje pravice in pravice svoje Cerkve. Treba je, da odločno izpovedo svoja načela o perečih vprašanjih naše dobe. Treba je, da resno premislijo vsa sredstva, ki jih terjajo novi časi z novimi potrebami. Treba je, da se v vzajemni spodbudi navduše za velike cilje, za lepe krščanske ideale, za sveti boj, ki brez njega ni mogoče uresničiti teh idealov. In zato, da izpovemo svojo vero v krščanske ideale, da izpovemo svoja načela o osnovah držav, da prosvedujemo proti nakanam liberalizma, da dvignemo glas za svobodo Cerkve, za neomadežano čast krščanskega zakona, za religiozno vzgojo naše mladine, da zasnujemo skupne načrte, da se navdušimo za naš sveti boj, zato vas kličemo, katoliški Slovenci, na tabor katoliškega slovenskega ljudstva, na tretji slovenski katoliški shod.“

Tri stvari so torej, zoper katere mora predvsem demonstrirati III. slovenski katoliški shod.

a) Demonstrirati mora proti temu, da še vedno ni uveljavljena popolna ravnopravnost katoličanov v naši državi. Diametralno nasprotno načelu ravnopravnosti je n. pr. „postopanje vojaških oblasti glede na dvoboj“, ki je poleg tega še v odločnem nasprotju z državnimi zakoni. Zahtevati mora za Cerkev popolno svobodo; „država ne sme staviti Cerкви nobenih ovir pri udejstvovanju njenega smotra“. Protestirati mora iznova proti majski zakonodaji iz l. 1874, ki izključno državi prisvaja pravico določevati cerkvene razmere. Take resolucije bo pripravljali odbor tudi res predložil III. katoliškemu shodu (l. resol. 6. 7. 12.)

b) Katoliški shod mora demonstrirati proti nakani civilnega zakona in razporoke. Skrivne moči delujejo neprestano na to, da bi zatajila Avstrija zakramentalnost krščanskega zakona ter se vdala poganskemu pojmovanju spolnega življenja. Zato bo pripravljali odbor predložil resolucijo (l. 8. 9. 10.):

„Ker pravi zakon med kristjani ne more biti, ne da bi bila ta zveza hkrati zakrament:

Tretji slovenski katoliški shod priznava izključno le cerkvi pravico staviti razdiralne zakonske zadržke in soditi o veljavnosti krščanske zakonske zveze.

Vsled tega tretji slovenski katoliški shod v soglasju z izjavami papeža Pija IX. in Leona XIII. obsoja civilni zakon v kakršnikoli obliki in smatra, da je sedaj v Avstriji veljavni zasilni zakon glede na katoličane škodljiv javni morali in krščanskemu naziranju o svetosti zakona.

Posebej še tretji slov. kat. shod obsoja stremljenje onih katoličanov, ki se prizadevajo, da bi se nerazdružnost sv. zakona, vtemeljena v božjem in naravnem pravu potom civilnih postav odpravila.“

c) Demonstrirati mora tretji katoliški shod proti masonski nakani „laicizirati“ šolo. Pod imenom „svobodne šole“ se je osnovalo društvo, čigar namen je, vreči križ iz šol, postaviti šolstvo na naturalistična tla brez vere in krščanstva, brez osnovnih načel krščanske pedagogike o grehu in odrešenju. Trije ministri, Derschatta, Prade in Marchet, so člani tega društva. Naučni minister katoliške Avstrije — član „svobodne šole“, ki je vsa, če ne po vnanjem postanku, po duhu in načelih masonska, protikrščanska in poganska!

Ljudska volja je modernim državam vse: vir oblasti, izraz zakona, počelo državnega bitja ali nebitja. Katoličani ne pretiravamo tako ljudske volje. To se nam zdi idololatrija ljudske volje! Toda če ni ljudska volja vse, je pač ljudska volja v ustavni državi zakonodaven princip, je pač ljudska volja, kadar je izraz božje volje, – *suprema lex*, najvišji zakon, ki se mu mora upogniti vse! *Non licet* – ni ti dovoljeno! je klical Krstnik konkubinskemu Herodu in dal rajši glavo, kakor da bi umolknil. *Non licet*, ni ti dovoljeno! mora klicati tudi katoliško ljudstvo Avstriji, ki se ji je zahotelo legalnega konkubinata.

C. Organizacija.

Tretji, a ne zadnji namen katoliških shodov pa je – organizacija.

1. Organizirati se pravi postaviti cilj in podrejene smotre, določiti sile, ki so zmožne ostvariti te smotre, razporediti posamezne dele, da delujoč s svojimi silami in po svojih smotrih služijo skupnemu cilju in smotru.

Brez organizacije ni mogoče doseči nič velikega v življenju narodov. Kjer vsak misli in dela po svoje, kjer vsak vleče v svojo smer, kjer vsak išče le svojih interesov, tam ne bo nihče dosegel ne skupnega, ne svojega. Saj je resnični interes posameznikov odvisen od skupne blaginje in skupna blaginja od blaginje posameznikov!

Načelo socialnosti in organizacije je tudi tako prevzelo splošno zavest, da nihče več ne taji izrednega pomena organizacije, dasi se je mnogi – boji.

2. Tudi katoliškemu ljudstvu je treba organizacije, če naj uveljavi v vsem življenju, v zasebnem in javnem, v političnem, socialnem in splošno kulturnem, krščanska načela. Katoliški shodi praktično te organizacije po večini ne morejo izvršiti, a izvršiti jo morajo načelno: pokazati morajo smotre, izpovedati načela, določiti pomočke. Programatična organizacija je namen katoliških shodov.

3. Prvi katoliški shod je položil prve osnove za tako organizacijo. Začrtal je v velikih potezah program katoliški renesanci med Slovenci.

Drugi katoliški shod je sestavil socialni program. „Pred tem shodom se je izdeloval socialni program za vsak stan posebej. Organiziral se je kmetski stan, združevali so se delavci, prirejali so shode trgovci in obrtniki – a vsak stan je mislil le nase. Treba je bilo torej

združiti vse ddbromisleče zastopnike vseh stanov, treba je bilo vse razne programe in zahteve sestaviti v celoten sistem, treba jim je bilo dati enotnost in harmonijo, da bi bilo mogoče vsem stanovom složno nastopati pod katoliškim prašporom. (Poročilo o II. slov. kat. shodu, stran 2.)

Tretji katoliški shod mora biti nekaka revija dosedanjega dela, obenem pa mora organizacijo izpopolniti, in kjer je še ni, uresničiti.

4. Pomembne so v tem oziru zlasti resolucije, ki jih bo predložil socialni odsek katoliškemu shodu. Najprej socialni odsek priporoča temeljit pouk. Glede na delo pa pravi:

„Vse socialno delo mora izvirati iz požrtvovalne krščanske ljubezni, ki se tem krepkeje razvija, čim večja je potreba. Razraščati se mora v treh smereh; v socialnopolitiški, organizacijski in karitativni v ožjem zmislu. Z ozirom na naše razmere opozarjamo na te-le posameznosti:

- a) boj proti umazanemu slovstvu, ki se zlasti s tujine širi med nami;
- b) boj proti alkoholizmu; v tem zmislu priporočamo družbo treznosti, Abstinenta in abstinenške krožke in sestanke;
- c) skrb za izseljence;
- č) skrb za delavsko ženstvo, zlasti po mestih;
- d) pospeševanje vzajemnih podpornih in zavarovalnih organizacij, zlasti pa skrb, da se zakonitim potom doseže starostno zavarovanje delavskega ljudstva;
- e) skrb za dobrodельne zavode;
- f) skrb za higieno; zlasti boj proti jetiki;
- g) skrb za zanemarjene otroke in bivše kaznjence;
- h) skrb za primerno zabavo; posebno se priporoča v tem oziru telovadba.“ (Resol. III. 2.)

* * *

Ker so vsi trije nameni katoliških shodov, manifestacija, demonstracija in organizacija, tako važni tudi za sedanji položaj katoliškega slovenskega ljudstva, zato naj odmeva po vseh slovenskih pokrajinah klic: *Na tretji slovenski katoliški shod!*

Dr. A. Ušeničnik.

Vsebina III. zvezka.

Vseučiliška ekstenzija in ljudska vseučilišča. (<i>Evgen Jarc</i>)	221
Lamennais. (<i>Dr. Josip Gruden</i>)	242
Nova struja moderne apologetike. (<i>Dr. A. Ušeničnik</i>)	250
O skrivnostni sili. (<i>J. Godec</i>)	252
Odlomki iz socialne vede o zasebni lasti. (<i>Dr. A. Pavlica</i>)	276
Nekaj črtic o knjigovodstvu. (<i>I. Podlesnik</i>)	289
Hrvatsko pismo. (<i>Dr. B.</i>)	295
Iz književnosti:	
<i>Dr. L. Jelić:</i> Fontes historici liturgiae Glagolito – Romanae (<i>Dr. J. G.</i>)	298
<i>M. V.:</i> Kaj je torej z alkoholom? (<i>A. U.</i>)	299
– Deditvi sv. Prokopa (<i>Dr. Krek</i>)	300
<i>Dr. Esser:</i> Naturwissenschaft u. Weltanschauung. (<i>Prešeren</i>)	302
<i>Dr. Šarič:</i> Fabioline sestre. (<i>A. U.</i>)	305
<i>Ražun:</i> V boj za slovensko šolo. – Bodoča narodna in gospodinska šola v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem	306
Je li potrebit Bog-Stvaritelj?	306
To in ono: „Il Santo“. – Posledice ločitve Cerkve in države v Braziliji. – Umetnost in vera. – Religiozni duh v ruski cerkvi. – Japonci in krščanstvo. – Zgodovina vatikanskega zboru. – Zlata doba renesance. – Akvileja. – „Zadnja večerja“ Leonarda da Vinci. – Kalifov grad. – Papyrus. – Judje v ruski revoluciji. – Herman Schell. – Pre- davanja „Leonove družbe“	307
Priloga:	
Na III. katoliški shod. (<i>Dr. A. Ušeničnik</i>)	17

